

*"Heil og Sæl. Jeg er
utdannet morder!"*

- DEN NORSKE SS

VAKTBATALJON 1942 – 45

Masteroppgave i Historie

Universitetet i Oslo

V2009

Sigurd Bakke Styrvold

Innholdsfortegnelse

Innledning.....side 1

Tema og problemstillinger.....side 1

Begrensning av Temaside 2

Anonymisering.....side 3

Litteratur og kilder.....side 3

Metodologiske problemer.....side 5

Representativitet.....side 6

Etiske betraktninger.....side 7

Kapittel 1. Politisk strid skaper militær avdeling.....side 8

Opprinnelse og første innsats.....side 8

Serberleirene.....side 10

SS Vaktbataljon som avdeling.....side 15

Etter serberleirene.....side 18

Politisk strid innen NS.....side 19

Et fragmentert NS.....side 19

Nasjonalister vs Pangermanister.....side 23

Tyskere vs tyskere.....side 30

Terboven og von Falkenhorst.....30

Omgåelse av von Falkenhorsts innflytelse/ Terbovens ”masterplan”.....32

SS – vaktbataljons reelle betydning.....35

Oppsummering av kapittelet.....side 39

Kapittel 2. Hvem var medlemmene av SS Vaktbataljon?.....side 42

Frontkjemperen vs medlemmene av SS Vaktbataljon.....side 42

Medlemmene av SS Vaktbataljon.....side 45

Økonomiske opportuniste og lite motiverte NS- medlemmer.....side 52

Medlemskap i NS og andre organisasjoner.....side 52

Økonomiske motiver.....side 60

Utdannelse, sivil arbeid, alder og andre sosiale elementer.....side 62

Mangelfullt utviklede sjelsevner og mentale problemer.....side 68

Svak korpsmoral og disiplinære problemer.....side 82

”Utnyttelse og lureri”.....side 83

Disiplinære problemer blant mannskapene.....86

Alkoholbruk og misbruk.....87

Oppsummering av kapittelet.....side 90

Kapittel 3. SS Vaktbataljon i rettsoppgjøret og i komperasjon med lignende avdelinger i Danmark.....side 94

Rettsoppgjøret i Norge.....side 94

Rettsoppgjøret mot medlemmene av SS Vaktbataljon.....side 95

SS Vaktbataljon og frontkjemperne i rettsoppgjøret.....side 101

Danske organisasjoner.....side 103

Danske vaktkorps.....side 104

OT- vakter, Schalburgkorpset og SS- vagtbatallion Sjælland.....side 107

Oppsummering av kapittelet.....side 110

Avslutning/ Konklusjoner.....side 113

Litteraturliste

Litteratur

Andre kilder

Vedlegg

Vedlegg 1. Vaktmannskaper søkes. Vervingsannonse til SS Vaktbataljon publisert i Hamar Stiftstidende datert 12/8 - 42

Vedlegg 2. Brev fra den jugoslaviske krigsforbryterkommisjonen til den norske samme datert 10/3 - 47

Vedlegg 3. Tyskere dømt i jugoslavisk krigsrett

Vedlegg 4. Forkortelser og forklaringer

Innledning

Denne oppgaven behandler et tema som det har vært forsket lite på hva angår forholdene i Norge under andre verdenskrig. Det er snakk om den norske SS Vaktbataljonen, eller *Hirdvaktbataljonen, Vaktbataljon "Nord"* eller *SS Wachtbataillions nr. 6 "Oslo"* som avdelingen på forskjellige tidspunkter ble kalt. Oppgaven kommer til å handle om denne avdelingens ideologiske og politiske bakgrunn, dens opprinnelse, kort om treningen samt om den aktive innsatsen. Jeg skal granske medlemmene av SS Vaktbataljon i komperasjon med frontkjemperne i forhold til bla sosial bakgrunn, utdanningsnivå og enkelte andre ting, og dessuten hvordan disse mennene ble behandlet i rettsoppgjøret etter krigen.

Tema og problemstillinger

I første kapittel skal jeg skrive om den politiske striden som førte til opprettelsen av SS Vaktbataljon. Dessuten skal jeg redegjøre for hva SS Vaktbataljons arbeidsoppgaver var, samt ikke minst hvilken tjeneste den faktisk gjorde. Jeg skal i hovedsak forsøke å finne svarene på disse spørsmålene:

1. Hvilke politiske stridsspørsmål førte til opprettelsen av SS Vaktbataljon?
2. Hvordan passet opprettelsen og benyttelsen av SS Vaktbataljon inn i NS sine planer og strategier og forholdet til den tyske okkupasjonsmakten?
3. Hvilken tjeneste utførte faktisk SS Vaktbataljon?

I annet kapittel behandler jeg medlemmene i SS vaktbataljon mer på individnivå. Min hypotese er at medlemmene av SS Vaktbataljon stammet fra dårligere sosiale kår, var langt dårligere utdannet og gjorde krigstjeneste av mindre ideologiske årsaker enn frontkjemperne.

Mer presist skal jeg forsøke å finne svarene på følgende spørsmål:

1. Stemmer min teori om at medlemmene av SS Vaktbataljon var fattigere, dårligere utdannet og hadde "dårligere" sivile jobber enn frontkjemperne?
2. Finnes det holdepunkter for å hevde at medlemmene av SS Vaktbataljon var mindre ideologisk motiverte for tysk krigstjeneste enn frontkjemperne?
3. Hvorfor vervet vaktssoldatene seg til SS Vaktbataljon hvis det ikke var av ideologiske grunner?

I tillegg hevder jeg at medlemmene av SS Vaktbataljon i de fleste tilfellene var svært misfornøyde med tjenesten, og at de forsøkte å komme seg ut av den eller i det minste forsøkte å gjøre så lite som overhodet mulig. Mitt inntrykk er at forholdene i avdelingen var dårlige, og jeg ønsker å undersøke både hvorfor det var slik, og ikke minst hva de dårlige forholdene gikk ut på.

Jeg vil videre forsøke å finne svar på følgende spørsmål:

1. Var medlemmene av SS Vaktbataljon lojale og tjenesteivrige soldater? Eventuelt hvorfor/ hvorfor ikke?
2. Hvilke stridstemaer var det i hovedsak mellom medlemmene av SS Vaktbataljon og de tyske overordnede?

I kapittel tre vil jeg skrive om rettsoppgjøret og vil undersøke bl.a. følgende:

Hvordan ble medlemmene av SS Vaktbataljon straffet i rettsoppgjøret etter krigen med følgende undergrupper:

1. Var det forskjell på de som var i serberleirene og de andre?
2. Ble de straffet hardere eller mildere straffer enn frontkjemperne?
3. Hvilke tilsvarende organisasjoner fantes i Danmark, og hvilke straffer fikk medlemmene av disse?

Begrensning av tema

For å kunne fullføre denne oppgaven innenfor de stipulerte rammene, var det helt nødvendig å strengt begrense hvilke temaer som skulle tas opp. Siden SS Vaktbataljon er ett tema som knapt nok er behandlet i norsk historieforskning tidligere, er så å si alle aspekter ved denne avdelingen nye. Jeg måtte prioritere og valgte å konsentrere meg om avdelingens ideologiske og politiske bakgrunn, dens faktiske historie, hvem medlemmene av avdelingen var (som er hovedsaken) og deres skjebne i rettsoppgjøret i etterkant. Jeg er oppmerksom på at mange ville ha ønsket at andre temaer også ble behandlet.

Det er først og fremst to temaer som det kan reises innvendinger om er utelatt. Det første er en filosofisk og moralsk diskurs rundt hvorfor helt normale og på mange måter helt gjennomsnittelige personer som i sitt vanlige liv og i sine lokalmiljøer ikke ville ha drømt om å gjøre seg skyldig i kriminalitet, langt mindre grov voldskriminalitet, i en gitt situasjon utførte handlinger av en nesten ubeskrivelig rå og brutal karakter. Fysisk og psykisk

mishandling av nærmest enhver type, og til og med svært bestialske drap på helt uskyldige og forsvarsløse mennesker. Det andre temaet jeg tror mange vil savne, er fangenes skjebne i serberleirene. Jeg har i all hovedsak valgt å la disse to temaene ligge. Der jeg i det hele tatt kommer inn på dem, blir det for å illustrere enkelte poeng i forhold til vaktene, eller for å skape et inntrykk av hvilken stemning de levde under mens de gjorde sin tjeneste. Dette valget er gjort siden begge disse temaene er behandlet til dels inngående tidligere. I den utstrekning SS Vaktbataljon har vært gjenstand for forskning tidligere, har dette vært i sammenheng med forskning på russiske, polske og serbiske fanger i det omfattende leirsystemet i Norge. For å sette seg inn i disse spørsmålene, finnes det en rekke glimrende verker man kan lese. Personlig anbefaler jeg hhv Christopher R. Brownings *Ordinary men. Reserve Police Batalion 101 and the Final Solution in Poland*¹ og Marianne Nerland Soleims Doktoravhandling *Sovjetiske Krigsfanger I Norge 1941 – 1945 – antall, organisering og repatriering*.²

Anonymisering

I motsetning til om frontkjemperne er det tidligere skrevet svært lite om medlemmene av SS Vaktbataljon. Med unntak av Ran Lykke Hinberg, som senere falt i Hässelmann/Kaprolat – slaget på Karelen som frontkjemper i SS Skijegerbataljon, har jeg ikke kommet over navnet på en eneste vaktsoldat nevnt i enkelt tilgjengelige kilder (dette til tross for at i hvert fall rundt 30 medlemmer av SS Vaktbataljon også gjorde fronttjeneste, sannsynligvis mange flere). For landssvikssakene er det nå bestemt at arkivene skal holdes lukket i hele 80 år. Det er grunn til å tro at navnene til få, om noen, medlemmer av SS Vaktbataljon er offentlig kjent som dette. Derfor har jeg valgt å anonymisere de forskjellige vaktsoldatene til det punkt hvor den enkelte neppe kan identifiseres med mindre hans historie allerede er godt kjent. Derfor er de aktuelle vaktsoldatene bare betegnet med fornavn og initial for etternavn (i de tilfellene hvor den aktuelle har flere mellom - og etternavn er det primære etternavnet det blir henvist til). Når det gjelder personer som er allment kjent som frontkjemper eller NS – topper, som Finn Hanibal Kjelstrup, Axel Heiberg Stang, Thorvald Thronsen og Sophus Magdalon Buck Kahrs, blir de gjengitt med sitt fulle navn. Det samme gjelder tyske offiserer og tjenestemenn.

Litteratur og kilder

¹ Se Litteraturliste

² Universitetet i Tromsø, 2004

Som nevnt ovenfor er dette et tema som knapt er berørt i norsk sammenheng tidligere, og dermed er det svært begrenset hvilken litteratur som foreligger om emnet. Fra det offentlige Norge finnes Justis- og Politidepartementets innstilling vedrørende landsvikoppjøret fra 1962 og Riksadvokatens *Materialsamling vedrørende Vaktbataljon SS Norge* fra 1946. Begge disse publikasjonene har gitt meg viktig bakgrunnskunnskap og ført meg i riktig retning for forskningen, men har ikke vært noen stor kilde til kunnskap. Langt viktigere er Nils Christies magistergradsavhandling *Fangevoktere i konsentrasjonsleire – en sosiologisk undersøkelse* om medlemmer av SS Vaktbataljon fra 1952.³ Dette er det eneste vitenskapelige verket som er laget om SS Vaktbataljon i det hele tatt i Norge. Det foreligger også en liten mengde litteratur som behandler temaet, i hvert fall indirekte, på tysk. Dette har vist seg å være svært nyttig, men det er kortfattet og handler egentlig om noe annet.

Kildematerialet som ligger til grunn for denne oppgaven, er i all hovedsak hentet fra rett i underkant av 220 landssvikssaker mot medlemmer av Vaktbataljonen, frontkjempere og enkelte andre grupper av landssviksdømte som har interesse i sammenhengen. Jeg har valgt ikke å forsøke å spore opp og snakke med eventuelle medlemmer av SS Vaktbataljon som fortsatt er i live. Dette av den enkle grunn at jeg ikke har noen praktisk måte å oppspore dem på. Kontrakten med Riksarkivet forbyr meg utrykkelig å ta kontakt med personer jeg finner identiteten til gjennom arkivarbeidet, og det gjelder så å si samtlige medlemmer av SS Vaktbataljon jeg har nok opplysninger om til at det ville kunne lykkes i å oppspore dem. Dessuten taler alle funn på at det er usannsynlig at særlig mange av dem lever. Videre har jeg vurdert det slik at medlemmene av SS Vaktbataljon neppe vil finne noen nevneverdig grunn til å ”lette på sløret” om hva de så og gjorde. I motsetning til frontkjemperne kan ikke disse mennene falle tilbake på at de deltok som elitesoldater i den kanskje mest brutal og blodige krigen i verdenshistorien, og heller ikke argumentere for at de gjorde det de gjorde for å bekjempe kommunismen eller beskytte Finland. SS Vaktbataljon utførte riktignok en tjeneste som i et vidt perspektiv kan sies å ha vært krigsviktig, men den var verken glamorøs, ærerik eller engang spennende. Dessuten er en til dels stor andel av dem som tjenestegjorde i serberleirene dømt for det som bare kan kalles krigsforbrytelser, og det er grunn til å tro at enda flere enn de som er dømt for det faktisk har begått slike forbrytelser. Dermed anser jeg det som lite sannsynlig å lykkes i ikke bare å spore opp levende tidsvitner fra SS Vaktbataljon, men også å finne noen som faktisk er villig til å fortelle noe.

³ Se Litteraturliste

Metodologiske problemer

En problemstilling man må være svært oppmerksom på når man baserer seg på landssvikssaker i en slik grad som jeg har gjort, er hvor opplysningene i disse sakene faktisk kommer fra. De aller fleste opplysningene er oppgitt av mannskapene selv, og de ble avlagt på et tidspunkt hvor de utvilsomt var oppmerksomme på at de sannsynligvis ville bli gjort til gjenstand for straffeforfølgelse. Svært mange medlemmer av SS Vaktbataljon, ganske særlig de som gjorde tjeneste i serberleirene, hemmeligholdt og forvrenget mange opplysninger, regelrett løy, og bare unntaksvis kan man finne at de forklarte seg om noe de ikke direkte ble spurt om.

Etter hvert som påtalemyndighetene avdekket flere og flere opplysninger og deretter konfronterte de arresterte med dette, la imidlertid ganske mange kortene på bordet i den grad de fant det tjenelig. I disse tilfellene er det verdt å merke seg at de skilte seg i to helt adskilte grupper. Enkelte tilsto alt de hadde gjort selv, rettere sagt alt de hadde gjort selv som påtalemyndighetene kunne bevise, men sa ikke et ord om andre. Mer vanlig var det å legge enhver skyld og ansvar på medlemmer av avdelingen som allerede var ”solgt” i forhold til skyldspørsmålet, på medlemmer som ikke var pågrepet (som var noen få) eller i hvert fall på andre enn seg selv. Denne gruppen av vakter tok overhodet ikke ansvar for noe som helst med mindre de absolutt måtte. Dette er utvilsomt et resultat av at bare ett bitte lite mindretall av medlemmene av SS Vaktbataljon satt i varetekt i lukket fengsel. Nesten alle befant seg i fellesleire sammen med frontkjempere og andre landssviksgrupper, og hadde ypperlig anledning til å samkjøre historiene sine og finne ut hva andre hadde tilstått eller opplyst samt hva myndighetene kjente til. Med unntak av Johan Ø. fra Årnes i Akershus som tilsto en lang rekke drap og mishandlinger han neppe hadde begått,⁴ har jeg ikke funnet et eneste eksempel på at medlemmer av SS Vaktbataljon tilstår eller innrømmer nærmest noe som helst dersom de ikke blir konfrontert med vitnemål fra andre som tilsier at de gjorde noe.

Den andre hovedgruppen av vitner i sakene er nordmenn som arbeidet i eller i nærheten av anleggene hvor det fantes medlemmer av SS Vaktbataljon. Disse arbeidet for tyskerne, og bare det er god grunn til å være kritisk til deres vitnemål. De visste ikke med sikkerhet om de

⁴ L. sak. Oslo Politikammer: dom 2375

selv skulle slippe unna rettsforfølgelse for sine handlinger under krigen, og det ser til tider ut til at de rett og slett forsøker å sverte medlemmer av SS Vaktbataljon med overdrevne eller direkte usanne historier, muligens for å skyve oppmerksomheten over på andre. Serbervakten og senere frontkjemper Olaf Ø. fra Lillehammer var svært oppmerksom på akkurat det poenget. Han uttalte følgende i sin rettssak med henvisning til disse sivile vitnene:

DA blir det selvfølgelig brodert ut- ikke med en gang, men en 5 års tid etterpå, i en rettssal der det er god anledning til å få folk til å glemme at de som nå er vitner, på alle måter gikk tyskerne til hånd, - og å renvaske seg og gjøre seg til ”gode nordmenn”- ved å sverte en annen, som er forhånds dømt, og som nå sitter i gapestokken og må tåle stikk og spytt fra en og hver⁵

Vel uttaler Olaf Ø. seg svært krast her, og han har heller ingen grunn til å være særlig opprørt over at de vitner mot ham ettersom han gjorde seg skyldig i en rekke grusomme overgrep og minst et fangedrap, men poenget hans er ikke dermed ugyldig. Det er nok symptomatisk at de norske arbeiderne gjennomgående tegner et mørkere og nærmest demonisert bilde av vaktsoldatene enn de sivile vitnene som bodde i nærheten av leirene og derfor så mye av det som skjedde (verken tyskerne eller de norske vaktene så noen grunn til å hemmeligholde hva som skjedde i leirene eller på arbeidsplassene i nevneverdig grad).

Riktignok kan man argumentere for at disse arbeiderne og oppsynsmennene var langt ”tettere” vitner til det som skjedde enn alle andre enn fangene og vaktmennene selv, og at de derfor kjente mer detaljrikt til forbrytelsene. Jeg har imidlertid kommet over flere vitnemål som er både overdrevne og til dels direkte usannferdige, noe som dokumenteres av fangenes vitnemål som ofte skiller seg markant fra arbeidernes vitnemål. Dessuten ser det ofte ut til at de forskjellige sivile vitnene gjenforteller rykter de har hørt og fremstiller det som om dette er noe de har sett selv. I de sakene blir det ofte slik at opp til fire – fem forskjellige vaktmenn blir beskyldt for det samme drapet, og at drapene blir beskrevet som mer og mer brutalt og/eller bisart for hver person som gjenforteller historien.

Representativitet

Noe det ikke er til å komme unna er at mitt utvalg ikke kan sies å være representativt. Selv om jeg har identifisert rundt 650 medlemmer av SS Vaktbataljon, sier det seg selv at det er umulig å gjennomgå så mange saker innenfor rammene av en masteroppgave. I tillegg er det slik at det er skrevet svært lite om disse mennene før, og de er ikke offentlig kjent slik mange

⁵ L. sak. Østedal Politikammer: sak 1206

av frontkjemperne er. Derfor var det vanskelig å finne de første navnene for å komme i gang med kildearbeidet. Riksarkivet krever navn på de individuelle personene for å gi adgang til sakene ettersom de er unntatt offentligheten. For å gjøre det tok jeg for meg Norsk Rettstiening for 1945 og 1946, hvor jeg fant navnene på et ti - talls medlemmer av SS Vaktbataljon om hadde fått sine saker prøvd for Høyesterett. Siden dette gjelder bare en forsvinnende andel av vaktsoldatene, er det ikke å forvente at de som faktisk ble stilt for høyesterett kan betraktes som representative. Blant annet ser det ut til at min gruppe er overrepresentert i forhold til alvorlige overgrep, drap og lange straffer. De sakene som er gjennomgått etter de første er heller ikke nødvendigvis representative, selv om de er mer tilfeldig utvalgt. Jeg hadde absolutt ingen forkunnskaper når jeg startet dette arbeidet, og det ble derfor slik at jeg søkte adgang til saker som ut fra vitnemål og opplysninger i saker jeg hadde lest tidligere som tilsa at de skulle være interessante eller utdypende. Dette gjelder for eksempel de medlemmene av SS Vaktbataljon som også tjenestegjorde i FAK 144, en som fikk dødsdom, en svenske og videre to som var tiltalt for drap. Dette er selvsagt uheldig, men slik situasjonen fremsto anså jeg det som uunngåelig.

Etiske betraktninger

En siste betraktning jeg tar med er noe man kanskje kan kalle mer filosofisk. Jeg er født i Norge midt på 1970 – tallet, oppvokst i et liberalt middelklassehjem og i et liberalt miljø i en middels stor norsk by som ikke har noen spesiell tilknytning til okkupasjonstiden. Jeg har jeg vært vant til å se på nazismen som selve arketyper av ondskap og frontkjemperne og kollaboratørene fra okkupasjonstiden som de verste forbrytere. Det har til tider vært vanskelig ikke å se handlingene til mennene jeg skriver om gjennom moderne ”briller”, med nåtidens moralperspektiv og opplevelshorisont. Imidlertid har jeg forsøkt å være bevisst på at man ikke uten videre kan dømme menn som manglet dagens kjennskap til nazismens forbrytelser, og som vokste opp i en tid der Norge var et av de aller fattigste landene i et Europa hvor fascismen var et reelt og til dels akseptabelt alternativ til den demokratiske parlamentarismen etter dagens standard.

Å gjennomføre et arbeid av denne typen på en 100 % objektiv måte, uten å la mine egne moralbegreper og politiske standpunkt påvirke i det hele tatt, anser jeg som praktisk umulig. Jeg har imidlertid forsøkt så godt jeg kan. Det hjelper selvsagt at jeg har valgt å fokusere oppgaven på en slik måte at det faller utenfor de rammene å konkludere moralsk. Denne oppgaven er ”bare” ment å avdekke, fremstille og diskutere objektive historiske fakta, ikke å

tolke disse i noen filosofisk eller moralsk kontekst. Forhåpentligvis kan mitt arbeide på et senere tidspunkt eventuelt hjelpe noen andre til å gjøre akkurat det.

Kapittel 1 – Politisk strid danner militær avdeling

Dette er ett bakgrunnskapittel som omhandler den norske SS Vaktbataljon generelt. Hovedtemaet er når og hvor avdelingen ble opprettet og i hvilke former den fremsto. Videre hvordan den fungerte og skulle ha fungert, hvilke arbeidsoppgaver og roller den fylte og i utgangspunktet skulle ha fylt samt ikke minst hvorfor. Dessuten inneholder kapittelet en redegjørelse for hovedtrekkene i de politiske stridighetene innen NS, maktkampen mellom NS og de tyske okkupantene, og den interne striden mellom okkupasjonsmaktens forskjellige institusjoner. Alt dette i den utstrekning det har betydning i forhold til opprettelsen og benyttelsen av SS Vaktbataljon på forskjellige tidspunkter og i forskjellige roller. Helt til slutt i kapittelet kommer en analyse over avdelingens reelle betydning og en kort oppsummering.

Opprinnelse og første innsats

Den norske SS Vaktbataljon oppsto opprinnelig som *Hirdvaktbataljonen* på vårparten 1942. Det er litt usikkert hvem som opprinnelig kom på ideen, men i følge både sjefen for *Germanische Leistelle* Karl Leib⁶ og kommandanten for *Det Norske Sikkerhetspoliti*⁷ og Rikshirden Oliver Møystad⁸ var det Hirdens Stabssjef, senere frontkjemper og Hirdfordelingsfører, Thorvald Thronsen, som sto for det praktiske arbeidet i forhold til opprettelsen. Hirdvaktbataljonen fikk sine mannskaper fra Rikshirdens rekker, i all hovedsak menn som ønsket å gjøre en reell innsats for den ”nasjonalsosialistiske sak” uten at de ønsket

⁶ Christie, 1952. Side 123

⁷ Det fantes to organisasjoner ved navn SIPO, en tysk og en norsk. Det norske SIPO besto av Kriminalpolitiet og Statspolitiet. Det var denne organisasjonen Oliver Møystad var sjef for. Statspolitiets sjef var Karl Alfred Nicolai Marthinsen. Det tyske SIPO (Sicherheitspolizei) besto også av flere avdelinger, blant annet SD og GESTAPO. Betegnelsen SIPO er imidlertid lite benyttet på den norske organisasjonen. Normalt vil det bli skilt mellom Kriminalpolitiet, eller KRIPO, og Statspolitiet, STAPO, idet KRIPO i all hovedsak beskjeftiget seg med regulær kriminalitet mens STAPO bla drev med politisk etterforskning. Uttrykket SIPO vil vanligvis henviser til den tyske utgaven. Dersom noe annet skulle være tilfelle vil dette bli eksplisitt presisert i teksten.

⁸ L.sak. Oslo Politikammer: dom 3550

eller var egnet til å gjøre reell fronttjeneste. Avdelingen ble oppstilt på festningen i Halden, og gjennomførte sin trening under oppsyn av norske politimenn og tyske offiserer (bare den våpentekniske siden av treningen var ledet av tyskere, alt annet var i regi av det norske ordenspolitiet). Jeg har kun funnet et medlem av Hirdvaktbataljonen som har fortalt at de også ble opplært i fangebehandling.⁹ Hirdvaktbataljonen ble opprinnelig oppsatt med avlagte uniformer fra den norske garde, og utstyrt med våpen fra den norske hæren (Krag– Jørgensen Karabiner og i enkelte tilfeller Browning- pistoler og gamle Nagant revolvere). Så vidt jeg har klart å bringe på det rene, startet den første gruppen rekrutter til Hirdvaktbataljonen sin trening på festningen i Halden i løpet av mars 1942 (datoen 20/3 er nevnt i flere saker). Det skulle senere vise seg at det ble med to eller maksimalt tre rekruttkull til denne avdelingen, hvorav det første var det klart største.

I slutten av mai 1942 ble de første medlemmene av Hirdvaktbataljonen sendt til Holmestrand, hvor de ble innkvartert i den samme leiren som *Den norske Legion* (heretter benevnt DnL eller rett og slett Legionen) allerede holdt til, og hvor de ”norske” SS- avdelingene, og dessuten *Hirdens Alarmenheter* (heretter bare benevnt HAE) og *Hirdens Bedriftsvern* (heretter bare benevnt HBV) senere skulle få i hvert fall deler av sin grunnutdanning.¹⁰ Få dager senere ble medlemmene av Hirdvaktbataljonen både fra Halden og Holmestrand kommandert nordover til sin første innsats. Det er omstridt hvorvidt disse mannskapene da de ble sendt, var klar over at de var ment som vaktmannsskaper i fangeleire. De fleste av vaktmennene nektet i avhør for at de kjente til det, mens to – tre sa at de visste det.¹¹ I disse tilfellene påsto de riktignok at de hadde fått opplysningen ved en tilfeldighet, mens i ett tilfelle påsto den aktuelle vaktmannen at han hadde blitt fortalt at de skulle være vakter for russiske krigsfanger tatt på Østfronten.¹²

Avdelingen ble fraktet med tog og skip til Narvik, i følge flere av de norske vaktmennene sperret inne under dekk og under væpnet tysk vakt. Da de kom til Narvik, ble de gjenforent med noen få medlemmer av avdelingen som hadde blitt sendt av gårde tidligere og hadde

⁹ L. sak. Troms Politikammer: dom 1/55

¹⁰ Germanske SS Norge holdt i hovedsak til i Kongsvinger og på Elverum, mens SS Skiegerbataljonen hadde deler av sin grunnutdanning i en leir på Torpo i Hallingdal. De andre hadde sin aller første utdanning i Holmestrand før de ble sendt til Tyskland og Østerrike. Dette i hvert fall etter at Legionens leir på Gulsbogen i Drammen ble nedlagt.

¹¹ L. sak. Troms Politikammer: dom 1/55 og L. sak. Arendal Politikammer avd. Grimstad: sak 183/45

¹² L. sak. Bodø Politikammer; sak 895/45

deltatt fysisk i å bygge serberleiren Korgen.¹³ I Narvik ble det offisielt bekjentgjort at tjenesten ville bestå av fangebevoktning under tysk kommando. Flertallet hadde ingen innvendinger, men en del av mennene nektet å gjøre en slik tjeneste.¹⁴ Noen av disse ble isteden sendt til Legionen på Leningrad- fronten. Nøyaktig hvor mange som gjorde hva har jeg ikke klart å bringe på det rene, men i følge Nils Christie var det 123 norske vakter i den første puljen i ”serberleirene”¹⁵, og i dommen mot vaktsoldaten Wilhelm M. fra Evenes står det at det var 128 norske vakter i den første gruppen som ble sendt nordover.¹⁶

Serberleirene

De norske vaktene gjorde tjeneste i leire anlagt langs Riksvei 50, den sentrale forbindelseslinjen mellom Nord Norge og resten av landet. Det fantes på forskjellige tidspunkter flere serberleire i Norge, men de norske vaktene gjorde bare tjeneste i de fire første; Lager I Beisfjord, Lager II Elsfjord,¹⁷ Lager III Rognan (også kjent som Botn) og Lager IV Karasjok.¹⁸ Formålet med leirene var i hovedsak å huse slavearbeidere fra Balkan som skulle delta i en omfattende utbygging av infrastruktur, men også i å rydde skog, hugge ved, arbeide i gruver, hjelpe til i landbruket osv. Jeg vil allerede her presisere at uttrykket ”serberleire” er misvisende. Langt fra alle fangene var serbere, selv om nesten alle fangene var fra det daværende Jugoslavia. En god del av fangene var kroater og bosniske muslimer, det fantes dessuten både slovenere, etniske albanere og dessuten bulgarere og muligens rumenere blant fangene. Hvorfor uttrykket serberleire ble benyttet og har festet seg i den historiske bevisstheten vet jeg ikke, men det kan bero på en viss uvitenhet i forhold til forskjellige nasjonaliteter i samtiden. Eventuelt kan det skyldes at det var dette uttrykket tyskerne brukte, og at man i ettertid har valgt å fortsette med det samme for å unngå misforståelser.

I følge den tidligere fangen Nikola Rockic, som etter krigen bosatte seg i Oslo og ble en av de mest benyttede vitnene i sakene mot ”serbervaktene”, kom de aller første norske vaktene til ”serberleiren” Rognan 24 eller 25. juni, og senere til Korgen 27 eller 29. juni 1942. Rockic vitnet også om at den første gruppen norske vakter, som i hovedsak besto av relativt unge

¹³ L. sak. Kristiansand Politikammer: dom 188/45

¹⁴ Christie, 1952

¹⁵ Ibid

¹⁶ L. sak. Narvik Politikammer: sak 261/45. Dokument 25

¹⁷ Lager II Elsfjord hadde de to mindre underleirene Korgen og Osen, samt i en kortere periode den midlertidige Jernvatn- leiren på Bjørnefjell

¹⁸ Riedel i Richter, 2006. Side 114

menn tilsuttet Rikshirden, var langt mer brutale enn de gjennomsnittelig langt eldre medlemmene av Vaktbataljon ”Nord”/SS Vaktbataljon som avløste dem i slutten av november samme år. De aller fleste som døde under den andre gruppens opphold i Rognan døde i følge Rockic som en følge av sykdom, utmattelse og mishandling fra tidligere. I tillegg sa han at mens den første gruppen vakter skjøt om lag 70 fanger, skjøt den andre gruppen så vidt han visste bare en, og det var en mann som forsøkte å flykte fra sin egen henrettelse. Som eksempel på hvor brutal den første gruppen norske voktere var, kan det nevnes at den andre kontingenten av norske vakter i følge dommen mot Helge I. fra Målselv, av de tyske polititroppene ble nektet å bære bajonetter fordi den første gruppen hadde misbrukt disse så omfattende.¹⁹

Faktum er at medlemmene av Hirdvaktbataljonen, og senere også Vaktbataljon ”Nord”/ SS Vaktbataljon, men der i noe mindre grad, gjorde seg skyldige i en lang rekke forhold som etter min mening bare kan betegnes som krigsforbrytelser, og dessuten deltok i en fangebehandling som bare marginalt skilte seg fra hvordan vaktene i de ”ekte” KZ – leirene i Sentral Europa tillot seg å opptre. Jeg skal ikke gå i detalj verken her eller senere i oppgaven, men nøyer meg med å referere noen få sitater.

Det sivile vitnet Lars Næss, som var sambygding av serbervakten Nils D. i Rognan (som også var samme sted hvor omtalte Nils D. gjorde vaktjeneste etter å ha blitt overført fra Korgen hvor han hadde røket uklar med en tysk offiser visstnok fordi han var for brutal) fortalte i sitt vitnemål mot Nils D.

Jeg hørte folk snakke om at sikt. (*siktede, min anmerkning*) var brutal og opptråtte som banditt. Noen kilde til dette kan jeg ikke oppgi, uten at dette var oppfatningen blant bygdas folk. En jugoslav fortalte meg at sikt. Var en av de beste fangevokterne. Han hadde skudt bare tre stkr.²⁰

Et annet sivil vitne ved navn August Rögh, uttalte:

Det som opprørte meg mest var at de norske vaktmannsskaper ikke var det spor bedre enn tyskerne under behandling av fangene. De norske var om mulig enda råere enn de tyske i sin opptreden. Når det ikke gikk fort nok brølte de og ropte. Videre stakk de fangene i baken med bajonettene og brukte geværkolbene når det ikke gikk fort nok unna²¹

Den tidligere vaktmannen Ingve K. sa følgende:

¹⁹ L.sak. Troms Politikammer: dom 1/55

²⁰ L.sak. Bodø Politikammer: sak 895/45

²¹ L.sak. Narvik Politikammer: sak 605/45

Jeg hørte også nevnt at en annen vokter, som jeg ikke husker navnet til (det er igjen snakk om Nils D., min anmerkning), skjøt etter en fange som arbeidet på veganlegget, men han traff ikke. Vedkommende vokter fikk senere skjenn av tyskerne. De sa at han enten måtte skyte så han traff eller så måtte han la vær å skyte²²

En annen tidligere vaktmann, Gustav G. fra Berger i Vestfold, uttalte dette i avhør:

Leiren var inngjerdet av 2 piggrådgerder med ½ meters mellomrom og ca. 2 meter høit. Fangene var innkvartert i to barakker, av enkel bordklædning og enkelt gulv uten grunnmur. Det var så gissent at det føk snø inn i sengene. Vi i Vaktbatlj. hadde også slike barakker. Men serberne var stuet sammen i disse to barakkene. De lå i, jeg tror det var 5 høider, med en smal gang i mitten (*sic*) så vidt en kunne komme fram. Det var en ovn i barakken men det var bare rå ved å fyre med²³

Selv om serberleirene ikke var konsentrasjonsleire av den typen mange vil se for seg når de hører uttrykket, var de mer enn ille nok. Beisfjord, Elsfjord, Rognan og Karasjok var ikke Auschwitz eller Treblinka, og de var ikke opprettet med det overordnede målet om å ta livet av fangene. Serberleirene var i utgangspunktet arbeidsleire, og meningen med dem var å få utrettet krigsviktig arbeid. Imidlertid var de anlagt i områder hvor tyskerne (eller i hvert fall SS) ikke hadde tilstrekkelig kunnskap om vær - og naturforhold. Både bemanningen og forsyningssituasjonen vitner om at de ikke tok nevneverdige hensyn til fangenes helse.

Til å begynne med viste ikke det norske rettsvesenet nevneverdig interesse for leirene, idet man var mer opptatt av å få tatt ett oppgjør med frontkjemperne, angiverne og det ledende lag innen NS. Mange av serbervaktene som sto for retten tidlig i rettsoppgjøret, ble derfor ikke dømt for tjeneste i leirene i det hele tatt, eller det ble slått fast at slik tjeneste ikke var skjerpene idet medlemmene av Vaktbataljonen var å regne for soldater, og de var underlagt tysk militær straffelov. Dermed måtte de ta den tjenesten de ble kommandert til. Samtidig ble det ikke oppfattet som formildende ikke å ha gjort tjeneste i disse leirene, av samme årsak. Noe senere økte imidlertid fokuset på de jugoslaviske fangenes skjebner, og flere allerede dømte voktere ble stilt for retten på ny, eller i hvert fall etterforsket med sikte på å reise ny rettssak. Dette ser i hovedsak ut til å ha skjedd i de tilfellene hvor den aktuelle vakten hadde gjort seg skyldig i omfattende misshandling og/eller drap. I dommen mot den svenske statsborgeren og vaktmannen Johan L. sto det:

Fangeleiren i Botn i Rognan må antas å ha vært den rene tilintetgjørelsesleir og formålet var systematisk å utrydde samtlige fanger. Ved sult, mishandling og hardt arbeid ble fangenes helse planmessig nedbrutt, hvoretter

²² L.sak. Troms Politikammer: dom 1/55

²³ L.sak. Ringerike Politikammer: varetektsfengslede 177/45

de enten døde eller ble avlivet som ubrukelige. Det er opplyst at av de 472 jugoslaviske fanger som kom til Botn i 1942 var det 48 som overlevet og av disse er bare seks friske²⁴

Verdt å merke seg er det faktum at alle disse sitatene, med unntak av vitnemålet til August Rögh, gjelder ”serberleir” Rognan, som jeg ikke regner som en av de verste leirene hvor nordmenn gjorde tjeneste. Verst var så vidt jeg kan bedømme ut fra vitnemålene som vedligger de forskjellige sakene Korgen, samt særlig Lager I Beisfjords midlertidige underleir Jernvatn/Bjørnefjell. En politimann som hadde avhørt den tidligere Korgen- fangen Petrowitz Milisave, som av en for meg ukjent grunn var innsatt i Drammen Kretsfengsel mot slutten av 1945, oppsummerte med følgende i sin rapport datert 14/11 - 45:

Den behandlingen som fangene fikk var meget dårlig. De fikk utrolig lite mat. Om morgenen fikk de et krus ”kaffe”, uten brød. Om kvelden en slags suppe kokt på poteter. Det ble brukt 10 kg poteter på en porsjon til 400 mann. Så fikk de 1 brød som skulle deles på 10 mann. De skulle ha 25 gr. margarin om dagen, men de fikk kanskje 5 gr. Boligforholdene var ytterst slette. De hadde en eneste barakke (dette er ikke tilfelle, det var flere brakker. Min anmerkning) hvor over 400 mann måtte oppholde seg. De måtte ligge på en brisk uten underlag. De fikk ikke lov til å ligge med klærne på for å holde varmen. Klærne måtte henges vekk hver kveld. Så lenge de oppholdt seg i barakken fikk de ikke lov til å gå på W.C. Alt måtte gjøres inne i en dunk, og det ble en fryktelig stank. En lang tid måtte fangene hver morgen ut i sneen i en ½ times tid, helt nakne. Dette ble det en slutt på da Wehrmacht overtok passet i mars mnd. 1942²⁵ Da ble all ting meget bedre. De fikk mere mat og bedre klær.

Likeledes ble det opprettet en egen sykestue for fangene²⁶

I en politirapport avgitt av konstabel Kåre Seljeseth datert 7/6 – 46, og som muligens bør indikere at i hvert fall enkelte av vitnemålene fra disse leirene bør tas med en viss klype salt, står det:

Løytnant Løvås (*den norske kommandanten for en midlertidig leir for tidligere ”serberleir”- fanger som senere skulle sendes hjem, min anmerkning*) fremhever videre at de jugoslaver han har hatt med å gjøre har vist seg å være i høyeste grad upålitelige, slik at en må motta deres evt. vitneprov med største skepsis²⁷

Disse sitatene er bare ment som indikasjoner på hvordan forholdene i disse leirene faktisk var. Som nevnt i innledningen er det ikke dette som er denne oppgavens anliggende. Jeg vil likevel ikke la temaet ligge fullstendig. Når fangene i disse leirene ble for syke og svake til å arbeide lenger, ble de mer eller mindre rutinemessig skutt, hengt eller slått i hjel. Dette gjaldt i

²⁴ L.sak. Hamar Politikammer: avsonet dom 125

²⁵ Wehrmacht overtok i virkeligheten ikke vakt holdet før i mars- april 1943. I mars 1942 fantes faktisk ikke noen av serberleirene ennå.

²⁶ L.sak. Drammen Politikammer: sak 1746 Dok. 11

²⁷ L.sak. Helgeland Politikammer: avgj. L- dom (i eske 55)

den perioden SS kontrollerte leirene også de fangene som med bare grunnleggende medisinsk behandling enkelt kunne blitt arbeidsdyktige. Som regel ble dette rapportert av de tyske offiserene som dødsfall som følge av tuberkulose eller tyfus. Vaktene hadde nemlig ikke fullmakt til verken å mishandle eller drepe fangene sånn helt uten videre. Ganske bestemt hadde ikke de norske vaktene slike fullmakter. I følge de fleste vitnemål hadde de ikke engang adgang til selve leirene annet enn i helt spesielle tilfeller. Det eneste de i utgangspunktet skulle gjøre var å gå vakt langs utsiden av gjerdene, stå tårnvakt og eskortere fangene til og fra arbeidet samt overvåke dem på arbeidsplassene. Alt dette for å forhindre flukt.

Ved siden av de mer eller mindre tilfeldige og nærmest dagligdagse drapene som foregikk i leirene og på arbeidsplassene, skjedde det også mer målrettede og enda dystre hendelser. Ett tilfelle utspilte seg i den leiren jeg har inntrykk av var den kanskje verste, Lager II Elsfjord sin underleir Korgen. 15/7 – 42 hadde to fanger som bar kaffe fra leiren til vaktene på arbeidstedene, sett sitt snitt til å utnytte at den tyske politisoldaten som fulgte dem var uoppmerksom. De hadde slått ned mannen og rømt, han døde senere samme dag. Denne hendelsen utløste en massiv menneskejakt hvor mange, men langt fra alle, de norske vaktene i leiren deltok. Begge fangene klarte imidlertid å ta seg over grensen til Sverige, til tross for at den ene i følge flere vitnemål ble truffet av tre skudd.

Dette fikk nærmest selvsagt følger, og påfølgende dag ble alle fangene i leiren tvunget til å ligge på magen på oppstillingsplassen i leiren hele dagen, mens norske vakter gikk frem og tilbake og plukket ut fem og fem fanger av gangen. Disse ble ført ut av leiren og skutt av tyske soldater, sannsynligvis fra en av Reservepolitibataljonene som var stasjonert i Norge. I følge den tidligere fangen Dragan Babic som hadde deltatt i begravelsene, var mange av de skutte fortsatt i live da de ble begravd. Han sa dessuten at det utelukkende var norske vakter til stede på gravplassen, og at det var umulig ikke å høre de såredes skrik da jord og kalk ble kastet over dem.²⁸

Allerede litt over et døgn senere, natten mellom 17/7 og 18/7 – 42, skjedde den kanskje aller verste episoden av alle, denne gangen i Lager I Beisfjord. I denne leiren hadde det brutt ut en katastrofal flekktyfusepidemi, og det ble innført strenge karantenebestemmelser. Alle fangene som viste det minste tegn på symptomer ble adskilt fra de andre. I løpet av dagen 17/7 – 42

²⁸ L. sak. Romerike Politikammer: sak 94/95

ble alle de friske fangene sendt av gårde i en hard marsj mot Jernvatn på Bjørnefjell eskortert av nesten alle de norske vaktene i leiren, samt noen få tyske befalingsmenn. De fangene som ble igjen, ble tvunget ut i en dyp grøft som var spadd opp av de friske fangene før de forlot stedet, og likvidert med maskingeværild. Deretter ble grøften fylt over, og Beisfjord var i karantene i flere uker før de overlevende fra Jernvatn/Bjørnefjell returnerte. Totalt ble 287 fanger skutt den natten.²⁹

Selv om det ble framsatt påstander om en lang rekke tilsvarende hendelser, har jeg bare funnet dokumentasjon på ytterligere en masseskyting. Denne foregikk i Lager III Rognan i månedsskiftet november/desember 1942. Jeg har ikke funnet noen begrunnelse for denne massakren, bare et vitnemål fra vekten Gustav G. Han bevitnet:

Den tredje dagen etter at vi var kommet dit, samlet tyskerne 72 serbere i en flokk. Vi (*de norske vaktene, min anmerkning*), sto rundt denne flokken, og tyskerne kommanderte frem ti mann ad gangen. Disse ble så stilt opp på kanten av en grav som var kastetopp (*sic*) på forhånd. En tysker gikk og skjøt dem i nakken med pistol. Da disse ti var ekspedert, ble ti nye kalt frem og slik holdt de på til alle var tatt. Jeg husker det var mange gutter i alderen 13 – 14 år, som kastet seg på kne og ba for sitt liv, men de ble uten videre skutt ned. Det hendte at skuddene ikke traff ordentlig, men bare streifet, og disse fangene datt levende i graven. Jeg ropte da: ”Men de lever jo enda”, men jeg ble ført vekk i det de truet meg med pistol. Det var en tysker ad gangen som skjøt, og når han hadde skutt en stund, overtok en annen. Det var de unge tyske politisoldatene som foretok skytingen. Tyskerne sa at disse serberne hadde en smittsom sykdom, og at det var derfor de ble skutt, men grunnen var at de var så utsultet at de ikke kunne arbeide³⁰

Som man kan se ligner Gustav G.'s vitnemål fra masseskytingen i Rognan til forveksling på påstandene fra Dragan Babic fra Korgen. Det kan se ut til at levende fanger ble begravd etter begge disse masseskytingene. Det finnes ingen vitnemål om at dette skjedde også under masseskytingen i Beisfjord, eller under noen av de udokumenterte masseskytingene som muligens foregikk i de andre leirene.

Følgene av disse masseskytingene og de brutale forholdene i leirene ble negative for Terboven og SS. Selv om det ikke var noen mangel på vaktmannskaper så lyktes de ikke i å forhindre at enkelte fanger klarte å flykte. De fleste sannsynligvis fra arbeidsstedene. Noen av disse fangene ble fanget og henrettet, men en del klarte å ta seg over til det nøytrale Sverige. Utover vinteren 1942 – 43 ble vitneskildringer fra disse fangene slått stort opp i internasjonal presse, noe som var ekstremt dårlig publisitet for Tyskland generelt og SS spesielt. Derfor

²⁹ Riedel i Richter, 2006. Side 118

³⁰ L. sak. Ringerike Politikammer: varetektsfengslede 177/45

kom det ordre fra Berlin om at SS måtte avgi leirene til Wehrmacht og OT. Dette skjedde ved påsketider 1943, og med det var Terbovens maktkamp mot von Falkenhorst på mange måter tapt.

SS Vaktbataljon som avdeling

Det er mye som tyder på at opprettelsen av Hirdvaktbataljonen, som innen NS og dessuten blant de opprinnelige medlemmene var kjent som *Den Væpnede Hirdbataljon* og/eller *Våpenhirden* (som var bla Oliver Møystads betegnelse på avdelingen), opprinnelig var tenkt som ett slags forsøksprosjekt i arbeidet for å bygge opp en ny nasjonal norsk hær. Det kan selvsagt innvendes at Thorvald Thronsen, som var mer eller mindre allment kjent som tilhørende den ”pangermanske” linjen av NS, etter de opplysningene jeg sitter inne med, var initiativtaker til opprettelsen av avdelingen. Det var likevel den ”nasjonalistiske” grenen av NS, kanskje først og fremst representert av ministrene Gudbrand Lunde, Axel Heiberg Stang og Albert Viljem Hagelin³¹ samt ved de ”militære” lederne Møystad og Finn Hannibal Kjellstrup (for ikke å glemme Quisling selv), som var mest opptatt av å gjenreise den norske hæren. Imidlertid hadde Thronsen ved flere anledninger uttalt seg skeptisk eller også direkte negativt til SS sin økende innflytelse i det okkuperte Norge, og ganske spesielt på bekostning av Rikshirden, hvor han i hvert fall til å begynne med var en sentral person. Tyskerne så svært lite positivt på en slik målsetning, idet de aldri på noe tidspunkt godtok noen nasjonalt kontrollert væpnet avdeling fra noen av de territoriene de hadde okkupert. De hadde allerede før opprettelsen av Hirdvaktbataljonen ”kuppet” DnL og i løpet av høsten 1942 gjorde de mer eller mindre det samme med Hirdvaktbataljonen.

I tyske øyne var Hirdvaktbataljonen ”bare” å betrakte som enda en avdeling tilhørende *Deutsche Hilfpolizei* (bedre kjent både i Norge og Danmark som *HIPO*). Til tross for at de bar norske uniformer og kjennemerker som tydelig bekjentgjorde at de var tilsluttet Rikshirden, bar de opprinnelige ”serbervaktene” fra Hirdvaktbataljonen også de samme armbåndene på det venstre ermet som alle andre avdelinger av HIPO. Bare ytterst få medlemmer av

³¹ Hagelin, Lunde og Stang var hhv. Minister og Sjef for Innenriksdepartementet, Minister og Sjef for Folkeopplysnings – og Kulturdepartementet og Minister og Sjef for Departementet for Arbeidstjeneste og Idrett. Hagelin gikk av 8/11 – 44 som en følge av alvorlige personlige uoverensstemmelser med Terboven. Lunde, som var den kanskje mest fremtredende nasjonalistiske ideologen i NS, druknet sammen med sin kone ved ett fergeleie utenfor Åndalsnes 26/9 - 42 og senere gikk det ett ubekreftet rykte innen nasjonalistiske NS- kretser om at han faktisk hadde blitt myrdet av tyskerne. Stang gjorde som en av tre NS- statsråder fronttjeneste i en periode. I tillegg til å være minister var han også ”Ungdomsfører” og dermed overhode for NSUF og Unghirden, en norsk parallell til Reichsjugendführer Arthur Axmann i Tyskland.

Hirdvaktbataljonen innrømmet i sakene sine at de hadde tilhørt HIPO, kanskje mest fordi de ikke godtok at de noensinne hadde tjenestegjort i akkurat denne organisasjonen. Heller ikke fangene eller de svært få tyskerne som ble avhørt i forhold til Vaktbataljonen nevner HIPO annet enn ved tilfeldigheter. Etter min mening tyder dette på at Vaktbataljonen kanskje opprinnelig rent teknisk tilhørte HIPO, men at avdelingen i praksis ble oppfattet og fungerte som noe annet. Dette kan til en viss grad sammenlignes med utdannelsen av 2. og 3. SS und- Polizei kompani som også gjennomgikk utdanning som ”reservepoliti” i regi av HIPO før de fikk direkte militær utdanning. Disse avdelingene fungerte imidlertid aldri som fangevoktere, men var frontavdelinger med tjeneste i Finland, og i 3. SS und- Polizeikompani sitt tilfelle også til en viss utstrekning i Norge i krigens siste måneder.

SS Vaktbataljon gjorde tjeneste i ”serberleirene” frem til rundt påsketider 1943. Mannskapene som da befant seg i leirene, ble sendt via skip og tog til Holmestrand. Etter vitnemål fra flere medlemmer av avdelingen ble de mest brutale ”serbervaktene” tildelt en dekorasjon fra Rediess (han var ikke personlig tilstede. Utdelingen av ”oppmerksomheten” ble sannsynligvis gjort enten av SS Oberführer Hans Loritz eller SS Sturmbannführer Hans Benno Hüttig) under en oppstilling i Botne- leiren i Holmestrand.³² Noen av dem som senere av sine vaktkamerater ble beskrevet som ”de aller verste” ble også forfremmet til underoffiserer.³³ Medlemmene av avdelingen kalte dette å motta ”Serberkorset”, eller enda dystre ”Trekorset”.³⁴ Det var imidlertid ikke snakk om noen medalje eller merke, bare ett slags diplom.

Hvorvidt vaktbataljonen så langt hadde utført noen av sine egentlige oppgaver som utlyst i en rekke annonser, altså hvorvidt de hadde bevoktet industriinstallasjoner, er noe usikkert. Fra det tidspunktet var dette imidlertid tilnærmet det eneste de gjorde. Etter at SS som helhet ble ”utvist” fra fangeleirene i Norge, var SS Vaktbataljon sin eneste oppgave å være en noe bedre trent og langt bedre kommandert utgave av Hirdens Bedriftsvern. Dette til tross for at avdelingen tilhørte Waffen SS, og det i samme grad som de krigsfrivillige nordmennene i 23. SS Panzergrenadierstandarte ”Norge” for eksempel.

³² Leiren hvor Vaktbataljonen lå var også kjent som ”Grefserud Barakker”. Jeg vet rett og slett ikke hvorvidt ”Botne- leiren” og Grefserud- barakker er to adskilte leire. Mest sannsynlig er det samme sted.

³³ Eksempelvis L. sak. Drammen Politikammer: sak 1746 og L. sak. Kristiansand Politikammer: dom 188/45. Hendelsen er referert til i en rekke saker.

³⁴ I følge vaktmann Kåre H. L.sak. Drammen Politikammer: sak 1746 dok. 11 ad 5

I motsetning til de ”norske” frontavdelingene hadde imidlertid ikke SS Vaktbataljon en eneste norsk offiser. I underkant av halvparten av underoffiserene var nordmenn, men resten av underoffiserene og alle offiserene var tyske (eller i det minste tyske offiserer. Det fantes i hvert fall både østerrikske og nederlandske offiserer i SS Vaktbataljon). Mannskapene var i det store og hele nordmenn, men det fantes enkelte utlendinger der også. Minst tre av vaktmennene var svenske statsborgere,³⁵ i tillegg fantes det minst en danske (Hans H. som hadde kommet til Norge som tjenestegjørende i AT. Han gikk imidlertid over i Vaktbataljonen av økonomiske årsaker etter bare ca en måned. Våren 1943 ble han dimmitert fra Vaktbataljonen og returnerte til Danmark hvor han senere arbeidet som Marinevægter)³⁶, en finne (Reidar K. Han var riktignok sannsynligvis født i Norge men var i følge vitnemål fra andre vakter finsk statsborger), en nederlender (Klaas van R.) og en italiener (John O.).

Hvor stor den norske SS Vaktbataljon var, og hvor mange menn som totalt gjorde tjeneste der er noe omstridt. Dirk A. Riedel hevder at avdelingen besto av 521 menn på foråret 1943.³⁷ I følge Nils Christie gjorde totalt ca 1 000 menn tjeneste i avdelingen i løpet av krigen,³⁸ og i følge ”Om Landssvikoppgjøret” var avdelingen ment å bestå av mellom 600 og 700 menn.³⁹ Etter å ha gjennomgått 85 landssvikssaker rettet mot medlemmer av denne avdelingen, skrivelsen ”Materialsamling omhandlende Vaktbataljon SS Norge” og ”Baardseth – listen” har jeg klart å identifisere i underkant av 650 medlemmer av SS Vaktbataljon. Dette antallet inkluderer norske politimenn og frontkjempere som gjorde tjeneste som instruktører under rekruttutdannelsen. Hvorvidt den norske SS Vaktbataljon noensinne var på full styrke vet jeg rett og slett ikke. Jeg er heller ikke sikker på om de tyske befalingsmennene, som var relativt mange, ble regnet som medlemmer av avdelingen.

Etter serberleirene

³⁵ I saken mot den svenske statsborgeren John L. (innvandret til Norge i 1919, han var gift med en norsk kvinne og hadde 8 barn hvorav de fire eldste var norske statsborgere) vedligger ett brev fra den svenske Legasjonen til John L.’s forsvarer Synnøve Stray Fischer. I dette står det: ”sålunda torde, enligt vad beskickningen har sig bekant, i ett par fall som vedbörande tillhört Nasjonal Samling och Hirdens Bedriftsvern, utvisning ha blivit beslutat. Däremot har ett par svenskar, som tillhört den s.k. vaktbataljonen dömts til fängelsesstraff”. L.sak. Hamar Politikammer: Avsonet dom 125

³⁶ Marinevægterne var en av flere væpnede vaktkorps opprettet i Danmark under krigen, ikke helt ulike HBV i Norge men ikke tilhørende noen dansk ekvivalent til Rikshirden. Marinevægterne, som opprinnelig hadde vært et sivilt korps, fikk en kort militær utdanning og ble satt inn som sabotasjevakter ved den tyske marinens installasjoner. De bar blå uniform og var væpnet med pistol. Marinevægterne tilhørte Wehrmacht og var underlagt den tyske militære straffemål på lik linje med medlemmer av f. eks Waffen SS. Tamm, 1997. Side 287 - 288

³⁷ Riedel i Richter, 2006. Side 116

³⁸

³⁹ ”Om Landssvikoppgjøret”. Side 187

Ellers deltok SS Vaktbataljon med noen små styrker i den store aksjonen på Hardangervidda våren 1943 sammen med tropper fra det norske *Statspolitiet* (heretter bare betegnet STAPO), Rikshirden, *Germanske SS Norge* (heretter bare betegnet GSSN) og tyske tropper, hovedsakelig tilhørende *Wehrmacht* (den tyske vernemakt. Se vedlegg 4). Helt mot slutten av krigen deltok de dessuten i en rekke husundersøkelser, ID- kontroller og razziaer i det nordre Vestfold og muligens i Drammens- området sammen med STAPO, HAE, tyske tropper og SS Skijegerbataljon, men det viste seg til slutt at SS Vaktbataljon ikke deltok i pågripelsen av en eneste person. Mens norske medlemmer av SS Skijegerbataljonen ved flere anledninger havnet i direkte kamper mot medlemmer av MilOrg,⁴⁰ skjedde dette så vidt jeg vet aldri med SS Vaktbataljon. Faktum er at så langt jeg vet, var aldri noe medlem av SS Vaktbataljon noensinne i veien for noe sabotasjeforsøk utført av medlemmene av den norske hjemmefronten, norske kommandosoldater trent i Storbritannia eller USSR eller andre norske motstandsgrupper. Dette til tross for at medlemmer av den norske SS Vaktbataljon utvilsomt var tilstede som vakter på Rjukan den berømte dagen da norske kommandosoldater tilhørende Kompani Linge senket fergen M/S Hydro på Tinnsjø. Ingen norske vakter ble drept eller såret den dagen, og sannsynligvis var ingen av dem innblandet. Ett enkelt medlem av SS Vaktbataljon påsto at han var tilstede da norske sabotører angrep Kongsberg Våpenfabrikk sin kanonfabrikk,⁴¹ men det var muligens en form for skryt. Det finnes ingen andre spor i kildene for at dette stemmer og ingen av de andre vaktmennene som gjorde tjeneste ved Kongsberg Våpenfabrikk omtrent samtidig nevner denne hendelsen med ett ord.

Politisk strid innen NS

Dette segmentet av kapittelet kommer til å omhandle de politiske stridighetene innen NS som hadde betydning for opprettelsen, bruken av og etter hvert den tyske overtakelsen av Hirdvaktbataljonen. Jeg tar ikke mål av meg til å gi noen fullverdig fremstilling av den indre maktkampen i Nasjonal Samling, bare å gjøre rede for de mest sentrale skillelinjene i den grad disse fikk betydning for vaktbataljonen (e).

Et fragmentert NS

Nasjonal Samling var ikke noe enhetlig politisk parti i ordets egentlige forstand, og hadde ikke vært det siden den opprivende lederstriden mellom Quisling og Hjort i 1936. I perioden

⁴⁰ Eksempelvis under det såkalte Haglebuslaget 26/4 – 45 hvor 7 medlemmer av MilOrg ble drept sammen med 3 tyske soldater og 4 nordmenn i tysk tjeneste

⁴¹ L. sak. Ringerike Politikammer: varetektsfengslede 42/45

mellom det mislykkede Stortingsvalget⁴² og den tyske invasjonen i april 1940 hadde partiet nærmest ligget brakk og ikke vært nevneverdig mer enn ett av mange nasjonalistiske, radikale og revolusjonære partier og bevegelser av forskjellige avskygninger som var aktive i Norge.⁴³ Da krigen kom fikk imidlertid partiet raskt et oppsving, til tross for at Quislings ”kupp” 9. april ikke fikk den betydningen NS hadde håpet og kanskje forventet. Hvorvidt Quisling og hans nærmeste medarbeidere kjente til invasjonen på forhånd er en diskusjon for en annen oppgave,⁴⁴ men det er kjent at NS fikk økonomisk støtte fra Tyskland i tiden før krigsutbruddet. I løpet av relativt kort tid fikk NS en lang rekke nye medlemmer, i følge Svein Blindheim økte partiets medlemsmasse fra 4 200 reelle medlemmer 9. april 1940 til nesten 50 000 medlemmer ved utgangen av 1941,⁴⁵ og partiet inngikk samarbeidsavtaler med de tyske okkupantene i løpet av våren og forsommeren 1940, selv om deres ”regjering” viste seg helt uten noen som helst innflytelse eller parlamentarisk grunnlag og ble oppgitt etter bare ca to uker.

Imidlertid tiltrakk partiet seg svært forskjellige grupper av medlemmer. En fløy kan nærmest omtales som en slags venstrefascister. Disse var strengt antiimperialistiske, og ønsket et omfattende oppgjør med ”den internasjonale kapitalisme”. Deres store fiende i verden var Storbritannia, eller det ”det perfide Albion” som de omtalte det som. Disse hadde etter min mening langt mer til felles med Mussolinis organisasjon i Italia enn med Hitlers NSDAP. Til denne grenen tilhørte blant annet den såkalte ”Elverums - gruppen” som var uttalt sosialistisk.⁴⁶ Senere hadde denne delen av partiet mer eller mindre tette bånd til LO. Som ett eksempel på hvordan denne grenen av partiet tenkte kan jeg sitere Sverre Due som i en periode under krigen var NS- rådmann i Fredrikstad:

Det er kampen mellom det nasjonalsosialistiske system som vil folkenes arbeid i høgsetet, og storfinansens som ved hjelp av gullet vil spekulasjon og som følge derav har terrorisert verden. Men folkene har tilgang på føle at der hvor gullet er herre, der eksisterer ikke frihet og selvbestemmelsesrett⁴⁷

⁴² Mislykket for NS vel å merke. Ellers fungerte det knirkefritt. NS fikk ”bare” 26 600 stemmer, eller ca 1,8% av stemmene i 1936 og endte opp helt uten representasjon i Stortinget. Ved valget i 1933 hadde de fått om lag 28 000 stemmer, og en samlet oppslutning på ca 2,2%. Også da hadde partiet vært uten representanter på Stortinget.

⁴³ Andre eksempler på slike var Fedrelandslaget, Leidangen og Norges Nasjonalsosialistiske Arbeiderparti. Alle disse var imidlertid helt minimale grupperinger, ingen i samme størrelsesorden som NS.

⁴⁴ Både Oliver Møystad og den senere Kansellisjef Ørnulf Lundesgård som begge hadde deltatt på et møte i NS sitt sentralstyre i Oslo 8/4 – 40 benektet dette på det sterkeste. L. sak. Oslo Politikammer: dom 3550

⁴⁵ Blindheim, 1977. Side 18

⁴⁶ Sørensen 1988. Side 152

⁴⁷ Tale på NS – arrangement som sitert i Fredrikstad Blad 22/10 – 1942. L.sak. Fredrikstad Politikammer: sak 48

Imidlertid må ikke denne passasjen oppfattes som om denne grenen av NS var noe i nærheten av kommunistisk eller engang virkelig venstreradikal selv om det kan høres slik ut. En av de mest grunnleggende trekkene ved den sosialistiske internasjonale var jo den såkalte internasjonalsocialismen, og dette var aldri noen gren av NS nevneverdig opptatt av. Heller tvert imot kan jeg kanskje si. De var strengt nasjonalistiske og til dels isolasjonistiske. I tillegg var antisemittisme en integrert del også av NS sin ”venstrefraksjon”, noe den aldri offisielt var for noe virkelig venstreparti i Europa som jeg vet om. For igjen å sitere Sverre Due:

Helt fra min ungdom har jeg vært med i kampen for det vi kaller sosialisme – sosiale reformer i vårt samfunn. Sammenlign vårt gamle program fra før den bolsjevikiske gift fikk ødelagt det, med NS retningslinjer og det vil sees at disse to stort sett faller sammen[.....] Det tyske NS program paragraf 11 f.eks forlanger opphevelse av all inntekt som det ikke leveres materielt eller åndelig arbeide for. Jødenes – storfinansens krig kom i veien, men når dette punkt blir gjennomført vil kapitalismens makt for alltid være brutt[.....] Jeg er stolt av å være nasjonal og like stolt over å være sosialist⁴⁸

Som nevnt ovenfor falt imidlertid den mest venstreorienterte fraksjonen innen NS i all hovedsak ut av den reelle maktkampen innen partiet allerede ved partiets splittelse i 1936. Den hadde riktignok en til dels stor betydning også under okkupasjonen, men så vidt jeg kan bedømme bare begrenset innflytelse og betydning i den ideologiske striden og maktkampen som hadde betydning i forhold til opprettelsen og bruken av SS Vaktbataljon.

En annen fraksjon, som så vidt jeg kan forstå var den klart største, var nasjonalsosialister med langt større vekt på nasjonalisme enn sosialisme. For dem var det Norge og den norske ”rasen” som var det avgjørende. Norges stilling i verden og Europa. For dem var det aldri noe alternativ at Norge skulle bli en integrert del av Stortyskland. Denne fløyen av NS, som etter min mening med rette kan oppfattes som norsknasjonalistisk med noe tankegods hentet fra sosialismen heller enn nasjonalsosialistisk, ønsket en permanent og offisiell fredsavtale mellom Norge og Tyskland. De så for seg at Norge etter hvert, så fort Tyskland hadde vunnet krigen, igjen skulle bli en fri, selvstendig nasjonalstat i ett nasjonalsosialistisk nyorientert Europa under tysk ledelse, men ikke nødvendigvis under tysk kontroll. Et slags nazistisk EU kan man kanskje kalle det. De hadde ikke noen innvendinger mot at Tyskland skulle utvide

⁴⁸ Fra leserinnlegget ”Hvorfor jeg er medlem av Nasjonal Samling” publisert i Fredrikstad Blad 19/1 – 1943. L.sak. Fredrikstad Politikammer: sak 48. Når Due snakker om ”vårt gamle program” sikter han for øvrig til Det norske Sosiale Arbeiderparti som han tidligere hadde vært medlem av fra 1916 til det gikk opp i NKP en gang på 1920 - tallet.

sitt territorium og oppnå ”lebensraum”, men det skulle ikke skje på bekostning av andre ”germanske” nasjoner, og slett ikke på bekostning av Norge. Tanken var at Norge ved å samarbeide og senere eventuelt stille tropper til Tysklands krigsinnsats på en måte kunne ”kjøpe” seg en permanent fredsavtale og etter hvert sin selvstendighet, ut fra ideen om ”quid pro quo”. Dersom Norge bidro, ville det tredje rike ”skyldte” Norge og NS noe.

Grunnleggende viktig var det for denne grenen av NS at man skulle gjenoppbygge en nasjonal, norsk hær. Denne hæren var ment å skulle utgjøre ryggraden i den nye, norske staten og skulle være under full norsk kontroll. For å illustrere hvordan denne grenen av NS tenkte siterer jeg Vidkun Quisling selv:

Jeg er ingen profet. Men det jeg har sagt før, har slått til. Og jeg sier til dere nå, at hva Norge var, det vil det engang bli, på tross for alle vanskeligheter. Norge vil vokse seg inn i et stort politisk forbund, og være med på å skape det åndelige og materielle grunnlag for en ny sivilisasjon. Norge skal ikke bare bli fritt. Det skal bli stort⁴⁹

Quisling sa senere på et relatert tema, omhandlende frontkjemperne:

For Norges sak har våre frivilliges innsats vært av uvurderlig betydning og de ofre som er ydet vil for alltid være risset i vårt folks historie. Innsatsen i Divisjon Viking og Den norske Legion har bidradd til å styrke Norges stilling i det nye Europa, samtidig som grunnlaget blir skapt for gjenreisning av vårt nasjonale forsvar [.....] Vårt folk kan ikke forene det med sin ære at Tyskland og dets forbundne alene påtar seg de veldige ofre som må til for å demme opp bolsjevismens stormflod og for å fjerne den bolsjevikiske fare for all fremtid⁵⁰

Grenene innen NS gled imidlertid over i hverandre, og det kan se ut til at mange av medlemmene heller ikke hadde noe helhetlig innstilling i den ene eller den andre retningen. NS – Propagandaleder i Hedmark, senere Fylkesfører på Sunnmøre, Fylkesfører i Bergen og Hordaland, Riksfullmektig for Arbeidsinnsatsen og i en periode Konstituert leder for Sosialdepartementet (ca to måneder høsten 1944 i Johan Andreas Lippestads fravær) Christian Astrup sa følgende:

Fremmede makter har spilt falsk med det norske folks sjel. 1905 var ikke noget frihetsår i vår historie, vi gikk bare fra det ene kapitalistiske avhengighetsforhold til det annet, fra Sverige til England. Og folket var blitt ført på avveier av dem som hadde makten før⁵¹

Han sa imidlertid også dette:

⁴⁹ Quisling i tale i Colloseum 12/3 – 1941. Som gjengitt i ”NY DAG”, NS lomme almanakk for 1942 side 3.

⁵⁰ Brev fra Quisling og Fuglesang til Hirdens Fylkingsførere ad rekruttering til DnL 1/4 – 42. L. sak: Oslo Politikammer: dom 758

⁵¹ Astrup i tale på NS- propagandamøte 2/9 – 41, som gjengitt i Bergens Tidende påfølgende dag.

Det er forståelsen av blodets røst vi trenger i dag. Vårt folk har levet i overflod. Vi har levet ett lett liv. Det har brutt sine bånd til fortiden. Det lever ikke i tilknytning til den mening naturen har med vårt liv[.....]Når ætteblodet er tilstede og rasen er seg bevisst, kan ingen makt i fremtiden gjøre det skade. Hvis blodets røst får tale, vil folket leve evig i verden⁵²

I disse to sitatene kan vi se at tankegodset i beste fall er noe splittet. Jeg er ikke noen stor ekspert på politisk språkbruk fra 1930 – og 40 årene, men jeg mener jeg kan slutte meg til at dette er begreper som ikke er spesielt forenelige. Angrepene på kapitalismen henger dårlig sammen med snakket om ”ætteblod” og folkets mening i følge naturen.

Nasjonalister vs Pangermanister

En tredje, kanskje enda mer radikal (eller i hvert fall mer ”Berlin- tro”) fløy av NS hvor NS -ministrene Jonas Lie og Sverre Parelius Riisnæs⁵³ nok var de mest dominerende personene, tenkte mer i retting av et pangermansk Europa mer eller mindre direkte underlagt Tyskland. Det var denne grupperingen som ønsket seg SS- staten, det av nasjonalsosialismen gjennomsyrede felleseuropa. For denne fløyen av NS var fremhevelsen av frontkjemperbevegelsen mer snakk om å vise seg som ”lagspillere” så å si, og de ledende representantene gikk selv foran med ett ”godt” eksempel ved å kjempe aktivt ved fronten, dette til tross for at de begge var bortimot middelaldrende. Lie var godt over 50 da han gjorde fronttjeneste (født 1890), Riisnæs var 43 år gammel da Tyskland innvandrete Norge. Det skal nevnes at Lie, som gjorde fronttjeneste i minst to perioder, ved siden av å motta den høythengende tyske dekorasjonen EKI⁵⁴ også var en av de mest høytstående offiserene blant de norske frontkjemperne mens Riisnæs så vidt jeg vet var menig soldat. At man var villige til å yte sin skjerv for nasjonalsosialismen og ”Neuropa” var viktig for disse to. Denne

⁵² Astrup i tale på et evenement 16/10 – 42 hvor tidligere frontkjemper fortalte om sine opplevelser. Som gjengitt i Bergens Tidene påfølgende dag. L. sak: Bergen Politikammer: dom 528

⁵³ Lie og Riisnæs var hhv. Minister og Sjef for Politidepartementet og Minister og Sjef for Justisdepartementet. Lie var dessuten sjef for Germanske SS Norge, en stilling Terboven gjorde en rekke forsøk på å få ham erstattet i av Riisnæs. Lie døde på Skallum Gård i Bærum en gang mellom 5. og 8. mai 1945, sannsynligvis som en følge av en kombinasjon av omfattende alkohol- og pillemisbruk og stress. Det er også mulig at han begikk selvmord. Riisnæs, som var tidligere Statsadvokat og ikke ble medlem av NS før i juli 1940, ble under rettsoppgjøret erklært sinnssyk, og aldri stilt for retten. Han satt på sinnssykehus og asyl frem til 1960 da han, fortsatt regnet som sinnssyk, ble løslatt.

⁵⁴ EKI – Jernkorset av første klasse. Minst 29 norske frontkjemper mottok denne utmerkelsen, bla Sophus Magdalon Buck Kahrs, Eigil Reidar Håkon Hoel og Arthur Qvist. Det er mulig at ytterligere to nordmenn fikk den (en av disse var Frode Halle), men jeg har ikke funnet uomtvistelig dokumentasjon på dette, bare rykter.

fraksjonen, som antakeligvis riktignok i beste fall var den nest største, men som på mange måter i hvert fall til å begynne med sikret seg mest innflytelse, søkte å integrere norske institusjoner med tilsvarende tyske i så stor grad som mulig. Det var denne fraksjonen Norges SS, senere Germanske SS Norge, sprang ut av.

Motsetningene mellom pangermanistene og nasjonalistene kom til å bli den store ideologiske striden innen NS etter den tyske invasjonen og under hele okkupasjonen. Det var også dette motsetningsforholdet som kom til å få den avgjørende betydningen for opprettelsen og innsatsen til Hirdvaktbataljonen og etter hvert den norske SS vaktbataljon sett fra norsk side. Jeg vil for øvrig tilføye at begreper som "fløyer" og "fraksjoner" innen NS ikke bør tas alt for bokstavelig. Til tross for at man var uenige i det endelige målet, for ikke å si veien dit, var det for alle klart at Vidkun Quisling var den ubestridte føreren, og det var aldri snakk om noe i nærheten av ett brudd eller en utbryterfraksjon innen NS. Vel å merke fantes det en ultranasjonalistisk og svært tyskfiendtlig undergrunnsorganisasjon sentrert rundt det illegale tidsskriftet "Norsk Hird" mot slutten av krigen, men dette var en diffus og sannsynligvis svært fåtallig gruppe som så vidt jeg kan bedømme spilte liten annen rolle enn som irritasjonsmoment ovenfor "pangermanistene" og tyskerne. At folk som Lie og Hagelin, som hadde til dels svært motstridende oppfatninger av hvordan Norge på sikt skulle se ut, dessuten kunne samarbeide uten all verdens strid viser også at disse motsetningsforholdene ikke var så alvorlige som de i første øyeblikk kan virke som. Dette til tross for at den ideologiske motsetningen var åpenbar.

Det var den "nasjonalistiske" grenen av NS som ønsket seg en nasjonal, norsk hær. Som en forlengelse av tanken bak en slik hær så de for seg at denne skulle settes inn i kamp mot Sovjetunionen. Ved seier ville den norske hæren ha vært delaktig i å bekjempe kommunismen (eller bolsjevismen som var det tidsriktige uttrykket), og dermed kunne Norge fra en viss maktposisjon forhandle om en permanent fredsavtale mellom Norge og Tyskland med sikte på å gjenvinne norsk selvstendighet. Det var denne tanken som lå bak opprettelsen av den norske legion, og den var også motivasjonen til mange av medlemmene. Innen denne grenen av partiet fant man også en del frontkjempere og politikere som var motivert av den såkalte "assuransetanken", som jeg vil hevde var ett heller "Ole Brumm"-inspirert "ja takk, begge deler"-standpunkt. Assuransetanken gikk i all hovedsak ut på at man ikke visste hvem som kom til å vinne krigen, og ved å stille tropper til tysk disposisjon på østfronten ville man være garantert at Norge ville ha deltatt på den seirende siden. Som ett ledd i denne tankegangen

hadde akkurat disse NS- medlemmene vedkjent seg at det fantes tusenvis av nordmenn i alliert tjeneste, samt at Nygaardsvold- regjeringen fortsatt var i aktivitet selv om den hadde forlatt landet. Akkurat dette siste var hovedpoenget til flertallet av de resterende medlemmene av NS, at Kongen og Regjeringen ikke kunne forlate landet og fortsatt forvente at landet skulle adlyde dem. Landets regjering og hærledelse ikke kunne forlate territoriet nasjonen utgjorde uten å stille seg permanent på sidelinjen.

Som nevnt ovenfor var det sannsynligvis pangermanisten Thorvald Thronsen som sto bak opprettelsen av Hirdvaktbataljonen. Thronsen var på mange måter en litt obskur og ”ullen” figur, men verken den overbeviste ”nasjonalisten” Oliver Møystad eller den pangermanske ”hardlineren” Karl Alfred Nicolai Marthinsen⁵⁵ hadde noen innvendinger da avdelingen ble dannet. Begge burde ha hatt noe å si i forhold til avdelingens opprettelse og tjeneste. I hvert fall burde Møystad vært konsultert som kommandant for både SIPO⁵⁶ og ikke minst Rikshirden. Det ble han imidlertid ikke (Møystad ble vel og merke kommandant for Rikshirden først 12/1 – 42, og da var i følge Møystad selv Hirdvaktbataljonen allerede opprettet. Sannsynligvis snakket han sant, men ingen av mannskapene hadde ennå meldt seg til tjeneste da). Han reagerte visstnok ikke negativt når han fant ut at avdelingen eksisterte, men protesterte først da han fant ut at den ble trent i våpenbruk av tyske instruktører. I følge sitt eget vitnemål hadde Møystad dratt til Holmestrand for å gå i konflikt med de tyske instruktørene allerede tidlig på høsten 1942. Akkurat denne påstanden blir motsagt av hans tidligere nære samarbeidspartner Jul Henry Røstad⁵⁷ som påstod at Møystad tvert imot hadde dratt til Holmestrand for å delta i og bidra til opplæringen.⁵⁸

Hvordan det enn var troppet ett medlem av Rikshirden og Vaktbataljonen opp på Møystads kontor i Oslo i midten av desember 1942. Denne, Aage S.,⁵⁹ kom seg på en uforklarlig måte forbi Møystads sekretærer og vakter, og åpnet i følge Møystad samtalen med utstrakt arm i

⁵⁵ Marthinsen var kommandant for STAPO, og den reelle ansvarlige for den norske deltakelsen i ”jødeaksjonene”. Han var også arkitekten bak NS sin gisseltaktikk, og kanskje det aller mest hatete medlemmet av NS sitt ledende sjikt sammen med Quisling selv. Da Møystad ble presset ut som en følge av sin stadig mer åpenbare og til dels svært høylytte motstand mot tyskerne var det Marthinsen som overtok alle hans stillinger. Marthinsen ble likvidert av MilOrg utenfor Fysikkbygningen på Blindern 8/2 – 45. Han ble erstattet av den tidligere NS- Fylkesføreren for Sør Trøndelag Henrik Rogstad, mot til dels innbitte protester fra de ansatte i STAPO.

⁵⁶ Vel og merke det norske SIPO. Denne organisasjonen besto av Kriminalpolitiet (KRIPPO) og Statspolitiet (STAPO). Sistnevnte fikk senere underavdelingen Grensepolitiet (GREPO). Se fotnote 2

⁵⁷ Røstad hadde meldt seg ut av NS, og skulle dermed automatisk ha mistet jobben. Møystad hadde imidlertid tatt denne under sine vinger og beholdt ham til tross for ordre om det motsatte ovenfra.

⁵⁸ L. sak. Oslo Politikammer: dom 3550

⁵⁹ L. sak. Drammen Politikammer: sak 38

romersk hilsen og uttalelsen ”Heil og Sæl. Jeg er utdannet morder”. Etter en lengre samtale de to imellom overtalte Møystad vaktmannen og frontkjemperen Aage S. til å skrive ett brev hvor han listet alle sine innvendinger mot vaktbataljonens tjeneste. Dette brevet som Aage S. hadde skrevet med åpenbar fare for seg selv, ble forelagt Møystad 23/12 – 42. Som soldat i Vaktbataljonen hadde Aage S. taushetsplikt, og det går frem i en rekke avhør at de norske vaktene ble truet med krigsrett dersom de snakket om det de hadde sett og/eller gjort i leirene. Hvorvidt noen faktisk ble stilt for krigsrett på dette grunnlaget er usikkert, men det meste tyder på at de stort sett holdt tett. Få dager senere skrev Møystad et eget brev til Quisling, ett brev han valgte personlig å overlevere til ”Ministerpresidenten” under ett møte på Gimle. Etter ett, etter sigende særdeles stormende, møte mellom Møystad og Quisling vedtok NS å ”inndra” vaktbataljonen til eget bruk. På dette tidspunktet var det imidlertid ikke lenger NS som bestemte, i den grad de noensinne hadde gjort det. Vaktbataljonen hadde gått over til å bli SS Vaktbataljon, tilhøre Waffen SS og stå under Rediess` direkte kommando.

I april 1943 ble SS Vaktbataljon fritatt fra vaktholdet i ”serberleirene”, i realiteten ble de utvist, og sendt til tilbake til Holmestrand. Samtidig ble de tyske SS – medlemmene sendt fra Nord Norge til Holmestrand hvor de i mange tilfeller overtok kommandostillinger i SS Vaktbataljon. Mange av dem (sannsynligvis de fleste) returnerte til Tyskland. Etter at avdelingen ankom Holmestrand, ble den omgjort til å fungere omtrent som enhver Waffen SS – avdeling. Den hadde en egen utdannelses- og stamleir i Holmestrand (Grefserud Barakker), mens den var utkommandert på en rekke steder. Medlemmer av SS Vaktbataljon sto ansvarlige for vaktholdet på bla Herøya, Saudasjøen, Fiskå Bruk, Knaben Molybdengruber, Kongsberg Våpenfabrikk, Vemork Kraftstasjon og Storfoss Dam. De sto for vaktholdet en lang rekke andre steder også, men så vidt jeg vet utelukkende i Syd Norge med unntak av et par fiskeforedlingsfabrikker og en hermetikkfabrikk i nærheten av Narvik.

Etter at Hirdvaktbataljonen/Vaktbataljon ”Nord” gikk over til å bli en del av Waffen SS i 1943 (det nøyaktige tidspunktet er omstridt. Flere medlemmer av avdelingen sa de ble overført til SS pr 1/1 – 43, mens flere andre hevdet at det først skjedde i mars- april) forsvant den i stor grad fra NS- arbeidet. Den ble på mange måter erstattet av HBV, HAE og *Teknisk Nødhjelp* (heretter bare betegnet som TNH) som norsk, militær avdeling i og med Lov av 14/8 – 43 som gjorde Rikshirden og GSSN til en del av ”Rikets væpnede makt”. I motsetning til disse avdelingene var SS Vaktbataljon en ren tysk avdeling under direkte tysk kommando.

Det var først da Organisasjonsleder i Hirdstaben SS Hauptsturmführer Frode Halle⁶⁰ overtok arbeidet med å utarbeide en mobilisering av NS sine organisasjoner rettet mot en eventuell alliert invasjon enten fra Kola eller fra havet at avdelingen dukket opp igjen i NS - korrespondanse. Halle arbeidet, med den tidligere kommandanten for frontavdelingen av DnL og senere Hirdfordelingsfører i Trondheim Arthur Qvist som rådgiver, med å utarbeide en nazistisk mobiliseringsplan for Norge. Halles plan bygget i hvert fall delvis på den allerede utarbeidede mobiliseringsplan utviklet av den tidligere kommandanten for Legionens Oslo – stab og sjefen for ”Sivilforvaltningen for Hær og Marine” Major Finn Hannibal Kjellstrup.⁶¹ Kjellstrup var imidlertid langt mindre realitetsorientert enn den praktiske Halle, og hadde skrevet flere personlige brev til Oscar Torp, Forsvarsministeren i Nygaardsvold- regjeringen, hvor han blant annet hevdet at han hadde alle de ca 1 100 tidligere befalsmenn i det norske og noe over 5 000 tidligere frontkjempere på sin side, og planla å stille opp ett kamptrent norsk Regiment som kunne settes inn i kamp ”i øst”. Kjellstrup tilbød dette regimentet til amerikansk eller britisk tjeneste. Sannsynligvis trodde Kjellstrup at de vestallierte skulle gå til krig mot Sovjetunionen umiddelbart etter at kampen mot Tyskland var avgjort og innbilte seg at NS kunne spille en rolle i så måte. Dette var imidlertid ikke de vestallierte, og aller minst Nygaardsvold- regjeringen, interessert i.

Helt mot slutten av krigen utarbeidet Halle en plan som innebar at både SS Vaktbataljon, SS Skijegerbataljon, GSSN sine væpnede avdelinger, HAE, HBV og TNH skulle unndras fra tysk

⁶⁰ Den tidligere yrkesoffiseren Halle, som også var Ingeniør og arbeidet i Iran ved krigsutbruddet 1940, var vel og merke aldri medlem av Rikshirden. Han ble faktisk ikke medlem av NS før 1/3 – 42. Dessuten nektet han å motta tittelen av Organisasjonsleder i Hirdstaben og insisterte på å bli omtalt som ”Oberst”, dette til tross for at Den norske hær offisielt hadde blitt nedlagt i og med Trondheims- avtalen i 1940. Denne ”æren” hadde blitt nektet mange andre (bla Finn Hannibal Kjellstrup), men Halle fikk det innvilget. Før han ble Organisasjonsleder i Hirdstaben hadde Halle hatt en fremstående stilling i AT, vært kompanifører i Legionen, Bataljonssjef og etter hvert Regimentsadjutant i 23. SS Panzergrenadierstandarte ”Norge” og Stabsoffiser i 3. Germanske Panzerkorps før han motvillig hadde blitt den første norske kommandant for Skijegerbataljonen.L.sak. Oslo Politikammer: dom 3482

⁶¹ Finn Hannibal Kjellstrup, som i 1907 – 1910 hadde tjenestegjort i Belgisk Kongo, var fastlønnet Major i det norske infanteriet og hadde vært Kontorsjef ved Forsvarets 4. Hærkontor 9/4 – 40. Det var sannsynligvis han som formulerte det såkalte ”offisersoppropet” som sto på trykk i en rekke norske aviser 3/7 – 41 (selv om han senere hevdet at det var Quisling personlig som hadde gjort det), og han var den egentlige kommandanten for DnL fra avdelingens opprettelse 1/7 – 41 til tyskerne tvangsnedla den oppsvulmede Oslo-staben 6/12 s.å. Denne staben, som var opprettet for å betjene en hel divisjon, ble tvangsnedlagt fordi Kjellstrup, som tilhørte den ”nasjonalistiske” fraksjonen av NS, hadde nektet sine underordnede å dra til Tyskland for å være vitner til Bataljon ”Viken” sin edsavleggelse og avreise til østfronten. Kjellstrup hadde også vært såkalt ”hemmelig” kommandant for Rikshirden fra 9/4 – 40 til et for meg ukjent tidspunkt. Senere ble han sjef for ”Sivilforvaltningen for Hær og Marine”, og dermed de facto forsvarsminister. Som den egentlige sjef for DnL hadde Kjellstrup innehatt graden av Oberst, men han frasa seg denne graden på eget initiativ da Legionsstaben ble nedlagt. Senere søkte han om å få graden på permanent basis, men fikk avslag fordi den norske hæren var nedlagt, og forfremmelser ikke lenger ble utdelt.

kontroll og sammen med medlemmer av Rikshirden og AT, samt eventuelle frivillige og fordeles på totalt 15 Hirdbataljoner. Planen var å opprette en egen bataljon i alle fylker NS og tyskerne fortsatt hadde kontroll over, og å fordele disse på to eller kanskje tre Hirdregimenter. Ut fra de opplysningene jeg har funnet var det bare Hirdbataljon Hedmark og Hirdbataljon Sogn og Fjordane som noensinne kom i aktiv tjeneste (dette er sannsynligvis ikke riktig. I hvert fall Hirdbataljon Vestfold og Hirdbataljon Telemark ble nesten helt sikkert oppstilt og satt inn i tjeneste, om enn med fåtallige mannskaper og bare i begrenset omfang).

Hirdbataljon Hedmark, som var ment å bestå av ca 500 menn med fem forlegninger, ble realisert under kommando av Hirdsveitefører og tidligere frontkjemper John Sjøberg bestående av totalt 236 menn fordelt på fire forlegninger. Hirdbataljon Sogn og Fjordane sto opprinnelig under kommando av Hirdtroppsfører Henry Litzheim, senere under Hirdfylkingsfører Andreas Krohn. Hirdbataljon Sogn og Fjordane besto imidlertid så vidt jeg vet bare av ca 20 mann. Til tross for at den var til dels svært aktiv i aksjoner under ledelse av STAPO og SIPO i mars og april 1945,⁶² spilte den i det store og hele liten til ingen reell rolle.

Halle hadde vært den første nordmann som kommanderte Skijegerbataljonen, en kommando han hadde overtatt svært mot egen vilje (han hadde egentlig ønsket å fortsette som stabsoffiser i 3. Germanske Panzerkorps). 15/2 - 1945 ble Halle sparket som kommandant for SS Skijägerbatallions 506 "Norwegen" etter en konfrontasjon med SS Oberführer Hans Loritz i Holmestrand. Halle hadde motsatt seg at Skijegerbataljonen skulle blandes opp med tyske polititropper og utdannes til en motorisert avdeling. Han fryktet at dette ville medføre at avdelingen skulle settes inn i kamp mot MilOrg i Norge. Etter at Halle hadde fått sparken av Loritz, og i følge flere vitner blitt fysisk fjernet fra leiren, ble han erstattet som kommandant av SS Obersturmführer Eigil Reidar Håkon Hoel som på sin side ikke hadde noen nevneverdige innvendinger. Det viste seg senere at Halle hadde hatt helt rett i sine mistanker idet Skijegerbataljonen i de siste månedene av krigen ble satt inn i kamper mot norske hjemmestyrker ved en rekke anledninger på Østlandet. Da Skijegerbataljonen ble blandet opp med tyske polititropper og gjennomgikk ytterligere utdanning, skiftet den også navn og fikk betegnelsen SS und Polizei- Skijägerbatallions 506 (mot). Det skal for øvrig føyes til at mange av mannskapene som hadde deltatt i Finland med Skijegerbataljonen hadde oppfylt sine kontrakter da avdelingen ble blandet med tyske mannskaper. Flertallet av disse ble dimittert og var ikke lenger med da skijegerbataljonen ble innsatt i nye "arbeidsoppgaver" i

⁶² L. sak. Sogn Politikammer: dom 301/45

mars og april – 45. Mange av dem ble erstattet av til dels svært unge gutter som hadde meldt seg til tjeneste for sent til å være med i Finland, eller som frem til da hadde vært regnet som for unge til å gjøre fronttjeneste. Med det var en stor andel av de norske troppene i Skijegerbataljonen ved krigens slutt gutter i 16 – 17 års alderen, enkelte var bare 15.

Halle hadde ment å bringe alle norske avdelinger tilbake fra tysk kontroll og til norsk kommando slik at kapitulasjonen kunne gå smertefritt. Han hadde, i likhet med flere andre fremstående NS- folk, vært redd for borgerkrig. Han mislyktes i å inndra de norske SS – avdelingene, men slapp uansett den borgerkrigen han hadde fryktet. Alle medlemmer av SS Vaktbataljon overga seg uten dramatikk, det samme gjorde så vidt jeg vet også alle medlemmene av SS z.b.V. kompaniet, GSSN og SS Skijegerbataljon samt så å si alle de tidligere frontkjemperne som befant seg i Norge. Det eneste tilfellet jeg kjenner til hvor det ble dramatisk under en pågrepelse var da MilOrg- folk skulle arrestere den tidligere Legionunterscharführer Per Willy Meidell⁶³ på prestegården i Fyresdal hvor han arbeidet som forpakter (Meidell var agronom av yrke). Flere av folkene i bygda hadde mer eller mindre åpent truet Meidell på livet i ukene før kapitulasjonen, og da en pågripelsespatrolje fra MilOrg kom til gården hadde de ikke gitt seg til kjenne. Meidell hadde fryktet at det var bygdefolk som kom for å hevne seg, og avfyrte tre – fire skudd gjennom døren. MilOrg- karene skjøt tilbake, og da de brøt seg inn noen minutter senere, fant de ham såret i armen mens han sto ved siden av peisen hvor han akkurat hadde brent en del papirer. De fleste deltakerne i arrestasjonen vitnet senere på at de tvilte på at Meidell hadde forsøkt å treffe noen, siden han hadde skutt rett i bakken. De innrømmet også at de sannsynligvis hadde overrasket mannen, og at de ikke hadde gitt seg til kjenne. Den eneste grunnen til at Meidell visste at de var der i det hele tatt var at hundene hans, som tydeligvis hadde vært utendørs, hadde varslet når de kom snikende.⁶⁴

Ved kapitulasjonen ser det ut til at flertallet av medlemmene av SS Vaktbataljon rett og slett rømte til ”skogs”. Nesten alle de som var stasjonert i Askim deserterte og rømte mot

⁶³ Den norske Legion var offisielt ikke tilsluttet Waffen SS. Imidlertid sto den under kommando av SS og benyttet seg av SS- distinksjoner og titler. I NS – terminologi ble betegnelsen ”SS” derfor ofte erstattet med betegnelsen ”Legion”. Altså ble SS Unterscharführer Meidell til Legionunterscharführer Meidell. Meidell var innehaver av EKI og var en av de fremste ”heltene” innen den norske frontkjemperbevegelsen. Han hadde som underoffiser og kanonkommandant i Legionens 14. Kompani gjort en fremragende innsats under Ladoga-slaget og hadde blitt svært alvorlig såret.

⁶⁴ L. sak. Telemark Politikammer: sak 716

svenskegrensen, flertallet av de som var stasjonert i Holmestrand ”forsvant”. I følge avhøret av den senere dødsdømte serbervakten Louis J. fra Halden:

Den samlede styrke av Vaktbataljonen som lå i Holmestrand ved kapitulasjonen var ca. 120 mann. Siktede kjenner ikke til hvor disse har blitt av⁶⁵

Til tross for at svært mange medlemmer av vaktbataljonen rømte og forsøkte å skjule seg ved kapitulasjonen, overga de aller fleste seg eller ble arrestert av politiet eller MilOrg uten nevneverdig dramatik i løpet av få dager. Det ser ut som om de rett og slett ventet på at den aller største frihetsrusen og hevngjerrigheten skulle legge seg. I mange andre tilfeller forholdt de seg rett og slett på tjenestestedet og ventet på at myndighetene skulle komme og pågripe dem. De fleste steder hadde de da allerede innlevert våpnene sine til tyske depoter på ordre fra sine offiserer. Jeg har ikke funnet noen tilfeller av at medlemmene av SS Vaktbataljon forsøkte å skjule seg blant tyske tropper for å slippe unna pågripelse, noe flere tidlige frontkjempere og enkelte medlemmer av HAE, HBV og STAPO samt en del norske ansatte i tyske SIPO gjorde. Dette trekket hjalp imidlertid ikke. De ble alle avslørt og pågrepet, eller rett og slett utlevert av tyskerne.

Tyskere vs tyskere

Noe overraskende var den kanskje viktigste grunnen til opprettelsen av SS Vaktbataljon en maktkamp innen de tyske okkupantenes institusjoner. Den mer eller mindre sivile administratoren for det okkuperte Norge Reichskommisär Joseph Terboven⁶⁶ var en særdeles ambisiøs mann, og lite fornøyd med å bli ”avspist” med det relativt avsidesliggende og etter hans mening ubetydelige og primitive territoriet Norge. Dermed planla han å utbygge Norge til en fullt ut akseptabel del av det tredje riket, for på en slik måte å oppnå en høyere status innen det nazistiske hierarkiet og på sikt få en mer prestisjefull post (etter sigende var han spesielt ute etter å få en tilsvarende stilling i Holland). For å få dette til måtte han gjennomføre store utbygginger av veier og jernbaner, samt at han måtte utvikle alle gruver og alle andre industribedrifter til den samme standard som gjaldt i Tyskland. Dette arbeidet var allerede Wehrmacht i gang med når Terboven begynte å konsentrere seg om spørsmålet.

⁶⁵ L. sak. Halden Politikammer: sak 575

⁶⁶ Terbovens fulle og hele tittel var: *Reichskommisär für die besetzen norwegischen Gebiete*

For å utføre dette arbeidet benyttet tyskerne seg i utgangspunktet av frivillig personell som gjorde arbeidstjeneste i regi av *Organisation Todt* (OT), en organisasjon underlagt den militære overkommandoen og offisielt tilhørende Wehrmacht. Arbeiderne var opprinnelig fra Danmark, Norge og i noen tilfeller fra Sverige, og var i utgangspunktet frivillige og relativt godt betalte. Dette viste seg imidlertid raskt som en utilstrekkelig kilde til arbeidskraft, og ikke minst som en uakseptabel økonomisk belastning. Nye grep måtte tas umiddelbart. Det første som skjedde var at man begynte å skrive ut nordmenn til pliktig tjeneste i *Arbeidstjenesten* (AT), da stort sett menn som ikke hadde annet arbeid eller hadde sitt levebrød i sesongbetonte yrker. Dette var imidlertid heller ikke tilstrekkelig for det enorme arbeidet som skulle utføres, og mellom våren 1941 og 7. mai 1945 sendte tyskerne ca 100 000 krigsfanger til tvangsarbeid i forskjellige deler av Norge. Det store flertallet av disse var fra Sovjetunionen, men det var også en del polakker og etter sigende også noen få tsjekkere.⁶⁷

Terboven og von Falkenhorst

Det var imidlertid en svært intens konkurranse mellom okkupasjonsmaktens forskjellige institusjoner. Joseph Terboven var opptatt av å sikre seg selv mest mulig personlig makt, og havnet raskt i alvorlige spenningsforhold til både Wehrmacht og SS. SS var ikke formelt underlagt Terboven, men sistnevnte tok en rekke grep og søkte å tvinge den personlig noe svake lederen for SS i Norge, Wilhelm Rediess,⁶⁸ til å underordne seg hans autoritet. Dette lyktes han aldri fullt ut med, men Rediess og SS ble like fullt på enkelte områder ett verktøy for Terbovens heller egenrådige maktutøvelse. SS beholdt imidlertid i stor grad sin selvstendighet når det kom til politiarbeidet som de også sto ansvarlige for. Det finnes tegn som tyder på at innflytelsen etter hvert gikk i motsatt retning, at Rediess og SS utover krigen istedenfor å bli kontrollert av Terboven heller begynte å kontrollere ham etter hvert som han ble stadig mer desillusjonert, uinteressert og muligens også alkoholisert. I tillegg er det verdt å merke seg at Rediess og SS hadde en annen agenda som Terboven verken brød seg om eller var orientert om. Jeg snakker her om det politiske og ideologiske arbeidet, som bla resulterte i

⁶⁷ Riedel i Richter, 2006. Side 112

⁶⁸ Rediess var sjef for det sivile politiet (det tyske Ordnungspolizei, eller ORPO. Det regulære, norske politiet sto under offisiell kontroll av NS og det norske embetsverket og fungerte relativt uavhengig av okkupasjonsmakten), Allgemeine SS og det tyske SIPO (derunder SD og GESTAPO) i Norge og bar den ikke helt beskjedne tittel av Die Höhere SS- und Polizeiführer Nord, SS- Oberguppenführer und General der Polizei. Heretter bare betegnet HSSPF Nord. Slike stillinger ble opprettet i alle tyskokkuperte områder. Kanskje mer internasjonalt kjente "likestilte" til Rediess var Erich von dem Bach- Zelewski som i 1944 sto ansvarlig for å slå ned Warzawa- oppstanden i kraft av å være HSSPF i Polen, og Friederich Jeckelen som var HSSPF i Ukraina og blant annet sto endelig ansvarlig for Babi Yar- massakren, selv om han ikke personlig var direkte involvert og administratoren Eirich Kock sannsynligvis hadde mer reelt ansvar.

opprettelsen av Germanske SS Norge, samt aktiviteten innen for eksempel Norsk – Tysk Selskap.

Som nevnt ovenfor ble det raskt klart at verken Terboven eller Wehrmacht kunne nå sine arbeidsmål i Norge uten til dels omfattende bruk av slavearbeidere. Dette ble raskt et problem for Terboven siden han var avskåret til den åpenbare kilden for slike ”slaver” da han var en uforsonlig personlig uvenn med sjefen for Wehrmacht i Norge under store deler av krigen, den kompromissløse Generaloberst Nikolaus von Falkenhorst.⁶⁹ Von Falkenhorst og Wehrmacht hadde på sin side en helt klar plan for sin tilstedeværelse i Norge. Denne var i all hovedsak som følgende:

1. Å bygge opp festningsverk slik at det okkuperte Norge kunne beskyttes mot en eventuell alliert invasjon fra havet og dermed hindre åpningen av en nord- front.
2. Å bygge ut den militære og sivile infrastruktur slik at tropper, forsyninger, råstoffer og varer kunne fraktes raskt og effektivt mellom alle deler av Norge og til kontinentet

Von Falkenhorst var overhodet ikke interessert i å assistere Terboven. Muligens delvis av moralske grunner, men kanskje mest fordi Terbovens mål kolliderte med Wehrmachts egne. Her bør det nevnes at Terbovens mål ikke direkte kolliderte med von Falkenhorst og Wehrmachts. Begge parter ønsket primært å bygge ut infrastrukturen i Norge. Kollisjonen var mer basert på motivasjon. Wehrmacht hadde i hovedsak rene militære målsettinger med sitt arbeid, Terboven ønsket å bli lagt merke til. Man skulle tro at de to målsettingene kunne kombineres, men det var ikke alltid tilfelle. Det kan ut fra det jeg har funnet ut se ut til at Terboven og SS opererte på egenhånd uavhengig av Wehrmachts planer. Dette skapte irritasjon fordi det førte til at arbeidsinnsats ble ”kastet bort” slik Wehrmacht så det. Terboven og hans håndlangere ville ikke ha fått noen annerkjennelse dersom han bare fulgte de allerede utarbeidede planene, og derfor utarbeidet de sine helt egne planer som ikke passet inn med Wehrmacht sine. De brøt ikke direkte med dem heller, men var konsentrert om arbeid og på steder som i utgangspunktet var nedprioritert av de militære. Det rent personlige uvennskapet mellom Terboven og von Falkenhorst var heller ingen ubetydelig årsak til det vanskelige samarbeidsklimaet.

⁶⁹ Von Falkenhorst planla i 1940 operasjon ”Weserübung”, invasjonen av Danmark og Norge på direkte ordre fra Hitler personlig. Da invasjonen viste seg som en stor suksess ble han forfremmet til Generaloberst 7/7 – 40. Han var øverstkommanderende i Norge jan. 42 til des. 44 da han ble overført til øst- og senere vest-fronten. Von Falkenhorst ble opprinnelig dømt til døden som krigsforbryter i Nürnberg, straffen ble senere redusert til 20 års fengsel. Han ble benådet og løslatt i 1953

Omgåelse av von Falkenhorsts innflytelse/ Terbovens "masterplan"

Wehrmacht, og dermed von Falkenhorst, kontrollerte fangeleirene. Von Falkenhorst nektet kategorisk å "låne ut" arbeidskraft til Terboven, til tross for at denne ved flere anledninger hadde klaget til Albert Speer og til og med Hitler personlig over det dårlige samarbeidet med Wehrmacht. Terboven måtte derfor søke andre løsninger for å skaffe arbeidskraft til sine prosjekter. Løsningen kom gjennom forbindelsen til Rediess og SS. Han bestemte seg, i hvert fall delvis i samråd med Rediess og dennes nestkommanderende i Norge Karl Leib, for å bygge opp ett eget leirsystem kontrollert av SS eller organisasjoner underlagt SS med fanger som ikke sto under Wehrmachts kontroll. For å administrere og drive det norske leirsystemet hadde Terboven via sin kontakt med SS fått hentet først SS- Sturmbannführer Hans Benno Hüttig, senere også SS- Oberführer Hans Loritz til Norge. Disse to må sies å ha vært særdeles kompetente til dette arbeidet.

Loritz, en tidligere politioffiser, veteran fra første verdenskrig og såkalt gammel kjempe,⁷⁰ hadde vært kommandant for KZ- leirene Esterwegen, Dachau og Sachsenhausen før han kom til Norge. Hüttig på sin side hadde vært en fremstående offiser i KZ- leirene Buchenwald, Flossenbürg og Sachsenhausen samt i en periode kommandant i Natzweiler. Det kan også være verdt å merke seg at Loritz personlig sto ansvarlig for drapene på ikke mindre enn 12 000 sovjetiske krigsfanger i KZ Sachsenhausen umiddelbart før han satte kursen nordover.⁷¹ Dessuten kan det være interessant at Loritz ifølge rykter fikk den ettertraktede jobben i Norge som en følge av korrupsjon.⁷² Hüttig derimot ble forfremmet og kommandert til Norge på ordinær måte. For å hjelpe seg hentet Hüttig og Loritz i overkant av 50 medlemmer av *Totenkopfverband*⁷³ og *Algemeine SS* fra Tyskland. Disse mannskapene skulle i utgangspunktet ta seg av de administrative oppgavene rundt leirene, og selve vaktholdet ble i utgangspunktet overlatt til det tyske såkalte ordenspolitiet, ORPO. Det fantes ikke mindre enn seks reservepolitibataljoner i Norge,⁷⁴ og disse hadde erfaring fra både vakthold i kz- leire og

⁷⁰ I uttrykket "gammel kjempe" ligger det at en person var medlem av NSDAP fra før 1933. Både Loritz og Hüttig var slike, i tillegg hadde de begge vært medlemmer av SS også før den nazistiske maktovertakelsen.

⁷¹ Riedel i Richter, 2006. Side 116

⁷² Riedel i Richter, 2006. Side 116

⁷³ Totenkopfverband betyr bokstavelig oversatt (min oversettelse) "Dødningshodeavdeling". Totenkopfverband var navnet som ble brukt på vaktmannskapene fra SS som tjenestegjorde i KZ- leirene i Tyskland og Øst-Europa. Om navnet også ble brukt om mannskapene i "norske" leire er for meg ukjent, betegnelsen ble i hvert fall ikke benyttet på medlemmene av den norske SS Vaktbataljon.

⁷⁴ Som sammenligning fantes det for eksempel 4 reservepolitibataljoner i Holland, 13 i det såkalte "Generalguvernementet" i Polen og 10 i "Protektoratet" som besto av territoriene Böhmen og Mähren.

deltagelse i ”jødeaksjoner” i Polen og andre steder.⁷⁵ Imidlertid kunne ikke disse avdelingene avgi nok folk fra sine andre arbeidsoppgaver, og Hirdvaktbataljonen ble mer eller mindre direkte sjanghaiet inn i vaktholdet i leirene.

Selv om ”SS *Wachtbataillons nr.6 Oslo*” først ble offisielt anerkjent av *Reichführer - SS* Heinrich Himmler sent på høsten 1942, hadde Hans Benno Hüttig kommet til Norge allerede i februar samme år og blitt utnevnt til kommandant for *den norske SS- vaktbataljon*. Dette til tross for at avdelingen på det tidspunkt ikke fantes ennå. Til tross for at Hüttig offisielt var kommandant for avdelingen, var det imidlertid Loritz som hadde kontrollen over vaktmannskapene i leirene ettersom han var sjef for ”Inspektors z. b. V. für den Arbeitseinsatz in Norwegen”, sjef for innsats og overvåking av politiske fanger, kommandant for konsentrasjons- og arbeidsleire og sjef for den krigsviktige industri i Norge. Egentlig var det eneste Hüttig hadde kontroll over de administrative og disiplinære aspektene rundt avdelingen konsentrert i Oslo under den overordnede kommando av HSSPF Nord Riedess og dennes ”høyre hånd” Karl Leib, samt utdannelsen som ble gjort i SS- leirene i Halden og Holmestrand.⁷⁶ Nøyaktig hvor lenge Hüttig var kommandant for Vaktbataljonen har jeg ikke klart å finne ut, men han var erstattet med SS Obersturmbannführer Willi Bettenhauser⁷⁷ i april 1944.

Senere under krigen gjorde SS Oberführer Hans Loritz seg mest bemerket i Norge ved at han var innblandet i Riedess` sin plan om å omgjøre Skijegerbataljonen til en motorisert bataljon, og konfrontasjonen han hadde med Frode Halle i den forbindelse, en hendelse jeg skildrer ovenfor. Etter krigen ble Loritz som en følge av UNWCC- avtalen⁷⁸ sendt fra Norge til den britiske sonen av det okkuperte Vest Tyskland. Loritz, som hadde vært direkte ansvarlig for drapet på 12 000 sovjetiske krigsfanger i KZ Sachsenhausen, ble etter hvert vedtatt utlevert til Sovjetunionen. Han hadde åpenbart få illusjoner om sin skjebne i hendene til en sovjetisk krigsforbryterdomstol og begikk selvmord i en fangeleir i Neümünster i februar 1946.

⁷⁵ Browning, 1992. Side 6

⁷⁶ Riedel i Richter, 2006. Side 115

⁷⁷ Willi Bettenhauser hadde vært SS – Standortkommandant i Oslo før han overtok kommandoen for SS Vaktbataljon. Riedel i Richter, 2006. Side 115.

Andre opplysninger om mannen har jeg ikke funnet. Generelt står det svært lite om de tyske offiserene i sakene, og der det står noe som helst er dette i hovedsak dere etternavn og stillinger. Da er det som regel snakk om offiserer som tjenstegjorde i serberleirene, og som i stor utstrekning senere ble offiserer i SS Vaktbataljone andre steder. I motsetning til den mer høytstående Loritz har jeg ikke klart å bringe på det rene hva som skjedde med Hüttig og Bettenhauser etter krigen, men ingen av dem var blant de tyske tjenestemennene og soldatene som ble utlevert til Jugoslavia.

⁷⁸ UNWCC – United Nations War Criminal Commission

I motsetning til ”Stalag`ene”, de regulære krigsfangeleirene, var KZ- leirene og arbeidsleirene for gisler og politiske fanger kontrollert av SS, ikke av Wehrmacht. Dermed kunne Rediess gjennom sin relativt høye stilling innen organisasjonen, skaffe fanger av andre kategorier enn krigsfanger fra andre deler av Europa. Valget falt på fanger fra Jugoslavia og disse ble fraktet til Norge med skip fra Stettin etter først å ha blitt fraktet dit med tog fra Balkan. Disse var ikke regnet som krigsfanger, men derimot som ”illegale” og ”banditter”.⁷⁹ SS regnet disse fangene som kriminelle og terrorister. I realiteten var de i stor all hovedsak partisaner, politiske fanger og regulære gisler, selv om det nok sannsynligvis også var både krigsfanger og endog noen få vanlige kriminelle blant dem.⁸⁰ Ut fra det jeg kjenner til kan det se ut som om særlig de etniske kroatene ble bedre behandlet enn de andre, og at det stort sett var blant disse man rekrutterte de såkalte ”tillitsmennene” blant fangene.⁸¹

Med opprettelsen av serberleirene unngikk Terboven de anstrengende forhandlingene med Wehrmacht om hva han eventuelt kunne bruke krigsfanger til. Siden jugoslavene var regnet som sivile og politiske fanger var de SS sitt ansvar, ikke de militæres. Dette var negativt for fangene ettersom Wehrmacht behandlet fangene sine betraktelig bedre enn SS, og for Wehrmacht siden de ikke fikk kontroll over hvilke prosjekter disse fangene ble satt inn i arbeid på. Det var imidlertid helt perfekt sett fra Terboven og den sivile administrasjonens synspunkt ettersom de da kunne bruke dem til akkurat hva de ville. Når alt kom til alt ble de imidlertid brukt til mer eller mindre det samme som de sovjetiske og polske fangene. Arbeidet besto i å utbedre infrastrukturen og arbeid i gruver, steinbrudd og i landbruket som regelrette slavearbeidere. Ett ikke ubetydelig problem var det imidlertid å finne vaktmannskaper til disse leirene. Man kunne ikke ta i bruk store mengder SS – mannskaper, rett og slett fordi antallet SS- menn som sto til Rediess` disposisjon var svært begrenset. Heller ikke kunne man benytte seg av Wehrmacht- tropper eller OT- mannskaper siden von Falkenhorst ikke ville godta det. En mulighet var å bruke mannskaper fra de ”reservepolitibataljonene”, noe som opprinnelig var meningen og som også til en viss grad ble gjort, men disse var i hovedsak allerede opptatt med andre arbeidsoppgaver. Dermed kuppet SS Hirdvaktbataljonen, og etter hvert opprettet de Vaktbataljon Nord, som i sin tur ble til SS Vaktbataljon.

SS Vaktbataljons reelle betydning

⁷⁹ Riedel i Richter, 2006. Side 113

⁸⁰ Christie, 1952. Side 46

⁸¹ L.sak. Drammen Politikammer: sak 1746

Siden SS Vaktbataljon jo faktisk rent teknisk tilhørte Waffen SS, på lik linje med f. eks 5. SS Panzerdivision "Wiking" eller 11. SS Panzergrenadierdivision "Nordland" hvor flertallet av de norske frontkjemperne i SS gjorde tjeneste, kan man argumentere for at den var viktig. Jeg vil påstå at det slett ikke var tilfellet. Det er egentlig bare å se på tallene. Nils Christie anslår at nærmere 1 000 menn gjorde tjeneste i avdelingen. Dette inkluderer de tyske befalingsmennene, som ikke var direkte fåtallige. Det er også mulig, uten at jeg har klart å bringe dette sikkert på det rene, at dette tallet inkluderer de norske politimenn og frontkjemper som fungerte som instruktører under avdelingens treningsleire i Halden og Holmestrand. I tillegg kanskje også de frontkjemper som var på rekonvalesens disse stedene etter å ha blitt såret ved fronten og før de gikk videre til annen tjeneste. Videre er det et faktum at en relativ stor andel av medlemmene av SS Vaktbataljon gjorde tjeneste som frontkjemper etter at de hadde sluttført sin tjeneste i Bataljonen, eller i en del tilfeller faktisk før deres kontrakter gikk ut (noen ganske få var frontkjemper før de havnet i Vaktbataljonen). Nøyaktig hvor mange medlemmer av SS Vaktbataljon som også gjorde fronttjeneste vet jeg rett og slett ikke, men av de omlag av 650 medlemmene av SS Vaktbataljon jeg kjenner identiteten til gjelder det i underkant av 30. Mest sannsynlig var det mange flere.

Når man i tillegg ser på hvilken tjeneste den norske SS Vaktbataljon faktisk gjorde, blir den reelle betydningen enda mer uklar. Opprinnelig gjorde SS- vaktmennene vakttjeneste ved sine egne leire ved Fredriksten Festning i Halden, SS leiren Botne i Holmestrand, SS Leiren ved Frognerparken i Oslo og Vaktbataljonens egen garnison i Askim, samt ved de såkalte serberleirene i Nord Norge. Imidlertid var det ikke engang til sammen så mange som 350 medlemmer av vaktbataljonen ved serberleirene. I tillegg kan man argumentere for at dersom avdelingen ikke hadde eksistert, så hadde det overhode ikke vært behov for vaktmannskaper fra denne avdelingen ved SS – leirene. Disse ble nemlig også benyttet av det tyske SS, samt "norske" SS fronttropper og etter hvert også STAPO, og de sistnevnte kunne utvilsomt ha klart vaktholdet på egenhånd. Motsatt kan man argumentere for at SS Vaktbataljon ble betydningsfull idet de kunne gjøre vakttjeneste ved disse leirene slik at de andre SS- soldatene kunne brukes til noe annet.

Etter at SS mistet sitt hegemoni over serberleirene gjorde SS Vaktbataljon i hovedsak mer eller mindre den samme tjenesten som Hirdens Bedriftsvern. Det kunne HBV og tyske avdelinger også helt fint ha klart uten assistanse fra SS Vaktbataljon. Vaktbataljonen deltok imidlertid i noen få aksjoner rettet mot MilOrg og Hjemmestyrkene, først og fremst de store

aksjonene på Hardangervidda i mars 1943 og i det nordre Vestfold og Drammens- distriktet helt mot slutten av krigen. Ved det første tilfellet deltok de sammen med tyske politiavdelinger og styrker fra Rikshirden, GSSN og STAPO, ved det siste tilfellet sammen med HAE og tyske tropper i en aksjon som var samkjørt med SS Skijegerbataljon. Denne utførte på sin side hovedsakelig sine aksjoner i Telemark, Oppland og i områdene rundt Hønefoss og Vikersund i Buskerud. Det var under denne aksjonen det såkalte ”Haglebushlaget” fant sted, men der var ikke SS Vaktbataljon involvert. Selv om personell fra SS Vaktbataljon ved disse tilfellene deltok i blant annet husundersøkelser, avhør og id- kontroller i et fåfengt forsøk på å knekke hjemmefronten, bidro de ikke til å pågripe en eneste nordmann. Sånn sett var de neppe til noen særlig nytte for okkupantene, som dessuten hadde mer enn nok egne styrker stasjonert i Norge til at de kunne ha utført disse aksjonene på egenhånd uten assistanse fra vaktbataljonen. I hvert fall i det siste tilfellet var SS Vaktbataljon sannsynligvis med mest for å vise at norske nazister fortsatt sto på tysk side. Dette er ikke særlig overbevisende siden SS Vaktbataljon var å regne som en tysk avdeling selv om det store flertallet av mannskapene var nordmenn. Det er dessuten verdt å nevne at til tross for det omfattende vaktholdet ved norske industriinstallasjoner utført av SS Vaktbataljon, så havnet de så vidt jeg har klart å bringe på det rene aldri noensinne i direkte konflikt med MilOrg eller andre norske eller allierte sabotører. Akkurat denne opplysningen kan det stilles et visst spørsmålsteget ved siden vaktbataljonen hadde vaktstyrker tilstede på Vemork Kraftstasjon under omtrent samme periode som den berømte ”tungtvannsaktsjonen”, men det ser ikke ut til at norske vaktmenn var i tjeneste akkurat den dagen. I hvert fall deltok ingen av dem i vaktholdet av fergen M/S Hydro.

Utover dette må man forholde seg til vitnemålet fra vaktmannen Olav V.⁸² I følge hans eget vitnemål var han til stede da sabotører gjorde ett anslag mot kanonfabrikken ved Kongsberg våpenfabrikk i 1944, men utover dette finnes det ingen indikasjoner på at medlemmene av SS Vaktbataljon sto vakt når noen norske eller allierte sabotører gikk til angrep. Det fremgår heller ikke i hvilken grad våpenfabrikken ble skadet.

Jeg vil hevde at SS Vaktbataljon hovedsakelig hadde betydning i tre sammenhenger rangert (av meg) fra den minst viktige til den viktigste:

⁸² L.sak: Ringerike Politikammer: Varetektsfengslede 42/45

- a) Reell militær betydning. Avdelingen avløste en tysk avdeling av omtrent tilsvarende størrelse for mer direkte militær innsats et annet sted. Denne betydningen var imidlertid etter min mening minimal. SS Vaktbataljon var nøyaktig det, en bataljon. Tyskland ville ikke kunne ha gjort seg nevneverdig nytte av en ekstra infanteribataljon på noe front eller under noe slag av betydning. Som ett referansepunkt kan jeg nevne at flere menn falt under forsvaret av Reichstag i Berlin i begynnelsen av mai 1945 alene enn det totalt sett tjenestegjorde i SS Vaktbataljon under hele krigen. I tillegg kan jeg føye til at SS Vaktbataljon ikke var ment for frontinnsats, ikke var trent for det og langt fra var skikket for det. Dermed var det ikke engang en Infanteribataljon den erstattet, men mer sannsynlig en av reservepolitibataljonene, eller eventuelt en ”Volksturm” avdeling. Disse hadde tyskerne flere av enn de visste hva de skulle bruke til, og selv om det er urettferdig å påstå at de ikke hadde noen virkelig militær betydning, var de totalt sett ikke til noen nevneverdig nytte når det kommer til rent militære formål. NS hadde imidlertid visse forhåpninger om at akkurat dette poenget skulle bli avgjørende. Jeg siterer fra en artikkel publisert i Aftenposten 3/5 – 43:

Vaktbataljonen blir stadig utvidet og frigjør derved soldater som kan settes inn i den avgjørende kamp i øst. Det bør derfor være en plikt for en ansvarsbevisst nordmann som ikke selv kan delta som frontsoldat, å melde seg til

SS – vaktbataljon Norge⁸³

- b) Som symbol for det ”storgermanske folkefellesskap”. Norge er en av statene som inngår i det ”germanske” språkområdet. Dermed ble Norge også å regne som en ”arisk” stat, og skulle dermed i følge NSDAP (og dessuten i ikke ubetydelig grad NS-) – ideologi være ikke bare villig, men til og med ivrig etter å bidra til det tredje rikets seier. I denne sammenhengen spilte selvsagt SS Vaktbataljon en viss rolle. At nordmenn ”flokket” til de nazistiske faner så å si var en åpenbar propagandaseier. Her havnet SS Vaktbataljon mer eller mindre i samme bås som DnL og SS Skijegerbataljon. De to sistnevnte avdelingene gjorde en reell og direkte krigsrettet innsats, men var og ble i størrelsesorden ikke mer enn bataljoner.

Symbolvirkningen av innsatsen var etter min mening langt større enn den reelle, militære betydningen. Man kan sikkert si mye pent om DnL og Skijegerbataljonens militære innsats, noe som på mange måter allerede er gjort, men tyskerne hadde

⁸³ L. Sak: Hamar Politikammer: avsonet dom 125

sikkert klart seg like godt eller dårlig uten dem i det store bildet. I følge Sven Blindheim gjorde omlag 7 000 nordmenn krigsinnsats på tysk side,⁸⁴ altså totalt ikke mer enn en enkelt brigade. Det er mulig at denne styrken kunne ha gjort en forskjell dersom den ble satt inn i ett enkelt slag på ett gitt tidspunkt av krigen, men antallet var spredd over hele fire år. Så logisk sett kan vi slutte oss til at innsatsen ikke spilte noen som helst virkelig militær rolle. Det fantes underlagte nasjoner som ytte bidrag som gjorde en viss forskjell i den reelle krigføringen (først og fremst Østerrike selvsagt, men den nasjonen var inkorporert og regnet som en del av Det tredje rike. Østerrikske borgere var gjenstand for utskrivning som vanlige tyske vernepliktige. Viktigere som underlagte territorier var nok Belgia og Holland som begge ga titusener av frivillige og blant annet forsynte de tyske styrker med 23. (2) SS – Freiwilligen Panzergrenadierdivision ”Nederland”, 27. SS – Freiwilligen Grenadierdivision ”Langemarck” og 28. SS – Freiwilligen Grenadierdivision ”Wallonien”. Tre fulltallige SS divisjoner, i det aller minste i overkant av 40 000 menn. Sannsynligvis mellom 50 000 og 60 000. Disse avdelingene spilte nok en viss rolle. Ikke minst siden det også fantes tusenvis av belgiske og nederlandske frivillige og tyskåttede tvangsutskrevne både i Wehrmacht og i de andre SS - divisjonene).⁸⁵

- c) Som brikke i maktkampen mellom de tyske okkupantene og NS, samt i maktkampen mellom forskjellige fraksjoner innen okkupasjonsmakten. Dette har jeg skrevet om ovenfor. Kortversjonen er at ledelsen av NS forsøkte å opprette kimen til en nasjonal, norsk hær, mens de tyske okkupantene ville hindre det. Tyskerne ”kuppet” Hirdvaktbataljonen så fort de fikk muligheten i hvert fall delvis fordi de ikke ønsket at NS skulle ha kontroll over en væpnet avdeling. Dette var mer eller mindre akkurat den samme reaksjonen som før og senere ble DnL, Politikompaniene, Skijegerbataljonen og etter hvert til en viss grad til og med Rikshirden til del (i hvert fall gjelder det HAE og HBV som var regnet som en del av ”Rikets væpnede makt”). En rekke forsøk fra NS – hold for å gjenvinne den direkte kontrollen over disse avdelingene (blant annet fra Oliver Møystad, Finn Hannibal Kjelstrup og Frode Halle) ble avvist.

⁸⁴ Blindheim, 1977. Side 12.

Blindheim inkluderer imidlertid de ca 400 nordmennene som gjorde tjeneste i Røde Kors, og utelater de fåtallige nordmenn som tjenestegjorde i Wehrmacht.

⁸⁵ I tillegg kommer 34. SS – Freiwilligendivision Landstorm ”Nederland” som overtok etter at 23. (2) SS – Freiwilligen Panzergrenadierdivision ”Nederland” var knust på østfronten, den franske 33. (2) Waffen – Grenadierdivision der SS ”Charlemagne”, og en rekke ”etniske” SS avdelinger. Flertallet av disse sovjetiske.

I tillegg kommer den personlige kampen mellom Terboven og von Falkenhorst. Von Falkenhorst og Wehrmacht ville ikke gi seg ovenfor Terboven og den sivile administrasjon. Dermed trengte Terboven både fanger og vaktmannskaper som ikke sto under kontroll av de regulære militære for å få utført det omfattende arbeidet han selv planla. Svaret ble politiske fanger og gisler fra Jugoslavia og SS- mannskaper. Siden SS ikke hadde kapasitet til å avgi mannskaper fra noen annen del av "riket" startet man verving av tropper i Norge. Etter at Terboven og SS var nødt til å avgi serberleirene ble SS Vaktbataljon opprettholdt delvis som en torn i øyet til von Falkenhorst, delvis som et redskap for Terboven til å opprettholde en viss militær makt. Dessuten gjorde de en, for tyskerne, forholdsvis verdifull innsats som vaktmannskaper ved industriinstallasjoner som ellers ville ha vært enkle mål for en til tider svært aktiv motstandsbevegelse.

Oppsummering

Den norske SS Vaktbataljon oppsto som Hirdvaktbataljonen våren 1942 sannsynligvis på initiativ fra Hirdstaben ved Thorvald Thronsen. Dette var sannsynligvis et ledd i den planlagte gjenreisningen av den norske hær, noe som var ett av de overordnede målene for den "nasjonalistiske" fraksjonen av NS. Etter utdanning i Halden gjorde 123 medlemmer av Hirdvaktbataljonen, også kjent som "våpenhirden" eller "den væpnede Hirdbataljon", tjeneste som fangevoktere i serberleire i Nord Norge hvor de gjorde seg skyldige i omfattende krigsforbrytelser mot politiske fanger fra Balkan. Senere kom det ytterligere ca 200 mann i to puljer. Den tyske okkupasjonsmakten ønsket ikke at NS skulle ha kontroll over en væpnet avdeling, og etablerte den konkurrerende organisasjonen Vaktbataljon "Nord" som senere ble til SS Vaktbataljon. De overtok mannskapene fra Hirdvaktbataljonen og "tvang" disse inn i Waffen SS. Hirdvaktbataljonen ble offisielt overført til DnL høsten 1942, og nedlagt ved juletid samme år (det var snakk om selve organisasjonen. Alle mannskapene med unntak av dem som hadde nektet å gjøre vakttjeneste i leirene i juni – 42 og derfor ble sendt til DnL allerede den gang, ett lite antall som gikk over i regulær krigstjeneste eller NS – arbeid i løpet av høsten – og den tidlige vinteren 1942 – 43 samt noen ganske få som ble dimittert i januar 1943, ble overført til SS Vaktbataljon).

Opprettelsen av Hirdvaktbataljonen og SS Vaktbataljon skyldtes delvis den "nasjonalistiske" fraksjonen av NS sitt ønske om å gjenreise den norske hær for på sikt å gjenvinne Norges selvstendighet fra Tyskland. Kanskje like viktig, eller endog viktigere, var Reichskommissær

Joseph Terbovens personlige ambisjoner. Han var misfornøyd med å bli sendt til Norge, og ønsket å gjøre seg ”viktig” slik at han kunne få en annen postering. Særlig var han ute etter den tilsvarende stillingen i Holland. Dermed planla han omfattende bygningsarbeid og utvikling av Norge. Imidlertid gikk han og kommandanten for Wehrmacht i Norge, Generaloberst Nikolaus von Falkenhorst, svært dårlig sammen, og sistnevnte nektet plent å assistere Terboven i hans bestrebelser. Dermed måtte Terboven søke andre kilder for arbeidskraft til sine anlegg, og gjorde dette ved en delvis kontroll over den personlig noe svake HSSPF Nord Wilhelm Rediess.

Via sitt samarbeid med Rediess og SS fikk Terboven jugoslaviske politiske fanger sendt til Norge og bygget opp ett leirsystem uavhengig av von Falkenhorst og Wehrmacht. Fangene i disse leirene gjorde det arbeidet Terboven ønsket, ikke det Wehrmacht hadde planlagt. Forholdene i leirene var grusomme, og en svært stor andel av fangene døde. De fleste sannsynligvis som en følge av sykdom og en svært utilstrekkelig forsyningssituasjon i det tøffe nord- norske klimaet, men mange ble også regelrett myrdet av vokterne, både tyske og norske. Blant annet foregikk det tre episoder av masseskyting i leirene hvor flere hundre fanger ble likvidert. Etter at noen fanger hadde flyktet fra leirene og tatt seg over til Sverige i løpet av høsten og den tidlige vinteren 1942 ble fangebehandlingen i disse leirene avslørt i internasjonal presse, noe som var svært dårlig reklame for Tyskland og SS. Som en følge av dette ble SS i mars/april 1943 fratatt ansvaret for serberleirene og erstattet av Wehrmacht og OT. De norske mannskapene ble etter dette ”bare” en bedre trent og kommandert utgave av Hirdens Bedriftsvern. De sto sabotasjevakt ved en rekke krigsviktige industriinstallasjoner, samt militære leire og andre installasjoner (bla NrK i Oslo).

Etter at de var avløst fra serberleirene ble SS Vaktbataljon opprettholdt delvis som ett middel for Terboven, Rediess og SS til fortsatt å kontrollere en væpnet avdeling i Norge, delvis som ett irritasjonsmoment ovenfor von Falkenhorst og muligens også for å holde flere hundre menn trent i væpnet tjeneste unna NS sin kontroll. SS Vaktbataljon var imidlertid ikke noen viktig avdeling i det store bildet, og spilte etter min mening tre roller:

- a) Som direkte bidragsyter til krigsinnsatsen idet den avløste tyske væpnede formasjoner til annen tjeneste andre steder.
- b) Som propagandagimmick. Selv om SS Vaktbataljon var en tysk avdeling, besto den i all hovedsak av nordmenn. Vervingen av utenlandske krigsfrivillige inn i tyske

avdelinger ble gjort under mesteparten av krigen for å vise at vest- Europa sto samlet mot kommunismen, og sluttet opp om Hitler og nasjonalsosialismen.

- c) Som brikke i maktkampen mellom NS og tyskerne, samt i personstriden og territorialkrangelen mellom Terboven og SS på den ene siden og von Falkenhorst og Wehrmacht på den andre. Dette var etter min mening den viktigste funksjonen avdelingen hadde.

Kapittel 2. – *Hvem var medlemmene av SS Vaktbataljon?*

Dette kapitlet handler om menneskene i SS Vaktbataljon. Delvis kommer det til å være en komperasjon mellom vaktbataljonens medlemmer og frontkjemperne i forhold til sosial bakgrunn, utdannelsesnivå, familieforhold og en del andre ting, dels skal jeg forsøke meg på en analyse av medlemmene av vaktbataljonens motiver og ideologiske bakgrunn for sin tjeneste. Helt til slutt i kapitlet kommer en oppsummering og kortversjon.

Frontkjemperne vs medlemmene av SS Vaktbataljon

Forskjellen mellom de virkelige frontkjemperne og medlemmene av den norske SS Vaktbataljon er i utgangspunktet lett å se. I begge tilfeller hadde alle mannskapene vervet seg til tjeneste for den tyske okkupasjonsmakten. Forskjellen var først og fremst at de regulære frontkjemperne gjennomgående var bedre utdannet enn vaktsoldatene i SS Vaktbataljon, og at frontkjemperne hadde vervet seg til direkte krigsinnsats på Østfronten (i de aller fleste tilfellene), mens medlemmene av SS Vaktbataljon ”bare” vervet seg som sabotasjevakter og fangevoktere i Norge.

Medlemmene av SS Vaktbataljon var sammenlignet med frontkjemperne enkelt sagt av to hovedkategorier:

- a) Eldre, relativt dårlig utdannede personer med til dels store familier som vervet seg av økonomiske årsaker
- b) Unge menn/ gutter som ønsket seg krigstjeneste, men var for unge

Dette er selvsagt svært forenklet, men stemmer i store trekk. Frontkjemperne var gjennomgående fra middelklassen eller endog overklassen (navn som L`orange, Hartmann, Heyerdahl, Schönheyder og lignende bør være et tips) og var generelt bedre utdannet enn befolkningen som helhet.⁸⁶ I hovedsak kom de fra storbyområder, kanskje særlig Bergen, Oslo og Stavanger, og i viss grad også Trondheim, men også Øst Finmark (særlig Kirkenes-distriktet som hadde hele 16 falne frontkjemper) og enkelte bygder som f. eks Beitestad i Nord Trøndelag og Solør og Stange i Hedemark.⁸⁷ Medlemmene av SS Vaktbataljon var for sin del i stor grad voksne menn fra landlige distrikter, tydeligvis ganske særlig i Hedemark. Av de 85⁸⁸ medlemmene av SS Vaktbataljon jeg foreløpig har behandlet saken til er statistikken slik:

Fylke	Antall	Fylke	Antall
Agder, Aust	4 – 4,7 %	Oppland	5 – 4,3 %
Agder, Vest	2 – 1,7 %	Oslo	5 - 4,3 %
Akershus	5 – 4,3 %	Rogaland	1 - 0,9 %

⁸⁶ Blindheim, 1977. Side 119

⁸⁷ Blindheim, 1977. Side 121 - 122

⁸⁸ Her inkluderer jeg tre instruktører som aldri egentlig var medlemmer av SS Vaktbataljon, bare tilknyttet avdelingen, en frontkjemper som bare gjorde kort tjeneste i avdelingens depotavdeling i Holmestrand og dessuten flere menn som var frontkjemper i tillegg til å tjenestegjøre i SS Vaktbataljon. Ett par av disse gjorde sin krigstjeneste i SS Straffebataljoner etter å ha blitt sendt til KZ – leire i Tyskland for disiplinærovertredelser.

Bergen	3 – 2,6 %	Telemark	3 – 2,3 %
Buskerud	6 – 7 %	Troms	1 – 0,9 %
Finmark	1 – 0,9 %	Trøndelag, Nord	4 – 4,7 %
Hedmark	16 – 18,9 %	Trøndelag, Syd	3 – 2,6 %
Hordaland	3 – 2,6 %	Vestfold	3 – 2,6 %
Møre og Romsdal	2 – 1,7 %	Østfold	5 – 4,3 %
Nordland	7 – 8,2 %	Ikke oppgitt	3 – 2,6 %

De fleste medlemmer av Vaktbataljonen ble etterforsket og dømt på sine hjemsteder. Unntaket var først og fremst dem som hadde gjort seg skyldige i drap eller alvorlig misshandling. Siden samtlige av de tre som ikke har oppgitt sin hjemstavn i sakene er dømt i samme sak som en vakt fra Stjørdal, er det overveldende sannsynlig at også de tre resterende kom fra samme fylke. Ikke minst siden det ikke fantes noen leire med norske vakter i dette fylket så lenge disse tre gjorde tjenesete.

Denne statistikken er noe mangelfull ettersom det totalt sett var snakk om nærmere 1 000 menn som gjorde tjeneste i SS Vaktbataljon (og i dennes forgjengere Hirdvaktbataljonen og Vaktbataljon Nord eller to eller alle avdelinger). I tillegg er det slik at to av dem som blir oppgitt som fra Østfold i realiteten vokste opp hhv på Lillehammer i Oppland og i Vaksdal i Hordaland. Jeg kan også føye til at ved siden av at det ene SS vaktbataljon – medlemmet fra Buskerud var fra Drammen, at tre av mennene fra Østfold kom fra Halden og en fra Sarpsborg, samt at to av mennene fra Akershus var fra Bærum er ingen av disse mennene fra byer eller spesielt tettbefolkede strøk. Vi snakker her om steder som Faaberg, Trysil, Vegårshei og Trældal.

Ved siden av at fem medlemmer av Vaktbataljonen (e) var fra Oslo, to fra Trondheim og ytterligere fem fra Bergen indikerer dette at det store flertallet av norske vaktsovdater kom fra ”landet”. Som vi også kan se kom medlemmene av SS vaktbataljon fra hele landet, med unntak av Sogn og Fjordane som blant de fylkene hvor NS sto svakest).

Som sammenligning kan jeg vise den tilsvarende statistikken for de 102 frontkjemperne jeg har behandlet:

Fylke	Antall	Fylke	Antall
Agder, Aust	1 – 0,9 %	Oppland	3 – 2,9 %

Agder, Vest	2 – 1,9 %	Oslo	16 – 15,7 %
Akershus	4 – 3,9 %	Rogaland	5 – 4,9 %
Bergen	7 – 6,9 %	Telemark	11 – 10,8 %
Buskerud	4 – 3,9 %	Troms	1 - 0,9 %
Finmark	2 – 1,9 %	Trøndelag, Nord	0
Hedmark	4 - 3,9 %	Trøndelag, Syd	2 – 1,9 %
Hordaland	4 - 3,9%	Vestfold	10 – 9,8 %
Møre og Romsdal	4 – 3,9 %	Østfold	17 – 16,7 %
Nordland	4 – 3,9 %	Ikke oppgitt	1 – 0,9 %

At det var såpass mange medlemmer av SS Vaktbataljon fra relativt tynt befolkede Nordland, skyldes etter min mening delvis rett og slett at deler av dette fylket var såpass utbombet og ødelagt etter kamphandlingene i 1940 at det ikke fantes nevneverdige andre muligheter for lønnet arbeid enn å arbeide for tyskerne. Tjenesten i SS Vaktbataljon var både bedre betalt og til dels mer komfortabel enn ren arbeidstjeneste. I tillegg hadde det nok sammenheng med at de fleste fangeleirene lå i Nordland, og at muligheten for tjeneste i disse var mer nærliggende for dem som kjente bedre til dem enn i andre deler av landet. Ellers kan det være interessant å merke seg at det ser ut til at frontkjemperne geografisk var noe mer spredt enn medlemmene av Vaktbataljonen. Siden det fantes hele 7 000 frontkjemper blir det kanskje litt enkelt å påstå at en statistikk over rett i overkant av 100 personer er representativt, men ut fra alle de opplysninger jeg har kommet over så stemmer det sånn noenlunde. Frontkjemperne kom fra alle deler av landet, men Østlandet (inkl. Oslo), Bergen, Stavanger (fire av de fem frontkjemperne i min gruppe registrert som fra Rogaland var fra Stavanger, den siste kom fra nabokommunen Sola) og Øst Finmark var overrepresentert. Vel å merke er bare to av ”mine” frontkjemper fra Finmark, og den ene (Arnulf B.) hadde bodd på Østlandet siden midten av 30 – årene. Det skal for øvrig bemerkes at ytterligere en frontkjemper i min gruppe opprinnelig var fra Finmark, men han (Øistein J.) var født i 1927 og flyttet til Skien sammen med sin mor og tre søsken allerede i 1933 (det fantes ytterligere to søsken, men de var eldre og forble i Kirkenes). Derfor er han registrert som hjemmehørende i Telemark.

Medlemmene av SS Vaktbataljon

Hvem var så medlemmene av SS Vaktbataljon? Dette er naturlig nok et svært komplisert spørsmål. En del medlemmer av vaktbataljonen var overbeviste medlemmer av NS og Rikshirden som vervet seg til vakttjeneste i Norge fordi de av varierende grunner ikke ønsket eller kunne gjøre tjeneste ved fronten. En del andre havnet i Vaktbataljonen etter å ha meldt seg frivillig til frontinnsats av den enkle grunn at de var for gamle, for unge eller var helsemessig uskikket. Eksempler på aldersproblemet er Skjodulf F.⁸⁹ som var født i Bygglandsfjord i Setesdal i mars 1900 og Harald D. som ble født i Oslo i 1926.⁹⁰ Et eksempel på at helsen eller andre ting spilte inn er Oskar L.⁹¹ fra Bergen som rett og slett var for kortvokst til å tjenestegjøre i DnL. Selv om de samme helse- og høydekravene formelt sett gjaldt også for SS Vaktbataljon, omgikk Oskar L. dette fordi han sluttet seg til avdelingen mens den fortsatt var Hirdvaktbataljonen. Det skal nevnes at vaktbataljonen lempet til dels omfattende på både helse-, alders- og høydekrav også etter at den gikk inn i Waffen SS.

Det fantes riktignok frontkjempere som var både eldre enn Skjodulf F. og yngre enn Harald D., men i det første tilfellet var de som regel offiserer, og i det siste vervet de seg langt senere. Jeg skylder imidlertid å nevne at minst fem av mennene i min frontkjempergruppe var av samme generasjon som Skjodulf F. Dette gjelder August A., født 6/3 – 06 i Våle i Vestfold som etter å ha tjenestegjort som sersjant i den franske fremmedlegionen i nesten 10 år hadde bosatt seg i Bergen i 1938. Der giftet han seg og ble stefar til en annen senere frontkjemper (Erling U.). Dessuten har vi Ørnulf F. født 28/5 – 04 i Oslo som hadde arbeidet som disponent på svigerfarens margarinfabrikk, men mistet jobben etter at han ble avslørt for å kreve for høy pris for margarin. Senere tjenestegjorde han som underoffiser, kontorist og tolk for DKM i Bergen, de siste månedene av krigen som los for tyske marinefartøyer. Videre kommer Erik J. fra Onsøy i Østfold og Kåre W. fra Oslo. Disse to var født hhv 8/7 – 01 og 24/6 – 01. Begge var ved fronten som menige soldater med hhv DnL og både DnL og Waffen SS. Det siste halvåret av krigen tok Erik J. sammen med flere andre middelaldrende frontkjempere fra Østfold stilling som ”dørvakt” for SIPO i Fredrikstad for å unngå innkallelse til SS z.b.V. kompaniet eller Hirdbataljonene. Kåre W. på sin side tok stilling som sjåfør i Likvidasjonsstyret i Oslo da han kom hjem fra fronten, og var senere medlem av terrorbanden

⁸⁹ L.sak: Kristiansand Politikammer- Dom 188/45

Medlem av NS og Rikshirden fra september 1940. En av de ytterst få medlemmer av SS Vaktbataljon som innehadde et tillitsverv innen NS, selv om han aldri fungerte aktivt i stillingen som Lagtillitsmann i Bygglandsfjord og etter sigende ikke engang visste at han hadde blitt utpekt til denne

⁹⁰ L.sak: Romerike politikammer- sak 94/45

Harald D. ble bare født i Oslo, han var bosatt på Fjellhammer i Lørenskog allerede fra fødselen.

⁹¹ L.sak: Bergen Politikammer – Dom 733

”Høst – gjengen” som bla myrdet den kjente motstandsmannen og Høyesterettsadvokaten Kåre Shetelig i Kjelsåsveien i Oslo høsten 1944, sprengte det kjente svartebørsmarkedet kafeen ”Gyldna Freden” i Fred. Olsens Gate i Oslo i november 1944 og dessuten utførte ett bombeattentat mot motstandsmannen Håkon Nærbø på Stabekk i desember 1944.

Kåre W. ble opprinnelig dømt til døden i Eidsivating Lagmannsrett 9/1 – 46, men ble ikke henrettet (det ble heller ingen andre av medlemmene av ”Høst- gjengen”. Alle ble benådet med unntak av sjefen for Likvidasjonsstyret og lederen for ”terrorbanden”

Høyesterettsadvokat Håkon Høst som døde av bukhinnebetennelse på dødscelle på Akershus Landsfengsel i 1947). 10/1 – 1950 fikk Kåre W. sin sak opp for Eidsivating Lagmannsrett igjen, hvor han ble dømt til 6 års tvangsarbeid. Kåre W. ble løslatt fra Akershus Landsfengsel 22/5 1950.

Endelig har vi Arne Gerhard Waage fra Bergen. Han ble født i Bergen 25/6 - 1902 og ble medlem av NS i 1933. Waage var i det sivile liv assuranceagent for et forsikringselskap og reservepolitikonstabel. 7/12 – 40 ble han Hirdsveitefører i Bergen og Hordaland, en stilling han innehadde frem til 20/2 – 41 da han ble utnevnt til Fylkingsfører for Bergen og Hordaland. Avbrutt av fronttjeneste med 2. SS und- Polizei kompani januar 1943 – juni 1944 innehadde han den stillingen frem til sommeren 1944 da han ble kommandant for Hirdregiment 2. ”Gulating”. Han var kjent som en særdeles brutal og aggressiv representant for Rikshirden, og ble av de ”nasjonale” i Bergen omtalt som ”Bungaloven” siden han hadde ”alt på ett plan og ingenting i andre etasje”. Waage sto i alvorlig personlig motsetningsforhold til den fremstående frontkjemperen Sophus Kahrs som faktisk sluttet å være aktiv i Rikshirden som en følge av personkonflikten de to imellom i 1940 eller 1941. Sånn sett var det nok heldig for Waage at yrkesoffiseren Kahrs, som var SS Obersturmführer, fortsatt gjorde tjeneste i DnL mens Waage, som selv bare var Rottenführer, var i Finland. Waage, som hadde vært deltaker i statsakten på Akershus Festning 1/2 - 42, ble dømt til 12 års tvangsarbeid i Gulating Lagmannsrett 5/6 – 46. Straffen ble skjerpet til 15 års tvangsarbeid i Høyesterett 7/2 – 47. 16/3 – 1951 ble Waage benådet ved kongelig Resolusjon og løslatt fra Bjørkelangen Tvangsarbeidsleir samme dag med en reststraff på 3 341 dager. For Waage betydde altså 15 års tvangsarbeid rett i underkant av 6 års soning.

Skjodulf F. hadde vært medlem av Fedrelandslaget mesteparten av andre halvdel av 1930 – tallet, og hadde deltatt på flere NS- møter i Setesdal før han selv gikk aktivt inn i partiet i september 1940. Han hadde engasjert seg kraftig i Finlandssaken i 1939, og hadde etter eget

utsagn meldt seg til krigstjeneste, men i likhet med mange av de andre norske frivillige ikke kommet av gårde før krigen var over. I februar 1942 meldte Skjodulf F. seg til DnL, men han ble innkalt til Hirdvaktbataljonen isteden, formodentlig på grunn av sin relativt høye alder. Senere var han med på å bygge flere serberleire (her mener jeg at han fysisk var med på å bygge dem opp, han bygget rett og slett brakker) og tjenestegjorde i Korgen, Bjørnefjell, Beisfjord, Karasjok og Osen som en av de ytterst få som tjenestegjorde i flere enn en eller maksimalt to leirer. Skjodulf F. ble dømt tre års tvangsarbeid i Setesdal Herredsrett 5/7 – 46, og ble antakelig løslatt i løpet av de siste månedene av 1947 eller helt i begynnelsen av 1948. Noe senere ble det åpnet etterforskning med sikte på å reise ny sak mot ham for tjenesten i serberleirene, men denne ble relativt raskt henlagt. Dette skyldtes delvis at Arendal Byrett i saken mot Alf R.⁹² allerede hadde tatt en avgjørelse om at tjeneste i serberleire bare var ”en side ved det overordnede straffbare forhold”, i denne forbindelsen betyr det tjeneste i SS Vaktbataljon i det hele tatt. Senere ble det lagt til grunn i en rekke saker at tjeneste i serberleire ikke var noen skjerpene omstendighet i seg selv. Tilsvarende var det i hovedsak ikke noen formildende omstendighet ikke å ha tjenestegjort i disse. I minst like stor grad som presedensen fra saken mot Alf R. skyldtes det sikkert at vitnemål, bla fra den tidligere fangen i Karasjok Branko Jezdic, på at Skjodulf F. hadde oppført seg bra mot fangene, og ingen hadde noe særskilt negativt å si om han. Når dette er sagt, så deltok Skjodulf F. ut fra vitnemålene i saken nesten helt sikkert i minst en henrettelsespelotong mot fanger under sin tjeneste i Karasjok.

Harald D. vervet seg etter eget utsagn som en av de aller første norske frontkjempere til Waffen SS allerede i 1941, og skal faktisk ha lyktes i å komme til fronten som 15- åring hvorpå han deltok i kamper på Vjasma- avsnittet og i slaget om Moskva som menig i et SS - politikompani. Dersom de opplysningene Harald D. selv oppgir faktisk stemmer, noe en god del tyder på at de ikke gjør,⁹³ var han den aller yngste nordmann som gjorde direkte fronttjeneste på tysk side under hele krigen. Han hadde imidlertid løyet på seg to år på alderen da han vervet seg,⁹⁴ og da han ble alvorlig syk med nyrebetennelse, havnet på lasarett ved

⁹² L.sak: Arendal Politikammer – Dom pol. Sak 371/45

⁹³ Harald D. hevdet bestemt at han hadde tjenestegjort på Østfronten allerede i 1941, og dessuten sommeren 1942. Imidlertid var den første opptegnelsen i Soldbuchen hans datert først 15/7 – 43, noe han ikke tilbød noen forklaring på. I sitt vitnemål stakk dessuten hans egen far hull på denne påstanden, idet han hevdet at Harald D. var hjemmeværende helt til han dro til Hirdvaktbataljonens treningsleir i Halden våren 1942. Endelig var han med nødvendighet ikke ved fronten sommeren 1942, idet han da beviselig oppholdt seg i Halden. Så kan man jo velge å tro hva man vil, men det meste tyder på at han faktisk ble sendt til Norge som såret eller syk våren 1942. I retten ble det dessuten lagt til grunn at han faktisk hadde vært ved fronten som 15- åring.

⁹⁴ Man måtte ha fylt 17 år for å tjenestegjøre i de tyske væpnede styrkene, også i SS. Dessuten måtte frivillige fra

juletider 1941 og etter hvert ble sendt hjem til Norge for rekonvalesens, ble hans virkelige alder avslørt. Da han ble skrevet ut av lasarettet sent på våren 1942 meldte Harald D. seg frivillig til Hirdvaktbataljonen⁹⁵ for å tjenestegjøre frem til han ble gammel nok til igjen å delta ved fronten. Harald D. gjennomgikk grunnutdannelsen i Halden og tjenestegjorde ca to måneder ved serberleiren Korgen hvor han raskt fikk et rykte på seg både blant fangene og de andre norske vaktene for å være svært brutal. Han ble beskyldt for omfattende mishandling og ikke mindre enn fire fangedrap, men ble til slutt bare dømt for ett eneste drap som han faktisk tilsto, og ingen mishandling.

Senere kom han til fronten igjen med 23. SS Panzergrenadierstandarte "Norge" ved Leningrad- fronten, Narva og Kurland frem til november 1944. Han ble såret i kamp tre ganger. Ved kapitulasjonen var Harald D. til tross for sin beskjedne alder (han hadde da ennå ikke fylt 19) SS Unterscharführer (tilsvarende Unteroffizier i Wehrmacht, eller sersjant i den norske hæren) og instruktør ved SS Skijegerbataljonens skole på Torpo i Hallingdal. Han sto dessuten på listen over frivillige til 4. SS- und Polizeikompani som var under oppstilling ved kapitulasjonen, men rakk aldri å melde seg til tjeneste der. Da han ble arrestert 11/5 – 45 er det grunn til å tro at han hadde forsøkt å skjule seg etter at han hadde vært på vei til 4. Politikompanis treningsleir da Tyskland kapitulerte. Han hadde vært borte fra Torpo i flere dager før kapitulasjonen, og var bevæpnet med både en Mauser- pistol og en Stengun- maskinpistol da han ble tatt. Det skal nevnes at Harald D. aldri var medlem av NSH,⁹⁶ men at han hadde vært medlem av NSUF fra oktober 1940 til januar 1942. Harald D. er en av de relativt få landssvikdømte som ble stilt for retten flere ganger (unntatt dem som opprinnelig ble dømt i Herreds- eller byretter og senere fremstilt for Lagmanns- og/eller Høyesterett). I sin første rettssak i Nedre Romerike Herredsrett 12/4 - 46 ble han dømt til 18 måneders tvangsarbeid utelukkende for sin fronttjeneste, medlemskapet i NSUF og stillingen som instruktør i Skijegerbataljonen. Ved dette tilfellet ble han dømt så og si utelukkende på grunnlag av sin egen forklaring, og han valgte å ikke å si noe om sin tjeneste i Hirdvaktbataljonen. Hovedgrunnen til at han fikk en så beskjeden dom var hans lave alder.

"ariske" nasjoner som Norge ha skriftlig tillatelse fra verge for å tjenestegjøre før fylte 18. Dette kravet ble senere oppgitt, og det er uklart hvorvidt Harald D. hadde en slik tillatelse fra sine foreldre.

⁹⁵ Selv hevdet Harald D. først at han hadde tjenestegjort som ordonnans for en Wehrmacht- kommandant i Nord Norge, og at han derfor ved en ren tilfeldighet hadde vært til stede i serberleiren Korgen i ca en uke. Senere forsøkte han å fremstille det slik at han hadde blitt kommandert dit. Begge forklaringer var usanne.

⁹⁶ NSH – NS Hovedorganisasjon. "Selve" NS. Se vedlegg X

Våren 1948 ble han igjen stilt for retten, denne gangen i Hålogalands Lagmannsrett sammen med fire andre vakter som hadde blitt tiltalt for fangedrap, og Harald D. ble dømt til hele 16 års tvangsarbeid 13/4 – 48.⁹⁷ Dette var en av de strengeste straffene noe medlem av SS Vaktbataljon ble idømt. Harald D. ble imidlertid benådet og løslatt tidlig på 1950 – tallet (nøyaktig når fremgår ikke i saken) og bosatte seg i Tønsberg hvor han tok arbeid som bilmekaniker på verkstedet til en tidligere fangekamerat. Han ble både under soningen og senere ved en rekke anledninger brukt som karaktervitne i benådnings- og gjenopptakelsessaker mot andre medlemmer av Vaktbataljonen, selv om han som regel hevdet ikke å huske noe om disse i det hele tatt. Så sent som under en rettsbeordret psykiatrisk undersøkelse gjennomført 25/10 – 1950 fastholdt Harald D. at masseskytingen av fanger i Korgen hadde vært berettiget siden de to fangene som rømte faktisk hadde slått i hjel en tysk vakt, og han innrømmet også uten videre at han ikke angret på det drapet han ble dømt for.

En rekke medlemmer av SS Vaktbataljon meldte seg til fronttjeneste mens de tjenestegjorde, men ble nektet permisjon fra vaktbataljonen. Dette gjelder blant annet John H.⁹⁸ fra Bergen og Arnfinn S.⁹⁹ fra Trondheim. John H. hadde tysk far og var regnet som ”folketyrker”, til tross for at han var født i Norge og var norsk statsborger. Dermed ville han nesten helt sikkert ha blitt kalt inn til tjeneste i Wehrmacht eller det tyske politiet dersom han ikke hadde vervet seg til vaktbataljonen. Johan H. meldte seg senere en rekke ganger til forskjellige frontavdelinger, men ble hele tiden nektet å forlate den opprinnelige tjenesten. Imidlertid ble han i 1944, på egen ansøknings, overført fra SS Vaktbataljon til den litt perifere og diffuse Wehrmacht-avdelingen *Frontaufklärungsgruppe 144* (heretter bare benevnt FAK 144) sammen med flere andre medlemmer av SS Vaktbataljon som tidligere hadde meldt seg til fronttjeneste, men blitt nektet permisjon, tidligere frontkjemper som meldte seg til ny tjeneste og nordmenn som hadde tjenestegjort for tyskerne i andre roller.¹⁰⁰

Den nye kommandanten for Vaktbataljonen, SS Obersturmbannführer Willi Bettenhauser, hadde et annet syn på sakene enn sin forgjenger SS Sturmbannführer Hans Benno Hüttig og tillot verving til frontavdelinger (det er godt mulig at denne mer liberale holdningen rett og

⁹⁷ De andre tiltalte i saken var Leif J. og Arvid L. som ble dømt til 20 års tvangsarbeid, og Harry L. og Einar P., sistnevnte var i likhet med Harald D. også frontkjemper, som begge ble dømt til 9 års tvangsarbeid.

⁹⁸ L.sak: Bergen Politikammer – dom 544

Det er mulig han egentlig het Johan. Navnene John og Johan blir brukt om hverandre i saken, og dessuten i flere andre saker. John/Johan H. er en av medlemmene av vaktbataljonen som oftest blir referert til.

⁹⁹ L.sak: Halden Politikammer – Sak 749/45

¹⁰⁰ Ett av de andre medlemmene av denne avdelingen var John H.’s yngre bror Rudolf som tidligere hadde tjenestegjort i SS Röntgensturmbann, som så vidt jeg kan forstå var en slags medisinsk avdeling.

slett skyldtes at Vaktbataljonen var ute av fangeleirene, og at SS og Terbovens behov for mannskapene var mindre enn tidligere). John H., som aldri hadde vært medlem av verken NSUF, NS eller andre radikale partier eller grupper, tjenestegjorde i FAK 144 resten av krigen og deltok i en rekke aksjoner rettet mot MilOrg, Hjemmestyrkene og andre norske grupper blant annet i Sandefjord - området, i Valdres og på Dombås.

Da krigen endte var FAK 144 stasjonert i Tromsø hvor det var planlagt en lang rekke aksjoner, men den tyske kapitulasjonen 7/5 – 45 satte en effektiv stopper for disse (selv om en patrulje fra avdelingen under kommando av frontkjemperen Alf L. fra Askim var på oppklaringstokt på Finnmarksvidda ved kapitulasjonen og ikke ble pågrepet før 24/5 – 45. Da hadde de imidlertid allerede overlatt våpnene sine til en norsk offiser i Nordreisa 10/5, og de ble pågrepet i Mosjøen mens de var på vei sydover sammen med mannskaper fra OT).¹⁰¹ Han var også med på ett raid til Svalbard hvor medlemmene av FAK 144 ble satt i land fra en ubåt sammen med tyske soldater og deretter havnet i kamp med mannskaper fra den norske brigade som bemannet en lytte- og radiopost ikke langt fra Barentsburg. Det ble tatt flere fanger som senere ble utsatt for til dels omfattende forhør og muligens mishandling. John H. forklarte i avhør etter krigen at det bare hadde vært tyske marinesoldater som deltok i kampene, men dette er i beste fall noe tvilsomt siden alle de norske medlemmene av FAK 144 som deltok i aksjonen mottok den relativt prestisjefulle dekorasjonen EK II (Jernkorset av II. Klasse). I tillegg vitnet flere av soldatene fra den Norske Brigade på at medlemmene av FAK 144 hadde deltatt i kampene.

Arnfinn S. på sin side tjenestegjorde blant annet i serberleirene Osen og Elsfjord, og ble etter krigen dømt for fangedrap. Han ble noe ukarakteristisk dimittert fra SS Vaktbataljon 13/1 – 1943,¹⁰² sannsynligvis som en følge av ett ikke helt ubetydelig alkoholmisbruk og en ikke helt stødig psyke. Selv hevdet han at han hadde blitt dimittert på det tidspunktet fordi gifte menn kunne komme ut da den opprinnelige kontrakten utløp. En tidligere kollega fra Osen, Henry H. som dessuten beskyldte Arnfinn S. både for en rekke småtyverier fra kameratene, stadig rangling og dessuten for både særdeles brutal oppførsel mot fangene og ikke minst to

¹⁰¹ L. sak. Bergen Politikammer: dom 388

¹⁰² De fleste medlemmene av SS Vaktbataljon ble ”tvunget” til å gjøre tjeneste til krigens slutt, til tross for at de aller fleste, i hvert fall blant dem som hadde vervet seg tidlig, hadde kontrakter på 6 – 12 måneders varighet. Mange av medlemmene av den originale Hirdvaktbataljonen ble dimittert ved kontraktens utløp, men gikk over i annen tjeneste for NS eller tyskerne, om enn ikke alltid umiddelbart. Blant de andre har jeg bare kommet over 6 – 7 som fikk tillatelse til å forlate Vaktbataljonen uten å gå direkte over i HBV eller regulær fronttjeneste.

fangedrap, sa imidlertid at han mer eller mindre ble sparket av hensyn til sin egen sikkerhet fordi han stadig stjal både fra kameratene, fangene og avdelingen.

Arnfinn S. hadde ved flere anledninger søkt om tjeneste i DnL, Skijegerbataljonen og forskjellige Waffen SS- avdelinger, men ble ikke antatt. Han ble dessuten avvist som medlem av GSSN, selv om han deltok i det innledende tre ukers aspirantkurset på Kongsvinger. Han fikk imidlertid jobb i politiet i Trondheim ved å vise til sitt NS – medlemskap og arbeidet der i ca ett år før han sluttet og flyttet med kona til hennes hjemby Halden.¹⁰³ Høsten 1944 beviste Arnfinn S. at den noe manglende tillit fra NS- hold nok var berettiget. Selv om han ikke var medlem av Rikshirden hadde han blitt innkalt til tjeneste i HBV våren 1944, men nektet å møte. Til slutt ble han avhentet under våpentrusel av norske GREPO og tvangssendt til Holmestrand. Deretter ble han forflyttet til Sauda hvor han tjenestegjorde som sabotasjevakt i en kortere periode før han fikk sykepermisjon og dro hjem til kona i Halden. Han søkte ved to anledninger om å få forlenget permisjonen, og fikk dette innvilget men også beskjed ved det siste tilfellet at han hadde å møte til tjeneste da den andre forlengelsen var over. Hvis ikke ville han bli avhentet av GREPO og satt på Grini. Siden sjefen for GREPO i Halden etter hans eget vitnemål (altså Arnfinn S. sitt vitnemål, ikke GREPO- sjefen i Halden) hadde truet ham ved flere anledninger stakk Arnfinn S. isteden av og rømte til Sverige sammen med sin kone. Her ble han (men ikke hans kone, til tross for at også hun var medlem av NS) ikke helt unaturlig avvist av norske flyktningsmyndigheter på Kjäsäter og en periode satt han i interneringsleir sammen med bla tidligere frontkjempere, medlemmer av STAPO og kjente eller mistenkte provokatører og agenter.

Senere arbeidet Arnfinn S. som skogsarbeider og gårdsgutt på flere svenske gårder. Han ble ekskludert fra NS i oktober 1944. I februar 1945, da oppholdt han seg i Falun, var Arnfinn S. frekk nok til å sende et brev til den norske Legasjonen i Stockholm hvor han ytret ønske om å bli tatt opp i Politistyrkene, den norske marinen eller i de norske styrkene han hadde fått det for seg skulle settes inn i sluttkampen mot Tyskland eller overføres til Asia for å kjempe mot Japan. Svarbrevet fra Legasjonen ligger i saken og er ganske nøkternt i sin form. Det kunngjorde rett og slett at det ikke lenger foregikk verving til Politistyrkene (noe som ikke var

¹⁰³ Arnfinn S. sin tjeneste i Trondheims politiet var først i havnepolitiet. Deretter var han såkalt ”reisende betjent”,

noe som i praksis betydde at han var en slags vaktmann over spesielt verdifull last på hurtigruten. Etter en stund torde han ikke gjøre denne tjenesten lenger fordi ”det ble senket så mange båter av engelskmennene”. Etter det var han i hovedsak en slags arrestforvarer og vakt ved fangetransporter. Da han sluttet fikk han en attest på at han var både motivert, tjenestevillig og ivrig, men at han var uegnet til etterforsknings-tjeneste.

sant), og at de norske styrkene som skulle settes inn i kamp mot Tyskland eller Japan var ukjente for Legasjonen. Det påpeker også at den korrekte institusjonen for ett slikt vervingsønske var den norske militære Generalstaben, og at han ville få svar derfra. Det er vel liten tvil om hva dette svaret var dersom han noensinne fikk noe. Arnfinn S. ble dømt til 10 års tvangsarbeid i Eidsivating Lagmannsrett 18/1 – 47 i samme sak som Louis J. fra Halden og Eigil H. fra Drammen (som på sin side fikk henholdsvis dødsdom og livsvarig straffarbeid), men ble benådet ved Kongelig Resolusjon av 30/6 – 1950 og løslatt samme dag.

Økonomiske opportuniste og lite motiverte NS - medlemmer

Mange av vaktmennene ser ut til å ha vært økonomiske opportuniste. Vi snakker om menn i relative lavstatusyrker, med kort utdanning og til dels store familier. SS Vaktbataljon betalte ganske bra, og mange menn ble lokket til tjeneste for å forsørge sine familier. Videre tilbød SS Vaktbataljon en slags karriere for lavt utdannede personer uten nevneverdige andre fremtidshåp, og det for ett ganske enkelt arbeid. Selve arketypen på et medlem av SS Vaktbataljon var en mann i 30 – årene fra en skogsbygd i Hedmark med bare folkeskole, gift og med 3 – 4 barn. I tillegg arbeidet han enten i jordbruket eller skogen, og tjente under 150 kr i måneden. Eksempler på slike er Albert A, Oddvar B, Kåre E og Erling M. Disse mennene var i det store og hele enten ikke medlemmer av NS i det hele tatt, eller meldte seg inn i partiet enten i forbindelse med vervingen eller endog etter at de kom inn i avdelingen.

Medlemskap i NS og andre organisasjoner

Ut fra de 85 sakene rettet mot medlemmer av SS Vaktbataljon jeg har lest kan jeg slutte meg til at få av disse var spesielt dedikerte medlemmer av NS. 22 var ikke medlemmer av NS i det hele tatt (to av disse hadde vel å merke meldt seg inn, men blitt avvist). Når det gjelder frontkjemperne var det bare 9 av de rett i overkant av 100 jeg har lest saken til som ikke var medlemmer. I tillegg ble tre medlemmer av SS Vaktbataljon ekskludert fra NS i løpet av krigen, noe som ikke gjelder noen frontkjemper med unntak av Aage S. som tjenestegjorde både som frontkjemper og som vaktmann (om enn i bare noen få dager i den sistnevnte rolle. Senere ble dette tidligere medlemmet av DnL som imidlertid aldri hadde kommet til fronten, igjen, en slags frontkjemper idet han tjenestegjorde som kokk i DKM), og til alt overmål meldte tre seg ut av partiet, noe som riktignok også gjelder to frontkjemper. Det siste hevdet

en rekke andre medlemmer av vaktbataljonen at de hadde gjort også, uten at dette er registrert i NS- arkivene. Imidlertid fremgår det fra rettspapirene at svært få av medlemmene i vaktbataljonen betalte kontingent til NS annet enn helt til å begynne med i medlemskapet. Mange av dem betalte bare innmeldingsavgiften, og tenkte senere ikke noe mer på det. Det skal vel å merke nevnes at SS Vaktbataljon betalte kontingenten for mange av dem.

Videre er det vel en indikasjon at bare fem medlemmer av SS Vaktbataljon (Sjur F. fra Grimstad, Wilfred A. fra Oslo, som ”bare” hadde vært leder for en NS – tilknyttet fagforening for bryggesjauere, Skjodulf F. fra Bygglandsfjord, Sven R. fra Haugesund og Nils N. fra Os) hadde tillitsverv innen NS eller relaterte bevegelser, mens det samme gjelder ikke færre enn 17 tidligere frontkjemper. To hadde vært medlemmer av NSKO og NS Hjelpeorganisasjon (begge var medlemmer av begge organisasjoner). En rekke andre medlemmer av SS Vaktbataljon hadde vært med i Rikshirden, men de aller fleste kunne vise til at dette utelukkende skyldtes Hirdplikt. 10 av de 85 var virkelig aktive innen Rikshirden, hvorav en i Hirdens Flykorps, to i Hirdmarinen, tre i HBV og en som kompanisjef i Sogn og Fjordane Hirdbataljon (han hadde tidligere også vært lagfører i HBV). Den siste av disse, Arne N. H. fra Molde (det finnes en frontkjemper i sammenlikningen ved navn Arne J. H., derfor får disse to med initial for mellomnavnet for å skille dem fra hverandre), var nok en av de aller mest ideologisk motiverte medlemmene. Han hadde aldri noe politisk tillitsverv innen NS, men var blant annet i en periode Fungerende Sveitefører for Sveit 2 av Hirdregiment 5 ”Frostating” og Sekretær ved NS Fylkesførerkontor i Høyanger. Mot slutten av krigen deltok han i en rekke aksjoner rettet mot MilOrg og hjemmestyrkene i Sogn, og fungerte tidvis som tolk for SIPO. Arne N.H. ble dømt til den for SS Vaktbataljon å være relativt høye straffen av 8 års tvangsarbeid i Ytre Sogn Herredsrett 2/4 – 46, men 3/7 – 47 flyktet han fra Espeland Tvangsarbeidsleir utenfor Bergen og var sammen med blant annet Sophus Kahrs med på den smått berømte turen til Argentina med M/S ”Solbris”.¹⁰⁴ Så vidt jeg har klart å bringe på det rene returnerte han aldri til Norge.

Det eneste medlemmet av SS Vaktbataljon jeg kjenner til som var virkelig betydningsfull innen NS- hierarkiet var Sjur F. fra Grimstad. Han hadde vært medlem av NS helt fra 1934 og ble lagleder for Grimstad NS – lag sommeren 1940, en stilling han hadde frem til 26/2 - 45. Fra en gang i 1944 til den tyske kapitulasjonen var han i tillegg Økonomileder i samme NS – lag. Fra oktober 1940 til slutten av 1941 var han NS Fylkesorganisasjonsleder for Aust Agder.

¹⁰⁴ L. sak. Sogn Politikammer: dom 301/45

Sjur F. var også medlem av Rikshirden fra oktober 1940 til krigens slutt og var fungerende Rikshirdstroppsfører fra 13/4 – 43 til 23/1 – 44 da han ble Lagfører for Rikshirden i Grimstad. Denne rollen innehadde han til krigens slutt. Sjur F. ble innrullert i Våpenhirden i januar 1942, og var blant de aller første rekruttene i Holmestrand. Han hadde opprinnelig meldt seg til fronttjeneste med DnL, men siden han var født i 1908, ble han avvist som for gammel. Den egentlige grunnen til at han ble avvist var sannsynligvis at han var en viktig person ikke bare i sitt nærmiljø, men også for NS. Dermed saboterte trolig NS slik at han ikke fikk dra til fronten. Sjur F. var den fremste av de norske vaktene i serberleiren Beisfjord, og muligens den første nordmann som ble utnevnt til SS Unterscharführer i SS Vaktbataljon. Senere mottok han ”Serberkorset”.

Sjur F. ble imidlertid fritatt fra videre militærtjeneste og returnerte til sin sivile jobb som fabrikkbestyrer og sine verv i NS allerede 31/8 - 42. Dermed gjorde han bare svært kortvarig tjeneste i serberleiren Beisfjord. Sjur F. var med god margin det mest vellykkede medlemmet av SS Vaktbataljon økonomisk sett med en månedsinntekt på ca kr 6 670 og en formue på ca kr 135 000. Sjur F. tjente nesten like mye alene som en tredjedel av de 84 andre medlemmene av SS Vaktbataljon jeg har behandlet gjorde til sammen. Når det er sagt, så hadde han også til dels stor forsørgelsesbyrde og gjeld. Han ble skilt tidlig under krigen og betalte omfattende bidrag til sin ekskone og sine tre eldste barn, samtidig som han forsørget sin nye kone og deres ene barn. I rettsoppgjøret etter krigen ble hans situasjon gjort til en stor sak, idet han faktisk hadde overdratt eiendommer og verdipapirer av stor verdi til sin ekskone og tre eldste barn etter 9/4 – 40 og disse verdiene ut fra de provisoriske anordningene som var utstedt av den norske regjering under krigen derfor skulle inndras. Det endte med at hans ekskone og tre eldste barn til slutt fikk beholde midlene han hadde overført til dem, rettere sagt fikk de dem tilbakeført etter at de hadde blitt beslaglagt i 1945.

En annen indikasjon på deres ideologiske overbevisning og motivasjon i tjenesten kan vi finne i vitnemålet fra vaktmannen Johan C. fra Oslo som i avhør 12/12 – 45 sa:

Jeg er overbevist om at over halvparten av oss i v.b. vilde gå over til de allierte i tilfelle en invasjon¹⁰⁵

Vel må man ta hensyn til når akkurat dette vitnemålet ble avlagt, men det finnes ingen holdepunkter i kildene til å tvile på sannhetsgehalten. I dommen mot annen vaktmann, Leif K. fra Beitestad, sto det:

¹⁰⁵ L.sak. Helgeland Politikammer: avgj. L-dom (i eske 55)

Av hans avdeling på Notodden, som besto av 30 mann regner han med at det var 8 eller 9 medlemmer av NS

I tillegg til dette avla vaktmannen Alfred B. fra Vardal vitnemål om at ikke mer enn ca 30 – 40% av medlemmene av SS Vaktbataljon også var medlem av NS.¹⁰⁶ En annen vaktssoldat, Egil R. bevitnet av 18 av de ca 60 mennene i den andre puljen av vakter i serberleiren Rognan var medlemmer av NS.¹⁰⁷ Mine undersøkelser underkjenner riktignok akkurat disse påstandene (blant ”mine” 85 vaktbataljonmenn var nesten 75 % medlemmer av NS), men siden jeg ikke engang har lest sakene mot så mange som hver tiende medlem av SS Vaktbataljon kan jeg ikke påstå at vedkommende lyver, eller engang overdriver. I ”Om landssvikoppgjøret” blir det oppgitt at totalt 9 800 personer ble dømt for aktivt medlemskap eller tillitsverv i hirden og væpnede hirdavdelinger (HAE, HBV og Førergarden) samt i Germanske SS Norge, Teknisk Nødhjelp (som også var en del av hirden) og Arbeidstjenesten eller som ”serbervakter, werkschutz og lign.” I denne gruppen finner man medlemmene av SS Vaktbataljon. Den offisielle statistikken sier at totalt 619 innen denne gruppen hadde gjort væpnet tjeneste uten å være medlemmer av NS.¹⁰⁸ Siden man normalt ikke kunne være medlem av Rikshirden og dennes underliggende organisasjoner eller GSSN uten samtidig å være medlem av NS, kan vi slutte oss til at så å si samtlige av de som ble dømt for væpnet tjeneste uten å ha vært medlem av NS må ha tjenestegjort i vaktbataljonen og werkschutz (som igjen var en mer eller mindre direkte tyskkontrollert parallell til TNH og derfor muligens kan klassifiseres som en slags fronttjeneste).

Enda ett eksempel jeg synes jeg bør ta med som indikerer at medlemmene av SS Vaktbataljon ikke var spesielt motiverte og ivrige i tjenesten, er det faktum at det i de aller fleste sakene fremgår at stemningen blant mannskapene var svært dårlig. De fleste vaktmennene følte seg i følge mange av vitnemålene lurt inn i langt mer langvarig og omfattende tjeneste enn de opprinnelig var forespeilet. Dessuten følte de seg mobbet og dårlig behandlet både av tyskerne og de norske instruktørene. Dette blir til dels bekreftet i vitnemålet til politimannen Kristen J. fra Sandnes som i perioden juni – 43 til juni- 44 var instruktør for SS Vaktbataljon i Holmestrand. Han ble av to medlemmer av kompaniet han instruerte beskyldt for å være en brutal og rå instruktør som drev mennene alt for hardt. På denne beskyldningen svarte Kristen J. følgende i avhør 18/7 – 45:

¹⁰⁶ L. sak. Vestoppland politikammer: dom 451

¹⁰⁷ L. sak. Helgeland Politikammer: avgj. L- dom (i eske 55). Dokument 23

¹⁰⁸ ”Om landssvikoppgjøret” side 175 - 176

Når jeg av dem som har tjenestegjort i Vaktbataljonen ble mislikt og skjeldt ut for djevel kan jeg godt forstå dette. Jeg syntes nemlig at de som hadde meldt seg frivillig til Vaktbataljonen var noen kjeltringer og de fleste var bare bermen. Derfor gjorde jeg heller ikke noe for at de skulle like seg.¹⁰⁹

Jeg har ikke noe direkte grunnlag for å hevde at denne innstillingen gjaldt flere eller alle de norske instruktørene, men ut fra hva en del av medlemmene av Vaktbataljonen bevitnet, så ser det ut til at i hvert fall mange av dem delte Kristen J.'s meninger. De andre instruktørene jeg har med i mitt kildegrunnlag (to frontkjemper og en som var både politimann og frontkjemper) sier ikke noe spesielt om dette i sine saker, men de var alle svært aktive i sine forsøk på å komme seg vekk fra Vaktbataljonen for å tjenestegjøre andre steder. Senere gikk begge frontkjemperne inn i SS z. b. V. kompaniet (selv om begge hadde søkt seg tilbake til fronten), mens han som var både politimann og frontkjemper, Gunnar W. fra Rjukan, først dro til fronten med 2. Politikompani før han gikk tilbake til ordenspolitiet. Minst syv medlemmer av SS vaktbataljon deserterte og kom seg over til Sverige hvor de ble internert, ytterligere minst fem ble pågrepet i forsøk på å gjøre det samme og sendt til kz - leire i Tyskland. I tillegg deserterte hele vaktstyrken ved Møsvatn- dammen på Rjukan natten til 21/4 – 45 og dro til fjells etter å ha lagt igjen en beskjed til sine tyske overordnede om at de ville forsvare seg med våpenmakt dersom de ble forsøkt pågrepet. Mer om den hendelsen senere i kapittelet.

Ytterligere ett medlem av SS Vaktbataljon, Eilif P. fra Bergen, deserterte fra serberleiren Osen og skjulte seg i Oslo. Der ble han imidlertid pågrepet av politiet etter å ha havnet i fyllebråk og overlevert til SIPO. Under avhør kom det raskt frem at han hadde desertert fra en serberleir. For å redde seg selv fra krigsrett og utvilsomt fengsel eller mer sannsynlig kz- leir i Tyskland hadde han angitt motstandsfolk han kjente til (en av dem han anga var ektemannen til den kvinnen han hadde skjult seg hos. Han var en kjent kommunist og motstandsmann, og hadde lenge vært i ettersøkt for sabotasjevirksomhet), Som en følge av dette ble minst fem personer pågrepet og to av disse drept under pågripelsen. En tredje arrestant ble senere henrettet. Senere fungerte Eilif P. en periode som tyster i Oslo Fengsel før han ble løslatt og fikk dra hjem til Bergen. Der meldte han seg som provokatør og angiver for SIPO, antakelig for å ha ryggen fri for å kunne drive en omfattende kriminell virksomhet. Han deltok blant annet i å rulle opp en MilOrg gruppe høsten 1944. I desember 1944 ble Eilif P. forsøkt likvidert av MilOrg, og etter det var han ikke lenger brukbar som angiver. Dessuten stolte ikke lenger tyskerne på mannen på grunn av de kriminelle handlingene han stadig begikk (det

¹⁰⁹ L. sak. Kristiansand Politikammer: dom 62/45

var i hovedsak snakk om innbrudd, tyveri og ran) og de overleverte ham til det norske politiet hvorpå han ble dømt til fengselsstraff i 2,5 år. Senere ble Eilif P. en av bare tre medlemmer av SS Vaktbataljon som ble dømt til døden, og den eneste som faktisk ble henrettet. Det var imidlertid angiveriet og provokasjonsvirksomheten som førte til at han ble skutt, ikke tjenesten i SS Vaktbataljon. Han hadde bare tjenestegjort i Vaktbataljonen i noen få måneder før han deserterte, og i den perioden hadde han stort sett sittet i arrest for en rekke disiplinærovertredelser og ulovlig fravær fra tjenesten. Han ble henrettet i Bergen 27/7 – 47.¹¹⁰

Når det gjelder desertasjon og flukt til Sverige, gjelder det bare en av de frontkjemperne jeg lest saken til. Dette er Hjalmar S. fra Dovre. Etter at han kom hjem fra fronttjeneste med SS Panzergrenadierstandarte Nordland i november 1943 (han hadde vært blant de aller første nordmenn som meldte seg til Waffen SS og tjenestegjorde fra 28/1 – 41) gikk han inn i GREPO på Elverum hvor han hadde utmerket seg som en av de mest nidkjære, farlige og brutale medlemmene av organisasjonen der. Han gjorde seg også skyldig i en rekke tyverier fra hjemmene til arrestanter og flyktninger og sivilbefolkningen innga en rekke klager på ham, noe som for øvrig også gjaldt flere av de andre GREPO- mennene i gruppen. De mange klagene endte til slutt med at han fikk sparken fra GREPO høsten – 44, og gikk over i tjeneste som tolk for SIPO på Hamar. I januar 1945 hadde han imidlertid personlig kjørt to nordmenn over grensen til Sverige, og etter at hans tyske overordnede kort tid etter fratok ham tjenestevåpnene og kommanderte ham til ren kontortjeneste fryktet han å bli arrestert.

I begynnelsen av februar 1945 rømte han til Sverige sammen med sin kone og barn. Da han ble avhørt på Kjesäter fortalte han i det store og hele sannheten om sitt virke, og innrømmet blant annet til dels omfattende mishandling av norske arrestanter. Han la heller ikke skjul på at han fortsatt mente at han hadde handlet rett hele tiden, og at han anså seg for å være nasjonalsosialist. 11/3 – 47 var Hjalmar S. en av tre medlemmer av GREPO gruppe VI. Elverum som ble dømt til døden i Eidsivating Lagmannsrett, men dommen ble anket og straffen redusert til livsvarig tvangsarbeid for ham og en av de andre i Høyesterett allerede 22/3 s.å. Som i de fleste andre tilfeller av livstidsdommer etter landssvikoppjøret betydde imidlertid livstid for Hjalmar S. mindre enn 10 års soning, og han ble benådet ved Kongelig Resolusjon av 18/12 – 53 og løslatt samme dag.¹¹¹

¹¹⁰ L. Sak. Bergen Politikammer: dom 259

¹¹¹ L. sak: Østerdal Politikammer: dom 608

Også det andre medlemmet av GREPO på Elverum som fikk sin dødsstraff omgjort til livstid sammen med Hjalmar S., en annen tidligere frontkjemper ved navn Odd L., ble løslatt omtrent på den tiden. Den tredje var Martin S. som hadde vært kommandant for gruppen, og han hadde faktisk blitt dømt til døden av en NS – særdomstol for unødvendig brutalitet, omfattende tyverier, brannstiftelse og generelt maktmisbruk og uforstand i tjenesten i april 1945. Han reddet seg imidlertid unna henrettelse ved å søke Quisling om benådning, noe han ble innrømmet med påtegning fra ”Ministerpresidenten” om at dette var ett særtilfelle, og ikke et tegn til NS- folk om at de kunne ta seg til rette slik de ønsket. Hans dødsdom ble opprettholdt i Høyesterett 22/3 – 47. Nok en gang klarte han imidlertid å vri seg unna henrettelsen, og han ble benådet til livsvarig tvangsarbeid ved Kongelig resolusjon av 19/5 – 50. Martin S. ble endelig benådet og løslatt fra Berg Arbeidsskole ved Kronprinsregentens resolusjon av 10/7 – 56.¹¹² Det medlemmet av SS Vaktbataljon jeg har kommet over som sonet lengst, Olaf N. fra Drammen (også han opprinnelig dødsdømt) hadde blitt løslatt fra samme sted om lag fire måneder tidligere.

Ytterligere en av frontkjemperne jeg har behandlet deserterte fra tjenesten, og det var allerede mens han fortsatt tilhørte Waffen SS. Det er snakk om Arne J. H. fra Sørumsund. Han hadde gått inn i Legionen 15/1 – 42 og var ved fronten fra mars – november samme år da han ble såret. Etter å ha blitt tatt for klestyveri, og dessuten for å ha vært beruset under tjenesten, ble han dømt til 6 måneders tvangsarbeid i tysk krigsrett og satt i Minsk-leiren i nærheten av Danzig, en straffeleir spesielt for politifolk og medlemmer av SS (minst tre av de medlemmene av SS Vaktbataljon som ble sendt til Tyskland sonet også deler av straffen sin der). Da han var ferdigsonet ble han tvangsoverført til Waffen SS og 23. SS Panzergrenadierstandarte Norge. Han var imidlertid ikke stridsdyktig etter den behandlingen han hadde blitt utsatt for i Minsk og tjenestegjorde en kortere periode i Kroatia og Russland som kokk og kjøkkenhjelp før han fikk permisjon og dro hjem. Da permisjonen var over 28/1 – 44 meldte han seg til tjeneste på Akershus festning, men etter at han fikk beskjed om at han skulle tilbake til fronten noen dager senere forsvant han og skjulte seg i om lag ett halvt år i skogen før han ble pågrepet sammen med en tater han hadde slått lag med fordi de hadde gjort innbrudd i to hytter og stjålet matvarer, klær og noen få verdigjenstander. Arne J.H. ble raskt avslørt som desertør, og 11/9 – 44 ble han dømt til 3 års tukthus i tysk krigsrett for faneflukt og de to innbruddene. I oktober 1944 ble han sendt til Dachau, hvor han satt til amerikanerne

¹¹² L. sak: Østerdal Politikammer: dom 609

frigjorde leiren 27/4 – 45. Senere satt han 14 måneder i amerikansk krigsfangeleir, før han ble returnert til Norge og dømt til 3 år, 2 måneders tvangsarbeid i Follo Herredsrett 12/3 – 47. Senere fikk han fratrett for de 14 månedene i krigsfangensskap, og ble løslatt 13/7 – 48.¹¹³

Videre var det slik at ved siden av de 10 aktive medlemmene av Rikshirden og de fem med tillitsverv jeg nevner ovenfor, er det ett fåtall av medlemmer av SS Vaktbataljon med ”annet landssvik” enn vakttjeneste og eventuelt medlemskap i NS. To var støttemedlemmer av GSSN, en var aspirant for opptak i samme organisasjon, men ble avvist fordi han ikke ble anbefalt (han deltok i det innledende aspirantkurset). Tar man ut dem som gjorde fronttjeneste, blir det bare igjen en person som tjenestegjorde i OT vinteren 1945, en angiver og provokatør, en som tjenestegjorde i Førergarden samt en som tjenestegjorde en kort periode som radiotelegrafist i *Invasionsnachrichtendienst*, underlagt SD Abt. VI. Denne organisasjonen besto i Norge av ca 25 personer som skulle reise til sine hjemsteder med sambandsutstyr for deretter å sende opplysninger til tyskerne ved en eventuell alliert eller sovjetisk invasjon. De gjorde imidlertid bare ett par turer bak sovjetiske og norske linjer i Finnmark helt mot slutten av krigen. I følge den aktuelle vaktmannen var minst en av Henry Oliver Rinnans yngre brødre medlem av avdelingen.¹¹⁴

Når det kommer til frontkjemperne jeg har behandlet, var det som nevnt ovenfor bare ni av disse som ikke var medlemmer av NS (14 var riktignok ”bare” medlemmer av NSUF). 68 av frontkjemperne hadde andre versjoner av landssvik i tillegg. Dette strakte seg fra passivt medlemskap i NSKO og Norsk – Tysk selskap, via arbeid for Frontkjemperkontoret, aktivt medlemskap i Rikshirden og dennes underliggende organisasjoner (blant annet Hirdbataljonene og Førergarden) GSSN og SS z. b. V til tjeneste i STAPO (derunder GREPO) og SIPO, sabotasjekurs i Tyskland, omfattende angiveri, torturvirksomhet, terrorbander og deltakelse i ”varulvorganisasjoner” som Silberfuchs”. Minst to av dem var også meddommere i NS særdomstoler, en var medlem av ”gjestene” (han satt også i særdomstol). Flere deltok dessuten i kamper mot norske avdelinger i Finnmark og i Buskerud helt mot slutten av krigen, enten som medlemmer av 3. SS und- Polizeikompani og/eller SS Skijegerbataljon, eller som deltakere i væpnede GSSN- avdelinger. Som en sammenligning kan jeg nevne Svein Blindheims funn i de 350 sakene han legger til grunn for sin bok i forhold til NS – medlemskap. I følge ham var 141 medlemmer av NS eller partiets

¹¹³ L. sak. Follo Politikammer: dom 21/47

¹¹⁴ L. sak. Troms Politikammer: dom 1/55

ungdomsorganisasjoner før 9. april 1940, 171 meldte seg inn senere. 20 var ikke medlemmer av NS verken før eller etter, mens de siste 18 oppga så upresise opplysninger at han ikke fører dem opp i noen spesiell gruppe.¹¹⁵

Økonomiske motiver

Ett aspekt jeg ikke kommer utenom i analysen over hvorfor medlemmene av SS Vaktbataljon vervet seg til denne tjenesten er det økonomiske. Frontkjemperne hadde ingen grunn til å melde seg av økonomiske årsaker, for de mottok bare tysk soldatlønn. Denne var for menige såpass lav som 1 Reichsmark pr dag. Selv om en Reichsmark utvilsomt var mer verdt enn en norsk krone (i saken mot frontkjemperen Arne U. fra Sørum, blir en lønn på 1 Reichsmark pr dag oppgitt til å utgjøre ca kr 100,- pr måned),¹¹⁶ utgjorde dette neppe noe incentiv for noen av dem. Vaktbataljonen hadde heller ingen spesielt høy grunnlønn, bare ca 150 kr pr måned, men den gjorde opp for dette med til dels omfattende støtteordninger og tillegg. Alle fikk ett tjenestetillegg på kr 75,- pr måned så lenge de ikke var på permisjon, og for menn med familie og barn var det mer å hente. Gifte og skilte/enkemenn med egen husstand fikk ett automatisk tillegg på kr 90,- pr måned. Hadde man barn fikk man ytterligere kr 15,- pr måned for det første, kr 25,- for det andre, kr 35,- for det tredje og kr 45,- for hvert barn fra og med det fjerde. Så vidt jeg har forstått akkumulerte disse summene seg, altså at man fikk kr 15,- for det første barnet og kr 25,- for det andre (altså totalt kr 40 hvis man hadde to barn) osv. Disse tilleggene ble også ytt til menn som ikke hadde barn, men som forsørget andre familiemedlemmer (i disse tilfellene er det i hovedsak snakk om foreldre og yngre søsken, men den allerede nevnte Johan L. forsørget dessuten sin svigersøster og hennes fire barn og mottok formodentlig støtte også for disse). På toppen av dette tilbød SS Vaktbataljon fri sosialforsikring og fri legehjelp også til familien.¹¹⁷

Når man tar med at 10 av de 85 medlemmene av SS Vaktbataljon jeg har behandlet hadde en sivil lønn på under 150 kr pr måned, og ytterligere 20 tjente under kr 250 pr måned, forstår man at de økonomiske vilkårene utgjorde en fristelse for personer med stor forsørgelsesbyrde. I tillegg hadde flere av de mennene jeg har behandlet i kildearbeidet mistet arbeidet av varierende årsaker, eller var i minst to tilfeller ikke i stand til å utføre det arbeidet de allerede hadde av helsemessige årsaker. Vel å merke hadde 27 av ”mine” 85 SS Vaktbataljonmenn ingen forsørgelsesbyrde i det hele tatt (i 5 av disse tilfellene er det ikke oppgitt sivilstatus. I

¹¹⁵ Blindehim, 1977. Side 132

¹¹⁶ L. sak. Oslo Politikammer: dom 274

¹¹⁷ Fra vervingsannonse i Hamar Stiftstidende 12/9 – 42. L. sak. Hamar Politikammer: prøveløslatelse 149

disse tilfellene går jeg rett og slett ut fra at de ikke hadde noen forsørgelsesbyrde), og ytterligere 10 forsørget bare ektefelle. Tar vi vekk ektefellene, som i de fleste tilfellene sannsynligvis selv bidro til familiens oppretthold, forsørget medlemmene av SS Vaktbataljon i gjennomsnitt 1,4 personer. Hvis vi samtidig tar vekk de 27 som overhode ikke forsørget noen samt de 10 som utelukkende forsørget sine ektefeller, blir gjennomsnittet 2,5. Ser vi utelukkende på barn (fratrasket dem som ikke hadde noen barn), så hadde medlemmene av SS Vaktbataljon i gjennomsnitt 3,3 barn.

Tilsvarende tall for frontkjemperne jeg har behandlet er noe misvisende, idet disse gjennomgående er yngre og ofte ikke hadde rukket å stifte familie enda. 54 av "mine" frontkjemperne hadde overhode ingen forsørgelsesbyrde (også i denne gruppen finnes det i 5 tilfeller hvor sivilstatus ikke er oppgitt. Samme gjelder her som i delen om SS Vaktbataljon, de blir regnet som ikke å ha noen forsørgelsesbyrde), mens 6 bare forsørget ektefelle. Utenom ektefellene forsørget frontkjemperne i gjennomsnitt 0,4 personer. Tar vi vekk de som ikke forsørget noen, blir antallet 0,9. Tilsvarende for dem som bare hadde barn var 2,1 (bare 24 av frontkjemperne "mine" hadde barn). Det skal også tas med i denne sammenhengen at ingen av de frontkjemperne jeg har med i sammenligningsgrunnlaget hadde flere enn 3 barn (dette gjelder 3 personer), mens 4 medlemmer av vaktbataljonen hadde 4 barn (en av disse hadde flere, men de var satt bort), to hadde 5, 4 hadde 6 og en hele 8.

Helt til slutt om den økonomiske komperasjonen tar jeg med at mens frontkjemperne i gjennomsnitt tjente kr 395,- pr måned, var den tilsvarende månedslønnen for medlemmene av SS Vaktbataljon kr 385,- pr måned. I denne sammenligningen er dem som er oppgitt som "uten inntekt" eller hvor det rett og slett ikke er oppgitt noe tatt ut. Vi kan se at forskjellen her er minimal, men sammenligningen er skjev. Jeg har i så stor grad om mulig forsøkt å gjengi den inntekten disse personene hadde i sitt sivile yrke, men det har ofte ikke vært mulig. I rettsoppgjøret var man svært oppmerksomme på det økonomiske aspektet ved tjenestegjøring i SS Vaktbataljon, noe som blir eksplisitt presisert i mange av sakene. Det er i de fleste tilfeller inntekten herfra (inkludert tilleggene) som er oppgitt. Unntakene er først og fremst i de fåtallige tilfellene hvor de aktuelle vaktmennene tjente vesentlig mer i sitt sivile yrke. I tillegg er det for enkelte som også gjorde fronttjeneste inntekten derfra som er oppgitt, og den var som nevnt ovenfor til dels svært lav. Akkurat dette problemet går igjen hos frontkjemperne. Mange av disse hadde aldri hatt noe sivilt arbeid, eller i hvert fall aldri hatt noen fast inntekt, og derfor er det den lønnen de fikk som soldater som blir oppgitt.

For å beskrive hvordan påtalemyndighetene tenkte i forhold til motivasjon for tjeneste i vaktbataljonen kan jeg sitere fra dommen mot Leif E. fra Hernes:

Under hensyn til tiltaltes..... meget begrensede åndsevner finnes det ikke godtgjort at han forsto at han ydet fienden bistand ved å melde seg inn i N.S. Han har neppe lagt vesentlig brett på dette skritt. Det vesentlige var åpenbart for ham å skaffe sig og sin familie de materielle fordeler som tjenesten i Vaktbataljonen medførte¹¹⁸

Leif E. sa selv om det samme:

Jeg gikk frivillig inn i N.S. i August 1942, samtidig som jeg meldte meg til Vaktbataljonen, for jeg hadde jo ikke klær på kroppen, og i Vaktbataljonen fikk jeg uniform og kunne fint underholde hustru og barn¹¹⁹

Her skal det nevnes at Leif E. aldri tjenestegjorde i noen serberleir selv om han kom inn i vaktbataljonen i tide. Han var skogsarbeider, hadde 3 barn og tjente før han gikk inn i vaktbataljonen ca 250 kr pr måned.

Utdannelse, sivilt arbeid, alder og andre sosiale elementer

Som nevnt ovenfor i avsnittet om økonomisk opportuniste hadde til en til dels stor andel av medlemmene av SS Vaktbataljon dårlig betalte stillinger i lavstatusyrker. Dette hang selvsagt sammen med utdanningsnivået og de generelle sosiale forholdene de levde under. Som nevnt ovenfor var flertallet av frontkjempere fra sentrale strøk og fra relativt bra bakgrunn. Dette gjaldt ikke medlemmene av SS Vaktbataljon. Disse mennene kom gjennomgående fra lavere sosiale sjikt, hovedsakelig fra "landsbygda". Statistikken over utdannelsen er som følger:

Vaktbataljonen (av 85):

Utdannelse	Antall	Utdannelse	Antall
Folkeskole	27 – 31,2 %	Videregående skole	1 – 1,2 %
Middelskole, ungdomsskole, framhaldsskole og/eller fortsettelsesskole	2 – 2,4 %	Folkehøgskole	1 – 1,2 %
Lærlinger	4 – 4,7 %	Høyere utdannelse	1 – 1,2 %
Yrkesskole	12 – 14,1 %	Ikke oppgitt	37 – 43,5 %

¹¹⁸ L. sak: Østerdal Politikammer: dom 207

¹¹⁹ Ibid. Dokument 3

Frontkjemperne (av 102):

Utdannelse	Antall	Utdannelse	Antall
Folkeskole	11 – 10,8 %	Videregående skole	11 – 10,8 %
Middelskole, ungdomsskole, framhaldsskole og/eller fortsettelsesskole	11 – 10,8 %	Folkehøgskole	2 – 1,9 %
Lærlinger	2 – 1,9 %	Høyere utdanning	17 – 13,7 %
Yrkesskole	14	Ikke oppgitt	34 – 33,3 %

Denne statistikken er ikke fullstendig. Dette skyldes at det i mange av sakene ikke er oppgitt hvilken utdanning de forskjellige personene hadde. Mange hadde åpenbart en eller annen slags yrkesutdanning i tillegg, idet de er oppgitt med bare folkeskole utdanning eller utdannelsesnivå ikke er angitt i det hele tatt, mens de er oppgitt med sivile yrker som teknisk tegner eller motormann som ikke er arbeid for ufaglærte. Jeg vil også føye til at det bare er avsluttet utdanning som er tatt med i tallmaterialet, selv om det i mange av sakene er nevnt at de aktuelle personene enten gikk på skole ved krigens slutt, eller at de avbrøt sin utdanning for å gjøre tjeneste. Det er grunn til å tro at de fleste av disse senere fullførte denne utdannelsen. Videre kan det se ut til at det i enkelte tilfeller bare er den utdanning de aktuelle personene hadde fra før krigen som blir oppført i sakene. En del av frontkjemperne hadde for eksempel forskjellige politiutdanninger som ikke blir nevnt i domspapirene.

Imidlertid kan man lese en god del ut av statistikken. Det er direkte påfallende at hele 17 frontkjemper har høyere utdanning (i denne forbindelse gjelder det alt fra militære høgskoler til universitetsutdanninger som f. eks lege, lektor og ingeniør), mens det samme gjelder kun ett medlem av SS Vaktbataljon. At denne mannen er den ovenfor nevnte Sjur F. fra Grimstad er kanskje ingen stor overraskelse. At mer enn halvparten av de medlemmene av SS Vaktbataljon hvor utdannelsesnivået er oppgitt utelukkende hadde folkeskole mens det samme gjelder bare 12 av de 68 frontkjemperne hvor utdannelsesnivået er oppgitt er også en sterk indikator. Begrunnelsene for denne til dels store forskjellen i utdannelsesnivå skyldtes som nevnt ovenfor delvis de økonomiske og andre sosiale forhold de aktuelle personene levde under. Det var vanligere å gjennomgå videre utdanning etter at man var ferdig med

folkeskolen for bybefolkningen enn det som var tilfelle i mer landlige strøk. Det var antageligvis også lettere å få lønnsarbeide med bare folkeskoleutdannelse på landsbygda. Også Svein Blindheims funn bygger opp under den tendensen jeg har funnet. Av de 307 sakene han gjennomgikk hvor han mente at opplysningene var troverdige og omfattende nok til at han kunne benytte dem i sin bok hadde 77 eksamen artium eller tilsvarende. I tillegg blir 51 oppgitt som å ha sivilt yrke student ved høgskoler eller Universiteter i Norge eller utlandet og ytterligere 45 som gymnasiaster og skoleelever ”i flere skoleslag”.¹²⁰

Noe som henger nøye sammen med det foregående er hvilken type sivilt arbeid de forskjellige vaktmennene og frontkjemperne hadde. Som nevnt i avsnittet om økonomisk motivasjon blir også denne sammenligningen ufullstendig ettersom det i en del tilfeller ikke er oppgitt noe virkelig sivilt yrke, mens i enkelte tilfeller (dette gjelder i all hovedsak frontkjemperne) har personen aldri hadde hatt noe sivilt yrke. Jeg vil presisere at de forskjellige ”klassene” i denne statistikken er min egen inndeling siden jeg ikke har funnet noen som passer (Christie sin klassifisering er for overfladisk og Blindheim sin er for detaljert):

Yrke	Antall
Skoleelev, student og/eller hjemmeværende	4 – 4,7 %
Generell arbeider (herunder fabrikkarbeider, sjåfør, menig sjømann etc.)	30 – 35,3 %
Arbeider i jord- og skogbruk	17 – 20 %
Håndverker/ faglært arbeider	16 – 18,8 %
Kontor/ handel/ funksjonær	1 – 1,2 %
Tjeneste- og embetsmenn	0
Selvstendig næringsdrivende	5 – 5,9 %
Intellektuelle/ ledelse	3 – 3,5 %
Ikke oppgitt	9 – 10,6%

Frontkjemperne:

¹²⁰ Blindheim, 1977. Side 119

Yrke	Antall
Skoleelev, student og/eller hjemmeværende	11 – 10,7 %
Generell arbeider (herunder fabrikkarbeider, sjåfør, menig sjømann etc)	16 - 15,7 %
Arbeider i jord- og skogbruk	6 - 5,9 %
Håndverker/ faglært arbeider	18 - 17,6 %
Kontor/ handel/ funksjonær	8 - 7,8 %
Tjeneste- og embedtsmenn	8 - 7,8 %
Selvstendig næringsdrivende	1 - 0,9 %
Intellektuelle/ ledelse	7 - 6,8 %
Ikke oppgitt	27 - 26,4 %

Denne statistikken tegner mer eller mindre det samme bildet som statistikken over utdanning. Med unntak for gruppen ”selvstendig næringsdrivende” er frontkjemperne i overtall i samtlige av de mest prestisjefylte gruppene. I denne gruppen er tre av de 5 selvstendige næringsdrivende i vaktbataljongruppen selveiende bønder, bare en av dem med en gård av noen størrelse. En av de andre var gårdeier i Halden, mens den siste var skogeier. Begge de to sistnevnte hadde annet arbeid ved siden. Gårdeieren, Luis J., var opprinnelig barberlærling, men sluttet i dette arbeidet da han overtok gårdene etter pleieforeldrene sine i 1941 (han hadde vært bortsatt fordi foreldrene hadde omfattende økonomiske problemer). Han utviklet imidlertid raskt et heller usunt levesett og gikk inn i politiet for å komme unna dårlige venner på hjemstedet. Denne strategien var imidlertid lite vellykket idet han ble sparket fra politiskolen på Kongsvinger pga tyveriforsøk av vin og beruselse i tjenesten. I stedet kom han inn i Førergarden hvor han fikk tjenestegjøre med forventning om at han kunne gå tilbake til politiet dersom han skikket seg bra. Det gjorde han imidlertid ikke, og ble sparket ut også derfra etter å ha opptrådt overstadig beruset sammen med ett annet medlem av Førergarden på en togreise til Oslo etter at Quisling hadde talt på Hamar.

Skogeieren var Skjodulf F., og skogen hans var ikke stor nok til at han kunne livnære seg ved bare å drive den. Dermed arbeidet han som skogsarbeider for andre ved siden av. Flere av medlemmene av SS Vaktbataljon som er ført opp som arbeidere var småbrukere i tillegg. Jeg har valgt å føre dem opp som arbeidere ettersom det var fra lønnsarbeid for andre de fikk hoveddelen av sin inntekt. Dessuten var småbrukene deres i de fleste tilfeller så belånt at gjelden på dem oversteg reell verdi.

Her følger et avsnitt om ett element som kanskje ikke kan kalles sosialt i seg selv, nemlig alder. Den kan imidlertid være med å forklare bakgrunnen for f. eks at medlemmene av SS Vaktbataljon hadde flere barn enn frontkjemperne, samt at det var såpass få av dem som var skoleelever eller studenter. Nils Christie trakk i 1952 den konklusjon at til dels svært mange av medlemmene av SS Vaktbataljon var svært unge. Av de 97 tidlige fangevokterne hans undersøkelse omfattet,¹²¹ fant han 34 mann som var 20 år eller yngre ved sin ankomst til serberleirene, to av disse yngre enn 16. Samtidig var 39 personer 30 år eller eldre, hvorav 11 over 50 og en over 60.¹²² Dette er ikke i tråd med mine funn, men forutsetningene er noe forskjellige. Christie har blant annet basert seg på direkte samtaler med de aktuelle personene i samtiden. Jeg har basert mine tall på fødselsdato og regnet ut alderen til vedkommende pr. 7.5.1945. Videre har han utelukkende behandlet medlemmer av Vaktbataljonen som faktisk gjorde tjeneste i serberleirene. Dermed var en stor andel av de personene Christie har med i sin avhandling egentlig tilhørende Hirdvaktbataljonen, og jeg har allerede gjengitt fra vitnemål som tilsier at disse gjennomgående var langt yngre enn dem som fulgte senere. Jeg vil også føye til at selv om noen av personene i våre sammenligninger sikkert er identiske, har jeg bare klart å finne to tilfeller hvor dette utvilsomt er tilfelle (dette gjelder Gunnar W. fra Storelvdal og Rolf G. fra Oslo. Det er nesten helt sikkert at Luis J. fra Halden, Harald D. fra Lørenskog samt Olaf N. og Egil H. fra Drammen også er med i begge sammenligninger).

Jeg har kommet fram til andre tall enn Christie. Dette i hovedsak fordi det som regel er svært unøyaktig, ofte direkte feilaktig hvilke opplysninger som blir oppgitt i landssvikssakene vedrørende nøyaktig hvilket tidspunkt de aktuelle personene trådte inn i tjeneste. Det er her Christie hadde sin store fordel i forhold til meg i og med at han snakket med disse mennene personlig. Det er i stor grad sannsynlig at han fikk flere, eller i hvert fall mer presise, opplysninger ut av disse mennene enn det som er oppgitt i de forskjellige landssvikssakene.. I min gruppe var bare fem menn under 20 år ved den tyske kapitulasjonen (tre av disse var akkurat 20), og bare to av disse hadde tjenestegjort i serberleir. Tre var 50 år eller eldre, mens 12 andre var mer enn 40 år gamle. Tar man ut de tre hvor alder ikke er oppgitt, var den gjennomsnittelige alderen på ”mine” vaktbataljonmenn rett i overkant av 31 år ved den tyske kapitulasjonen.

En direkte sammenligning mellom Christies fremstilling og min blir seende slik ut:

¹²¹ Christie, 1952. Side 121

¹²² Ibid side 147.

Christie:¹²³

Alder	Antall
Under 16 år	2 – 2 %
F.o.m. 16 t.o.m. 20	32 – 33,3 %
F.o.m. 21 t.o.m. 25	14 – 14,4 %
F.o.m. 26 t.o.m. 30	9 – 9,3 %
F.o.m. 31 t.o.m. 40	27 – 28,1 %
F.o.m. 41 t.o.m. 50	11 – 11,3 %
F.o.m. 51 t.o.m. 60	1 – 1.03 %

Mine tall:

Alder	Antall
Under 16	0
F.o.m. 16 t.o.m. 20	8 – 9,4 %
F.o.m. 21 t.o.m. 25	22 – 25,9 %
F.o.m. 26 t.o.m. 30	15 – 17,6 %
F.o.m. 31 t.o.m. 40	17 – 20%
F.o.m. 41 t.o.m. 50	18 – 21,2 %
F.o.m. 51 t.o.m. 60	1 – 1,2%

Som vi kan se ut fra disse to tabellene blir alderen på medlemmer av vaktbataljonen langt høyere i det øyeblikket man inkluderer også de som ikke gjorde tjeneste i serberleirene. Med andre ord underbygger mine funn påstandene om at mennene som kom inn etter at Hirdvaktbataljonen var erstattet med SS Vaktbataljon var eldre. Som en tilleggsopplysning til dette kan det føyes til at det i minst to saker blir nevnt et medlem av vaktbataljonen som var nærmere 70 år gammel. Denne døde før krigens slutt, så det finnes ingen sak på ham, men han blir som sagt nevnt mer enn en gang. Han skal også ha tjenestegjort i serberleirene, men det

¹²³Christie, 1952. Side 147

Tabellen er imidlertid noe tillempet. Christie skiller f. eks mellom ”snille” og ”slemme” vakter, samt tilføyer hvilke som har deltatt i f. eks eksekusjoner. Denne distinksjonen gjør ikke jeg. Jeg har rett og slett lagt sammen Christies tall for å få en tilsvarende tabell.

går ikke klart frem når. Dessuten skal han ha vært kokk eller en slags depotarbeider, så det er ikke å forvente at så mange skal ha noe nevneverdig å si om ham.

Føyer vi til tilsvarende opplysninger om de frontkjemperne jeg har behandlet (unntatt de frontkjemperne hvor alder ikke var oppgitt), finner vi at den gjennomsnittlige alderen var 26,7 år. Dermed var den gjennomsnittlige forskjellen i alder mellom ”mine” frontkjemper og medlemmer av Vaktbataljonen nesten fire og et halvt år. Jeg gjengir en tilsvarende tabell over ”mine” frontkjemper som i forhold til Christie og mine tall om medlemmer av SS vaktbataljon:

Alder	Antall
Under 16	0
F.o.m. 16 t.o.m. 20	21 – 20,6 %
F.o.m. 21 t.o.m. 25	37 – 36,3 %
F.o.m. 26 t.o.m. 30	26 – 25,5 %
F.o.m. 31 t.o.m. 40	15 – 14,7 %
F.o.m. 41 t.o.m. 50	2 – 1,9 %
F.o.m. 51 t.o.m. 60	1 – 0,9 %

Med denne tabellen ser vi at frontkjemperne gjennomgående var yngre enn medlemmene av SS vaktbataljon, og at det store flertallet av dem var i 20 – årene eller enda yngre. Mens 82,6 % av frontkjemperne i min undersøkelse var 30 år eller yngre, gjelder dette ”bare” 52,9 % av medlemmene av SS Vaktbataljon (i Christies undersøkelse er antallet noe høyere, 59 %). Siden det ofte er noe uklare opplysninger over nøyaktig når de forskjellige mennene vervet seg, har jeg ikke laget noen statistikk over hvor gamle de var når de først dro til fronten. Svært mange av de frontkjemperne jeg har behandlet var imidlertid tidlig ute, og gjorde tjeneste allerede fra 1941.

Mangelfullt utviklede sjelsevner og mentale problemer

En annen interessant observasjon er at flere medlemmer av SS Vaktbataljon fikk til dels svært reduserte straffer som en følge av sine ”reduerte åndelige egenskaper”. To vaktmenn, Gunnar W. fra Storelvdal og Sverre S. fra ¹²⁴ fikk til alt overmål sine saker henlagt etter bevisets stilling fordi de ”mentalt sto så lavt at straff ikke ville kunne medføre adferdsjustering”. Dette

¹²⁴ L.sak. Østerdal Politikammer: henlagt sak, i eske 14

betyr i klartekst at Gunnar W. og Sverre S. etter Statsadvokatene for Landssvikssaker i Hedemark og Nord Trøndelag sin mening faktisk var direkte mentalt tilbakestående og ikke strafferettslig tilregnelig. Statsadvokaten for Landssvikssaker i Hedemark uttalte følgende i forbindelse med saken mot Gunnar W:

Det er ikke all bistand ydet fienden som er straffbar – selv om den er forkastelig¹²⁵

Gunnar W. sto opprinnelig for retten 26/3 – 46 sammen med flere andre landssvikere fra Storelvdal, men denne rettssaken ble avbrutt for Gunnar W. sin del delvis fordi han da var alvorlig syk, delvis fordi de to legdommerne som var plukket ut til saken kjente mannen personlig fra tidligere. Disse to legdommerne skrev under på at de kjente Gunnar W. (og dessuten hans familie) som ”alle særdeles slett begavet og i det hele undermåls”. Saken ble utsatt inntil videre i påvente av en judisiell observasjon samt ny beramning. Den oppnevnte rettspsykiatriske sakkyndige i saken, Dr R.S. Fleischer, konkluderte med følgende;

Allerede med en gang man taler med ham, får man inntrykk av at hans intelligens står meget lavt. Hans svar er enfoldige, han er uhyre treg og hans reaksjonstid er meget lang. Det bekrefter sig da også ved intelligensundersøkelsen. Han viste en intelligenskvotient (*iq – min bemerkning*): 55, svarende til en intelligensalder: 8 10/12 år. Særlig lavt står hans opfatningsevne, oppmerksomhet, hukommelse, dømmeevne og kritiske evne. Han står på grensen mellom debilitet og imbecilitet. Noen tegn på sinnssyke kunne ikke iakttages¹²⁶

Personlig stiller jeg store spørsmålstegn ved denne avgjørelsen. For det første hadde Gunnar W. lyktes i å forbli gift i mange år og ikke bare holde liv i, men dessuten oppdratt en rekke barn såpass godt at ingen hadde noen som helst innvendinger til deres oppførsel og oppdragelse. Dette til tross for at han var lavtlønnet på grensen til å være regelrett fattig. Det ser ut til at en viss understøttelse fra forsorgen var tilstede, men det forandrer ikke det faktum at Gunnar W. etter min mening må ha vært en relativt god far. I tillegg, og det er kanskje det viktigste, nådde Gunnar W. graden av SS Unterscharführer i Vaktbataljonen. Dette var en relativt høytstående grad som medførte stort ansvar, omtrent tilsvarende en sersjant i den norske hæren med det viktige unntak av at en SS Unterscharführer vanligvis var en profesjonell soldat mens en sersjant i den norske hæren på den tiden vanligvis var en vernepliktig. Det var få norske medlemmer av SS Vaktbataljon som noensinne nådde denne graden, den var i all hovedsak forbeholdt tidligere frontkjempere og tyskere (samt en del

¹²⁵ Ibid. Dok 1a

¹²⁶ Ibid. Dok. 31

menn som ”utmerket” seg ved særdeles brutal behandling av fanger i Nord Norge. Dette siste gjaldt imidlertid ikke Gunnar W. selv om også han hadde gjort vaktteneste i serberleiren Korgen). Dedikerte og dyktige menn som for eksempel de allerede nevnte Skjodulf F. og John H. gjorde det for eksempel ikke. Det er etter min mening i aller beste fall tvilsomt at en regelrett mentalt tilbakestående, som statsadvokaten i praksis ligger til grunn at Gunnar W. var, skulle klare å få en slik rang selv i den i stor grad nedprioriterte SS Vaktbataljon. Innen DnL eller Skijegerbataljonen for eksempel ville det vært fullstendig utenkelig.

Gunnar W. er dessuten interessant i en helt annen forbindelse. Opprinnelig hadde han etter å ha fullført vaktbataljonens rekruttutdanning i Halden og Holmestrand tjenestegjort i serberleiren Korgen som medlem av den siste gruppen av norske vakter der. Dette klarte han imidlertid å holde hemmelig til lenge etter rettssaken, og han ble aldri tiltalt for det. Senere tjenestegjorde han ved Fiskå Verk i Kristiansand, Kongsberg våpenfabrikk og endelig ved Vemork Kraftstasjon på Rjukan. Under tjenesten ved Vemork ble Gunnar W. etter hvert postert som sjef for vaktstyrken ved Møsvatn- dammen. Natten til 21/4 - 45 valgte hele avdelingen (avdeling er kanskje litt sterkt sagt, det var bare snakk om totalt 6 menn) å desertere. De hadde innsett at Tyskland kom til å tape krigen, og ønsket ikke å være i tysk tjeneste når det skjedde. Etter eget utsagn var de redde for å bli tvunget til å delta i den borgerkrigen de forventet skulle komme ved krigens slutt.

De seks medlemmene av SS Vaktbataljon tok med seg våpnene sine og stakk til fjells etter å ha lagt igjen en lapp til sine tyske overordnede hvor de gjorde det klart at dersom de ble forfulgt, ville de forsvare seg med våpenmakt. De ble så vidt jeg har forstått ikke forfulgt, men ble ettersøkt over hele Norge som desertører. Opprinnelig hadde de tenkt å skjule seg på fjellet til krigen var over, og de fikk en sivil nordmann til å vise dem veien et langt stykke. Etter at denne sivilisten hadde forlatt dem, ble de skilt fra hverandre under en snøstorm i nærheten av Hallingskarvet. To av mennene, Tor K. og Olaf S., skjulte seg en stund på en seter før de tok seg frem til Haugastøl hvor de ankom 6/5 - 45. Derfra tok de toget til Oslo. Tor K. ble senere arrestert av MilOrg i Enebakk 31/5 - 45. Hva som skjedde med Olaf S. vet jeg rett og slett ikke. De resterende fire (Rudolf B., Knut G., Gunnar W. og en ikke navngitt vaktmann) tok seg etter hvert over til Hemsedal hvor de tok inn på det lokale hotellet. Siden de var tungt bevæpnet, påkalte de seg med nødvendighet en god del oppmerksomhet og de ble arrestert fordi de oppførte seg ”mistenkelig” av MilOrg i Hemsedal 12/5 - 45.

Ved siden av Gunnar W. har vi de allerede nevnte Egil H. fra Drammen,¹²⁷ Oskar L. fra Bergen¹²⁸, Alf R. fra Arendal¹²⁹ og Johan Ø. fra Årnes i Akershus.¹³⁰ Egil H. ble født i Oslo i 1909 av ”uekte” foreldre som begge giftet seg på annet hold senere. Han hadde aldri noen kontakt med sin biologiske far, til tross for at han kjente dennes identitet. Moren, som led av nervøse lidelser, satte sønnen bort til sin bror i Drammen da gutten var bare noen få måneder gammel. Da han var rundt 10 år, kom Egil H. til sin bestemor i Sande i Vestfold, hvor han etter eget utsagn hadde det svært bra. Han var sykkelig, og led i barndommen av Skarlagensfeber, lungebetennelse og en øyesykdom som gjorde ham tilnærmet blind. Senere var han en av to vaktmenn som var kandidat til økenavnet ”kjåra” eller ”kjra” blant fangene. Dette betyr ”blind mann”. Den andre mulige kandidaten for dette økenavnet var Dag L. som hadde ett glassøye. Egil H. var også kjent blant fangene som ”Mormar”, eller på norsk ”sjømannen”.

Egil H. var en ”sinke” på skolen og dumpet i femte klasse. 16 år gammel dro han til sjøs. Tidlig i 1930 – årene pådro han seg malaria på en reise til Afrika, og i 1938 ble han innlagt på sykehus i USA for behandling av syfilis. Til tross for at han egentlig trengte kontinuerlig behandling for å holde denne sykdommen i sjakk, neglisjerte Egil H. dette. Han var alvorlig arvelig belastet idet både hans far og onkel på farssiden var tunge alkoholikere, mens moren hadde nervøse lidelser. Selv utviklet han tung periodisk alkoholisme allerede da han var tidlig i 20- årene. Når han drakk skulle han etter sigende ha blitt aggressiv og til dels voldelig, men han ble ”bare” bøtelagt for fyll ved to anledninger, begge ganger i Drammen. Under en sjøreise i 1941 fikk han et mentalt sammenbrudd med omfattende forfølgelsesvanvidd og hadde truet med selvmord ved flere anledninger. Han ble innlagt på sykehus i Kristiansand, og ble flyttet til Veum sykehus 3/5 – 41 hvor han fikk diagnosen ”Insania Alkoholica”. Egil H. ble utskrevet som ”frisk” 21/7s.å. Samme dag dro han til Drammen hvor han oppførte seg svært urolig, rastløst og til dels psykotisk. Han forsøkte også å begå selvmord ved minst en anledning. Allerede 25/7 ble han igjen innlagt, denne gangen på Lier Asyl hvor han ble værende til 21/3 – 42. Han fikk diagnosen ”Psychosis ex constitutions” og ble blant annet behandlet med elektroshokk. Da han ble utskrevet var han igjen betegnet ”ikke sinnssyk”. Deretter vervet Egil H. seg til SS Vaktbataljon, og gjorde tjeneste som vakt i den kanskje aller

¹²⁷ L.sak: Halden Politikammer – sak 884/45

¹²⁸ L.sak: Bergen Politikammer – dom 733

¹²⁹ L.sak: Arendal Politikammer – dom pol.sak 371/45

¹³⁰ L.sak: Oslo Politikammer – dom 2375

verste av Serberleirene, Korgen. Egil H. var allment kjent både blant fangene og vaktene som en av de absolutt mest brutale og voldelige av de norske vaktene.

Egil H. ble avvist som medlem av både NS og Hirdmarinen, men kom seg på en eller annen måte inn i GSSN. Imidlertid meldte han seg ut igjen av denne organisasjonen etter bare ett par uker. Etter krigen ble Egil H., som hadde deltatt i forsvarskampene i Gausdal og Gudbrandsdalen i 1940 hvor han faktisk hadde gjort en god figur og dessuten satt i tysk krigsfangenskap i ca en måned, dømt til livsvarig tvangsarbeid i Eidsivating Lagmannsrett 18/1 – 47. Han ble dømt i samme sak som Louis J. og Arnfinn S. Påtalemyndighetene, som ønsket Egil H. henrettet, anket straffutmålingen siden han hadde innrømmet å ha drept minst to fanger og var beskyldt for en rekke ytterligere fangedrap samt omfattende mishandling. Denne anken ble imidlertid avvist med henvisning til Egil H.'s mentale helse. Han ble underkastet judisiell observasjon hvor konklusjonen var at han hadde en mental alder på mellom 12 og 13 år, og en IQ på 76. Den samme undersøkelsen konkluderte med at han ikke var sinnssyk verken da, eller i den perioden han hadde utført de påklagede handlinger, men at han hadde mangelfullt utviklede sjelsevner og at det derfor var grunn til å frykte nye straffbare handlinger i fremtiden. Noe som skulle bli viktig senere var at den ene av de to sakkyndige som utførte denne undersøkelsen var den samme legen som i juli 1941 hadde skrevet ham ut av Veum sykehus som åndsfrisk. Andre juledag 1946 fikk Egil H. ett psykotisk anfall og ble flyttet fra Festningen i Halden hvor han da satt i varetekt til Fængselssykehuset ved Oslo Kretsfængsel avd. B. Han hadde slått seg fullstendig vrang, og hadde blitt lagt i tvangstrøye for ikke å skade seg selv eller andre. Han ble liggende på sykehuset helt frem til han ble stilt for retten.

Egil H. var til tider helt ”normal”, men disse periodene ble etter hvert stadig kortere og mer sporadiske. 6/2 – 7/3 1947 var han igjen innlagt som så deprimert at han måtte betegnes som sinnssyk. Nye innleggelser fulgte i periodene 23/6 1947 - 11/3 1948 og 20/3 – 19/7 1948. Da han ble utskrevet 19/7 – 48 ble han overført til Ilebu, og etter fængselslegens mening fortsatt å betraktes som sinnssyk. Det var søkt om plass til ham både på Lier og Reitgjerdet asyler uten at han fikk plass. Mindre enn en uke etter at han kom til Ilebu, ble han innlagt på fængselssykehuset og lå der til 20/12 s.å. I perioden etter domfellelsen hadde Egil H. gjort flere selvmordsforsøk. Under en av sine etter hvert sjeldne klare perioder hadde han søkt om å få sin sak gjenopptatt 17/3 – 49. Han hevdet at saken var avgjort ved ”uholdbare lege – erklæringer”. Egil H.'s hovedargument var at den samme legen som hadde utskrevet ham som frisk 21/7 – 41, hvorpå han bare fire dager senere hadde blitt innlagt igjen blant annet etter ett

selvmordsforsøk, var en av de sakkyndige som hadde foretatt den judisielle observasjonen. Han sa aldri dette rett ut, men hintet til at legen hadde kommet til konklusjonen om at han ikke var sinnssyk i hvert fall delvis for å dekke over sin, etter hans mening, åpenbare feilvurdering fra 1941.

Senere gjorde Egil H. seg bemerket ved stadig å bli mer og mer ”utilregnelig”, og utviklet bla svært fanatiske og forvirrede kommunistiske sympatier. Som en følge av dette kom han i alvorlig motsetningsforhold til de andre fangene på Akershus som alle var landsviksdømte. Etter at han ved flere anledninger hadde forsøkt å provosere Finn Hanibal Kjellstrup til voldelige konfrontasjoner uten å lykkes, overfalt han Kjellstrup med ett spisst redskap og forsøkte å stikke ut øynene hans i februar 1950. Kjellstrup, som var omlag 25 år eldre enn Egil H., hadde imidlertid vært forberedt og slo denne ned med en jernstang han bar på seg for å beskytte seg selv mot ham. Etter denne episoden støttet både fangene, vaktene i fengselet og fengselslegen forsvarerens påstand om at Egil H. var sinnssyk og burde plasseres i Kriminalasyl heller enn i fengsel. I november 1951 bestemte Eidsivating Lagmannsrett at Egil H., som siden 1949 hadde nektet å samarbeide mer med de medisinsk sakkyndige, skulle gjennomgå en ny judisiell observasjon om han ville eller ikke.

Som ledd i den nye judisielle observasjonen ble mange av hans sine tidligere kollegaer fra vaktbataljonen avhørt på nytt. Olaf N. uttalte at Egil H. under sin tjeneste i Korgen ”ikke var sine gjerninger bevisst”. Leif J., som dessuten i en relativt lang tid hadde vært Egil H’s cellekamerat på Akershus, uttalte at

Mitt inntrykk er at Egil H er en viljeløs person. Når han fikk en ordre fra sine foresatte, utførte han denne uten å tenke nærmere over eventuelle følger for sig selv. Han optrådte ofte temmelig barnslig og dumt og blev betraktet som noe undermåls.

Harald D. hadde ikke så veldig mye å si om Egil H. selv, men i avhøret av ham står det:

Avh. og de andre fangevokterne som hadde omgang med Egil H, betraktet ham som en raring – nærmest sinnssyk. Han var en viljeløs person.

3/12 – 52 bestemte Eidsivating Lagmannsrett at Egil H. skulle legges inn på Reitgjerdet Asyl så fort det ble plass til ham, samt at den nye judisielle observasjonen måtte foretas så fort som mulig. Den nye judisielle observasjonen forelå 8/7 – 53 og konkluderte, i hovedsak ut fra vitnemålene fra de tidligere vaktkollegaene siden Egil H. selv da knapt nok kunne stoles på til å avlegge noe i nærheten av et troverdig vitnemål lenger, med: at Egil H. var sinnssyk da og sannsynligvis også hadde vært det under krigen, samt at det var fare for gjentagelse av

straffbare handlinger. Dette til tross for at de to legene som hadde vurdert ham første gang holdt på sitt og hevdet at han ikke hadde vært sinnssyk under krigen. Det ble mye frem og tilbake i rettssystemet, men i gjenopptakelsessak i Eidsivating Lagmannsrett 23/11 – 54 ble Egil H. frikjent under sterk tvil fordi det var åpen strid mellom de sakkyndige om hans mentale helse under krigen, dette til tross for at retten la til grunn at Egil H's objektive skyld var uomtvistelig. Det sto også i domspapirene at sikringsspørsmålet ikke ble tatt opp til prøvelse ”idet tiltaltes psykiske og fysiske tilstand for tiden er av sådan art at han ikke kan fremby noen fare”. 9/12 – 54 skrev aktor i saken i et brev til Riksadvokaten at til tross for at han var uenig i avgjørelsen så anbefalte han at dommen burde godtas. Han begrunnet dette med at Egil H. allerede i flere år hadde vært innlagt permanent på asyl og at det var meget tvilsomt at han noensinne skulle slippe ut.

Oskar L. ble født i Bergen i januar 1924. Han hadde en tvillingsøster Sigrid, som ble vurdert til en IQ på 67 og en mental alder på ca 12 år i 1944 (en judisiell observasjon foretatt i forbindelse med en tyveri- sak). Sigrid L. ble etter krigen dømt til 6 måneders fengsel for en rekke tyverier. Hun ville nesten sikkert ha fått hardere straff dersom hun ikke hadde blitt smittet av syfilis av en tysk soldat. Oskar L., som var allment kjent i Bergen som mindre ”oppegående” enn sin tvillingsøster, gikk åtte år på skolen, men etter å ha dumpet allerede i tredje klasse hadde han blitt overført til Krohnengen Særskole. Han gikk åtte år på skole, men ble utskrevet av aldershensyn etter bare å ha fullført femte klasse. Oskar L. hadde en rekke stillinger som visegutt fra 1939, men fikk alltid sparken fordi han stadig begikk underslag og naskerier. Han var dessuten nærmest til en hver tid i søkelyset til politiet i Bergen fordi han stadig var innblandet i tyverier og innbrudd. Han ble imidlertid aldri dømt, i hovedsak fordi han var regnet som ”idiot” og fordi han alltid var under kontroll av ”dårlige venner”.

Sommeren 1940 dro Oskar L. til sjøs. Han ble straffedømt for første gang sommeren 1941, denne gangen for falsk politiforklaring. Ut fra opplysningene i saken hadde han vært på fest og var redd for å bli straffet fordi han kom for sent hjem. Faren var etter sigende meget streng og ga Oskar L. juling ved slike anledninger. Oskar L. hadde gått til politiet og påstått at han hadde blitt slått ned og ranet, og det ble igangsatt en omfattende etterforskning. Imidlertid ble han avslørt som løgner, og ble ilagt en bot på kr 50,-, som han betalte.

Oskar L. hadde hatt en viss forbindelse til NS- miljøet fra slutten av 30- tallet, og i 1941 meldte han seg inn i NSUF etter påskyndelse fra en person han omtalte som sin beste venn, en 13- årig gutt (da var Oskar L. selv 17) som selv ikke ante før i avhør etter krigen at han ble

betraktet som en nær venn av Oskar L. Oskar L. var arbeidsløs sommeren 1941, og ble satt til arbeid på den tyske u- båtbasen i Bergen gjennom arbeidskontoret. Noen uker senere gikk han lei og stakk av. Etter å ha fungert som leilighetsvis vise-gutt for en rekke selskaper i Bergen dro han til Oslo for å verve seg til DnL våren 1942. Han ble imidlertid avvist rett og slett fordi han var for kortvokst til å tjenestegjøre i Waffen SS og ble isteden oppfordret til å verve seg til Hirdvaktbataljonen, noe han gjorde. Her ble han antatt og ble sendt til rekruttutdannelsen i Halden, senere i Holmestrand. Etter hvert tjenestegjorde han som vaktmann i den brutale serberleiren Korgen fra desember 1942 – mars 1943. Under sin aller første permisjon fra Hirdvaktbataljonen ble han arrestert for tyveri. Han hadde blitt nektet å oppholde seg hjemme hos foreldrene fordi han var i tysk uniform, og siden han var beruset fikk han heller ikke hotellrom og dermed hadde han tatt opphold i en tysk brakke i Bergen. Han ble, sammen med en ikke navngitt frontkjemper, pågrepet mens han forsøkte å stjele flere sølv- sigarettetuier og sølvringer på denne brakken, og etter hvert dømt til 8 måneders tukthus for tyveri ved en tysk krigsrett. Da det etter kort tid ble klart at Oskar L. tjenestegjorde i en serberleir ble han sendt tilbake til Korgen istedenfor å sone tukthusstraffen.

Sannsynligvis tjenestegjorde Oskar L. tiden ut i Korgen og var med da troppene fra SS Vaktbataljon returnerte til Holmestrand i mars eller april 1943. Selv påsto han at han deserterte fra Korgen og tok seg til Oslo via Trondheim fordi han var lei av tjenesten som vakt i serberleirene, og fordi han syntes synd på fangene. Disse opplysningene er ut fra det som står i saken lite sannsynlig. Det er mest trolig at dette skjedde i Holmestrand. Det er uansett et faktum at Oskar L. deserterte, og at han oppholdt seg noen dager hos sin tante i Oslo før han dro videre til Elverum. Der solgte han en sykkel han hadde stjålet til NSB`s sykkelparkeringsbetjent på jernbanestasjonen. På Elverum var Oskar L. frekk nok til å delta i en ”kamerataften” for Waffen SS, hvor han stjal en pistol fra garderoben selv om han hadde beholdt sidevåpenet sitt da han stakk av fra Holmestrand (formodentlig). Dagen etter forsøkte han å rømme over til Sverige, men ble pågrepet av GREPO i grensesonen. Etter Oskar L.`s egen påstand hadde GREPO – patruljen beskyttet ham, og han besvarte denne beskytningen med fire eller fem skudd hvorpå han knuste kneskjellet til en av GREPO- betjentene. Dette høres i utgangspunktet ikke helt usannsynlig ut. Det er imidlertid to ting som taler sterkt imot denne påstanden. For det første har jeg ikke kommet over noen opplysninger som tyder på at GREPO beskjøt folk før de var helt sikre på at det var en god grunn til det. For det andre ville GREPO- mannskapene nesten sikkert ha mishandlet ham omfattende eller rett og slett drept ham dersom han hadde våget å skyte på dem.

Oskar L. ble imidlertid overlatt helt uskadd til det tyske SIPO på Hamar 27/10 – 1943. Noe senere ble han dømt til ytterligere 18 måneders tukthus i tysk krigsrett (på toppen av de fortsatt ikke avsonede 8 månedene) og sendt til Grini. Allerede samme dag som han ankom Grini ble Oskar L. gjort til ”Vorarbeiter” (en slags ”capo”) i en straffekolonnie kjent som ”Traven”. I følge flere vitner som ble satt i denne straffeavdelingen, kommanderte han fangene her til ”umenneskelig straffe- eksersis”. Blant annet skulle han ha tvunget dem til å løpe til enhver tid, til å arbeide ute i kulden uten luer og votter, til å løpe med jernspett uten votter, til å underkaste seg ”hintslenge” (noe som medførte at fangene måtte kaste seg rett over ende uten videre og uten å ta seg for), til såkalt ”pumping” (armhevninger), ”overmenneskelig arbeid” og mye annet.

Oskar L. gjorde seg også etter vitnemålene fra de andre fangene skyldig i både å sparke og slå norske fanger. Alt dette nektet han imidlertid sterkt på selv, med unntak av å løpe til enhver tid og ”hintslenge”. Han påstod at disse treningsmetoder han selv hadde blitt utsatt for under treningsleiren i Holmestrand, og det hadde (igjen i følge ham selv) vært svært effektivt. I januar 1944 nektet Oskar L. å delta i ledelsen av straffekolonnen ”Traven” lenger, og i april samme år ble han sendt til en fangeleir i Tyskland. Han havnet først i en fangeleir ved Neumünster, senere kom han i en leir utenfor Lübeck. Våren 1945 ble han returnert til Norge etter å ha sonet dommen ferdig, hvorpå han få dager senere ble løslatt fra Akershus etter påskyndelse fra Flyktningshjelpen. Han kom hjem til Bergen påskedagen 1945.

Da krigen endte møtte Oskar L. sammen med sin far frivillig opp på politistasjonen i Bergen 8/5 – 45, men fikk beskjed om å dra hjem inntil videre. Deretter arbeidet han som anleggsarbeider i Fana frem til han ble arrestert under en tur på byen i Bergen 8/6 – 45. Faren sa om Oskar L.:

Gutten sto meget tilbake i utvikling, og kunne vanskelig bedømme hva som var riktig og galt. Han var med andre ord undermåls både i tanker, evner og anlegg

Det ble beordret en judisiell observasjon av Oskar L., og den endte med en konklusjon på at han hadde en IQ på 61, og en Intelligensalder på 9,8 år, altså betraktelig lavere enn sin tvillingsøster Sigrid som selv vel må betraktes som tilbakestående. Legen som utførte undersøkelsen skrev:

Han er åndssvak i betydelig grad. Holdningsløs og viljesvak, følelses- kold og med meget svakt utviklet moralsk

Den endelige konklusjonen var at Oskar L. ikke var sinnssyk, men at han hadde mangelfullt utviklede sjelsevner. I forbindelse med de mangelfullt utviklede sjelsevnene var det grunn til å frykte at Oskar L. ville utføre nye straffbare handlinger, særlig tyverier. Han ble dømt til 6 års tvangsarbeid og inntil 5 års sikring i Eidsivatings Lagmannsrett 26/10 – 48, men ble løslatt under observasjon nesten umiddelbart, sannsynligvis fordi han hadde sittet i varetekt så lenge. Han tok arbeid som sjømann i innenriktstjeneste, og viste raskt at den judisielle observasjonen hadde vært korrekt. Oskar L. ble straffedømt tre ganger for svindel, tyveri, underslag og biltyveri i løpet av sikringsperioden. Dessuten ble han sparket fra minst ett passasjerskip for naskerier fra passasjerene. Etter at han hadde sonet korte fengselsstraffer i Oslo i 1951 og i Molde i 1952 ble han til slutt innsatt på Ila for å sone resten av sikringsdommen i 1953. 10/3 – 55 utløp sikringen, og Oskar L. ble løslatt.

Alf R. ble født i Skien av ”uekte” foreldre i desember 1915. Han vokste opp på barnehjem i Arendal, Kristiansand og Skien. Hans eneste familie var en eldre bror som vokste opp på Toten, de to hadde liten kontakt. Det er litt uklart når Alf R. vervet seg til SS Vaktbataljon, men han ble bare dømt for å ha vært skomaker i avdelingens stamleir i Holmestrand. Alf R. ble dømt til 6 måneders fengsel (det er et viktig poeng at han ble dømt til fengsel, ikke tvangsarbeid) i Arendal Byrett 30/10 – 45, en straff han sonet uten protester. Senere kom det frem at Alf R. faktisk hadde vært vakt i Korgen, og det ble åpnet ny etterforskning mot ham med sikte på å reise ny sak. I følge hans tidligere kollegaer Andreas E., Ole G. og Helge O. samt den tidligere fangen Ljubomir Beljinac og det sivile vitnet Arthur Brendmo, hadde Alf R. vært både grov i munnen og brutal i fangebehandlingen. Selv sa Alf R. om tjenesten i Korgen:

Forholdene i leiren var både og. Fangene led fryktelig, og maten var dårlig. Dårlig kledd var fangene og måtte fryse felt. Det forekom at norske vakter misshandlet, drev straffeeksersis og til og med skjøt fanger under den tid jeg var i leiren

Alf R., som hadde stukket av fra SS Vaktbataljons forlegning på Ski sammen med 8 andre norske vaktmenn etter å ha plyndret lageret for bensin, mat, brennevin og sivile klær natt til 7/5 – 45, ble pågrepet av MilOrg i Solør 16/5 – 45 sammen med en av de andre han hadde flyktet sammen med. Derfra ble han sendt til Oslo hvorpå han senere ble overført til Kristiansand. Hva som skjedde med de resterende syv som deserterte fra Ski fremgår ikke i saken, men formodentlig overga de seg eller ble pågrepet i løpet av mai 1945. Etter at han hadde sonet den opprinnelige fengselsdommen, dro Alf R. hjem til Vennesla og giftet seg etter hvert. Han ble drept i en trafikkulykke 29/10 – 49. På det tidspunkt var han gift og hadde

to barn. Det hadde vært åpnet ny etterforskning mot Alf R. med sikte på å stille ham for retten på nytt, men denne ble henlagt. For det første hadde Arendal Byrett bestemt at tjeneste i serberleirene bare var en ytterligere side ved det straffbare forholdet, altså tjeneste i SS Vaktbataljon, for det andre hadde Alf R. giftet seg, fått barn og i de aller fleste områder blitt totalt gjenintegrert i det norske samfunnet som fullverdig medlem. Så langt høres sikkert Alf R. relativt normal ut, men to tidligere arbeidsgivere sa følgende om ham:

Han var en flink og rettskaffen gutt. Han hadde ikke noe hjem eller noen til å rettlede seg, og han er nærmest undermåls å betrakte

I den tiden han har vært hos meg har han oppført seg bra, han var villig til å arbeide, men svært dum, nærmest undermåls. Han var stormannsgal og hissig¹³¹

Medlemmene av SS Vaktbataljon representerte mange triste skjebner. Sammen med Arnfinn S. hadde kanskje Johan Ø. den aller verste blant dem jeg har behandlet. Han ble født i Årnes i Akershus i desember 1920. Faren døde da han var bare rundt 8 år gammel, og han skal ha blitt utsatt for til dels omfattende psykisk og fysisk mishandling omtrent daglig fra faren døde til han ble tatt fra hjemmet av omsorgen og omplassert i 14 – års alderen. Den tidligere arbeidsgiveren Ole B. Åserud sa følgende om Johan Ø.:

Noen selvstendig nasjonalitetsfølelse tror jeg neppe J.Ø har vært beskjedet av. Interesse for politikk, eller sympati for NS eller tyskerne tror jeg ikke han har hatt [.....] J.Ø. er ellers slikt anlagt m.h.t. evnen til å oppfatte, at han adlyder enhver ordre, uten å tenke på om det er galt å utføre tingen eller ikke

Andre vitner (bla hans egen, åpenbart ikke akkurat kjærlige, mor) bevitnet at Johan Ø. hadde ”smått med evner” og hadde ”litt vondt av seg”. Han skal ikke ha vært i stand til å arbeide selvstendig, vært tung i oppfattelsen og hatt problemer med hukommelsen. De fleste beskriver ham likevel som snill og godhjertet, samt både dyktig og villig til å arbeide bare arbeidsoppgavene var enkle nok og tydelig nok forklart. Han skal også ha vært enfoldig og troskyldig, mange av vitnene beskrev ham som direkte dum. Andre vitner sier at Johan Ø. hadde perioder hvor han var humørsyk, ugrei og deprimert. I disse periodene skal han ha vært særdeles lite arbeidsom og dessuten ha neglisjert sin personlige hygiene omfattende dersom ikke noen han respekterte (som i praksis skal ha vært nærmest alle) ”tvang” ham til å vaske seg. Flere vitner mente at to av hans arbeidskamerater måtte ha oppfordret og hjulpet ham til å

¹³¹ Vitnemålene var avgitt av hhv Gartner Georg Solberg og Gårdbruker Ole Skjævnstad som begge hadde hatt Alf R. i arbeid i relativt lang tid.

søke tjeneste i Vaktbataljonen. Johan Ø. selv kunne knapt nok lese, og faktum var at han skrev etter et innmeldingsskjema. Presten som konfirmerte ham i Årnes kirke våren 1935 sa:

Han var en av de mest ubegavede konfirmanter jeg har hatt. Han var ellers meget snill og godmodig av seg

En demonstrasjon på Johan Ø.'s mentale kapasitet er det kanskje at han, pga en personforveksling, ble flyttet fra fangeleiren (han satt i varetekt i en fangeleir fordi han ikke var ansett som farlig) til Oslo Kretsfengsel Avd. B for avsoning av en dom på 4 år i 1946. At han aldri hadde stått for retten slo ham ikke som merkverdig, og det var kanskje først og fremst dette faktum som fikk myndighetene til å etterspørre en judisiell undersøkelse av Johan Ø. Denne undersøkelsen konkluderte bla med:

Pasienten er fullt orientert for tid, sted og foreliggende situasjon. Grovere erindringsdefekter kan ikke påvises.

Han virker umiddelbart intellektuelt tilbakestående, ytterst naiv og primitiv. Ved evnemåling finnes en intelligensalder på 9 år, 2 måneder. Intelligenskvotient 57 (understrekingen gjort av meg, min anmerkning). Han er meget åpen, blid og velvillig innstilt. Fangen viser ingen tegn på sinnssykdom

Det er etter min mening mange andre tegn i saken som tyder på at Johan Ø. ikke burde ha blitt dømt til fengselstraff. Fyren var enten en skuespiller i Oscar- klassen eller åpenbart tilbakestående, og selv om han faktisk tilsto en rekke bestialske overgrep burde han etter min mening ha vært frikjent, eventuelt sendt til en mentalinstitusjon. Dette ikke minst fordi han sannsynligvis ble skremt av aggressive avhørere til å tilstå en rekke overgrep og drap som nesten helt sikkert ikke fant sted, samt at han tilsto en rekke overgrep, og dessuten drap han umulig kunne ha gjort seg skyldig i. Johan Ø. gjorde tjeneste i serberleiren Korgen i en periode i 1942, men var regnet som direkte tilbakestående ikke bare av folket på hjemstedet, men også de mennene han gjorde tjeneste sammen med, og dessuten fangene. I avhør tilsto Johan Ø. de grusomste handlinger fra sin tjeneste i Korgen, bla at han og to – tre andre vaktmenn stekte fanger på leirens enorme sentrale stein- ovn. Det siste kunne nok ut ifra hva jeg vet om de norske vaktmannskapene i disse leirene godt ha vært sant, hadde det ikke vært for at verken Korgen eller, så vidt jeg vet, noen annen serberleir hadde noen slik ovn.

Johan Ø. tilsto dessuten en rekke drap, noe som igjen godt kunne ha vært sant, hadde det ikke vært for vitnemålene fra tidligere kollegaer fra SS Vaktbataljon og dessuten tidligere fanger. Ikke en eneste vaktmann eller tidligere fange vitnet om ett drap som engang ligner på noen av de drapene Johan Ø. tilsto. Dette med ett unntak. Johan Ø. tilsto drapet på en fange kjent som ”Stefan”, et drap som faktisk skjedde og det dessuten i Korgen. Akkurat det drapet ble sannsynligvis utført av vaktene John H. og Johan L. En rekke fangevoktere, derav Kåre H.,

John H. og Harald D. ble beskyldt av både fanger og andre tyske og norske fangevoktere for akkurat dette drapet, uklart for meg hvorfor. Sannheten er imidlertid at denne fangen, en folketysker fra Bulgaria ved navn Stefan Bessermann (eller Besselmann, begge stavemåter er benyttet i flere forskjellige saker hvor drapet er beskrevet), var utnevnt til såkalt ”tillitsmann” (eller ”capo”) i akkurat denne serberleiren. Stefan Bessermann skal ha vært OL- deltaker i tungvektsboksing, og i følge flere fanger og vaktmenn tok han livet av en lang rekke sykelige fanger. Det oppgitte antallet varierer, men ser ut til å ha vært flere enn 10, kanskje så mange som 20. Olaf N. og flere andre norske vakter, deriblant Johan Ø., skal ha blitt enige om å ta livet av mannen for å spare de andre fangene, og slik det endte var det Olaf N. som til slutt skjøt og drepte ham under en veikommando. Flere tidligere fanger sa senere at drapet på Stefan Bessermann ikke kunne ligge de norske vaktene til last. Det skal nevnes at Johan Ø. allerede fra ungdommen etter flere vitnemål hadde hatt svært dårlig hukommelse, og dette ble sannsynligvis ikke særlig mye bedre etter at han ble alvorlig skadd under det allierte angrepet på industriområdet Hærøya 24/7 – 1943. Under dette bombeangrepet ble tre medlemmer av SS Vaktbataljon drept, og Johan Ø. ble alvorlig skadd og havnet i koma. Dette er det eneste tilfellet jeg kjenner til hvor medlemmer av vaktbataljonen ble drept eller alvorlig skadet under tjenesten.

Jeg er oppmerksom på at dette kapittelet så langt skaper en forestilling om at SS vaktbataljon utelukkende besto av unggutter, fanatiske NS – medlemmer som var for gamle til å dra til fronten, økonomiske opportuniste eller galninger og tilbakestående. Dette er ikke tilfelle. Mange medlemmer av SS Vaktbataljon var helt ”normale” menn hvis motivasjon for å verve seg er noe uklar, eller i hvert fall ikke helt troverdig klarlagt i landssvikssakene. Alfred B. fra Vardal,¹³² Anton E. fra Elverum (bosatt Lillestrøm)¹³³ og John E. fra Ski i Akershus¹³⁴ er eksempler på dette. Alfred B. ble født i mai 1905, han var uformuende og tidligere ustraffet. Han tjente riktignok relativt dårlig, ca kr 225,- pr måned, i sitt virke som sveiser og kvegrøkker, men siden han i tillegg til lønnen fikk fri kost og losji og ikke var gift eller hadde noen forsørgelsesbyrde, er det ingen grunn til å tro at han vervet seg til vaktbataljonen av økonomiske årsaker. Han hadde vært medlem av NS fra 15/12 – 41, men hevdet at han bare hadde meldt seg inn partiet for å få sin beslaglagte radio tilbake fra tyskerne. Dette fikk han også gehør for i sin rettssak, og han ble dømt til den gjennomsnittelige straffen av 3 år og 3

¹³² L. sak. Vestoppland Politikammer: dom 451

¹³³ L. sak. Romerike Politikammer: sak 814/45

¹³⁴ L. sak. Follo Politikammer: dom 23/46

måneders tvangsarbeid i Toten Herredsrett 12/8 – 46. Vel og merke hadde Alfred B. meldt seg til tjeneste allerede mens avdelingen het Hirdbataljonen, og tjenestegjorde i serberleiren Korgen fra november – 42 til 9/3 – 43. Senere tjenestegjorde han blant annet ved Knaben Molybdengruber og Askim Gummivarefabrikk. Alfred B. ble beskrevet som en ”rolig, stille kar som ikke plaget fangene på noen som helst måte” av en av de første vaktmennene som faktisk forklarte seg om noe annet enn sine egne forhold i rettsoppgjøret, Anton S. Imidlertid var han også en av svært få av de medlemmene av vaktbataljonen jeg har behandlet som mente at fangene hadde blitt relativt bra behandlet. Han bevitnet:

Fangene hadde det nokså makelig og blev i allefall behandlet svært pent av oss norske. De fikk b. la en del brød av oss utenom sin rasjon¹³⁵

Jeg har ikke funnet noen åpenbar grunn til at Alfred B. vervet seg. Etter alle solemerker var han ikke noe dedikert eller aktivt medlem av NS, han sto ikke i noen prekær økonomisk situasjon, han var ikke utpreget svak for alkohol og han var heller ingen ”undermåler” eller unggutt med utferdstrang. Alfred B.’s egne vitnemål gir heller ingen forklaring på hvorfor han gjorde som han gjorde. Det eneste jeg kan tenke meg var at han enten ønsket å ”oppleve noe”, at han ønsket å bytte ut det relativt monotone arbeidet med krøtter med noe annet. Hvorom allting var, ble han løslatt på ordinær prøve fra Åstjern Fangeleir 19/8 – 47, og i 1950 hadde han giftet seg og bosatt seg i Røyken.

Anton E. var den eldste av samtlige av medlemmene av SS Vaktbataljon jeg har behandlet, han var født på Elverum i april 1893. Han var ikke medlem av NS, og hadde faktisk i mange år før krigen vært aktiv i DNA. Anton E. var gift og hadde hele seks barn, men fem av disse var voksne og forsørget seg selv. Dermed hadde heller ikke han noen nevneverdig forsørgelsesbyrde. Han hadde lønnsinntekt som sagbruksarbeider og lastebilsjåfør (han tjente langt bedre enn f. eks Alfred B., og hadde en månedlig inntekt på ca kr 500. Dermed var han også blant de 6 medlemmene av SS Vaktbataljon jeg har behandlet som tjente best). Det er ingen indikasjoner i saken om hvorfor han vervet seg, og utover de mulige forklaringene jeg allerede har skissert i forhold til Alfred B. har jeg heller ingen teorier. Siden Anton E. ikke var medlem, og sannsynligvis ikke engang sympatisør, av NS hadde han ingen ideologiske grunner til å verve seg. Han tjente allerede i sitt sivile arbeid minst like godt (sannsynligvis langt bedre) som han gjorde i vaktbataljonen, og det finnes ingen indikasjoner på at han var spesielt utsatt for påvirkning fra andre.

¹³⁵ L. sak. Vestoppland Politikammer: dom 451. Dokument 8

Den siste jeg ønsker å nevne i denne sammenhengen er Johan E. Han var en av de yngste vaktmennene i min gruppe, født i Oslo i september 1923, men bosatt i Ski fra barndommen. Johan E. var ikke medlem av NS selv om han hadde signert en innmeldessøknad til partiet høsten – 43. Han fikk etter eget utsagn aldri noen bekreftelse fra NS og fantes ikke i det sentrale kartoteket over medlemmer. Johan E. arbeidet som lærling med mål om å bli sykkelreparatør og vervet seg så vidt jeg kan forstå til vaktbataljonen av ren eventyrlyst. Han gikk inn i vaktbataljonen i oktober 1942, 19 år gammel. Han hevdet opprinnelig at han ikke hadde vært klar over at han hadde vervet seg for å bevokte fanger. I ett senere avhør innrømmet han imidlertid at han hadde vært klar over at det var vaktarbeid det hadde vært snakk om. Uansett fikk han tydeligvis kalde føtter, og nektet å bli sendt til Nord- Norge. Fra et referat avhøret av John E. framgår:

Et par dager etter ankomsten dit (*Holmestrand, min bemerkning*) fikk han beskjed om at han skulle sendes til Nord Norge for å bevokte Serbiske fanger. Dette nektet siktede, og han sa at de fikk gjøre med ham som de ville, men dette ville han ikke. En annen overtok så dette verv for ham. Han kjenner ikke denne. Da det kom ut blant n.s. medlemmene i bataljonen at han hadde nektet, holdt disse narr av ham, og han ble da satt til negerarbeid (*sic*) i leiren, så som reparere låser o.s.v.¹³⁶

I stedet for å dra til Nord-Norge tjenestegjorde han i leiren i Holmestrand i to perioder, i SS - leiren på Frogner og som sjåfør for den tyske krigsretten i Oslo. Johan E. meldte seg til fronttjeneste med 3. Politikompani sommeren 1944, men ble nektet permisjon fra vaktbataljonen hvor han på det tidspunktet hadde rukket å bli instruktør for rekrutter og vaktkommandør til tross for at han hadde nektet tjeneste i serberleirene. Da hadde han avansert til graden av Rottenführer. Mens han arbeidet som sjåfør for krigsretten og i den siste perioden han tjenestegjorde i Holmestrand, fungerte Johan E. som et slags uoffisielt ”postbud” og smuglet pakker, mat og brev inn til Grini – fanger, og brev ut igjen. Journalist og Områdesjef for det norske etterretningsvesen (omr. 12) Leif K. Nilsen, som var en av Grini- fangene i Holmestrand, bekreftet under rettsaken at Johan E. hadde gjort dette uten innvendinger og uten å kreve motytelser så fort han ble spurt.

Svak korpsmoral og disiplinære problemer

¹³⁶ L. sak. Follo Politikammer: dom 23/46. Dokument 4

Som nevnt ovenfor var det i hvert fall til tider svært amper stemning mellom de norske mannskapene i Vaktbataljonen og deres i hovedsak tyske overordnede. Den dårlige stemningen var imidlertid også til stede i forhold til NS og ikke minst mellom mannskapene selv. I disse tilfellene var den kanskje mindre utpreget, men den var ikke desto mindre til stede. Jeg skal ikke gå nevneverdig inn på spenningene blant mannskapene selv, fordi disse i hovedsak var personlige og hang sammen med den generelt dårlige moralen i avdelingen. I tillegg skyldtes uroen mellom mennene i flere av tilfellene at enkelte av mennene ikke var til å stole på. De sluntret unna arbeidet, spionerte for de tyske overordnede, stjal fra kameratene og fangene og gjorde nærmest alt mulig man kan tenke seg som medførte at de ble upopulære blant de andre. Jeg nevner dette bare for å skape et inntrykk både av hvilken type menn en del av dem som tjenestegjorde i Vaktbataljonen var, og for hvordan stemningen var blant mannskapene.

Utnyttelse og lureri

De opprinnelige medlemmene av Hirdvaktbataljonen meldte seg etter eget utsagn under den uttrykkelige forutsetning at de skulle tjenestegjøre i norsk uniform, under norsk kommando og til de formål NS fant formålstjenelige. Den første lovnaden fikk de oppfylt idet de tjenestegjorde i uniformer hentet fra H.M. Kongens Gardes depoter og med våpen fra den norske hær. De andre løftene ble raskt brutt. Riktignok ble mye av grunnutdannelsen ledet av norske politimenn, men allerede fra den første kontingenten kom til Holmestrand i slutten av mai 1942 kom de under direkte tysk kommando. Da de kort tid senere ble sendt til nordover ble det åpenbart for dem at deres forventning om å gjøre vakttjeneste ved norske industriinstallasjoner, trafikale knutepunkt, NS - installasjoner og andre krigsviktige anlegg for Norge ikke kom til å bli oppfylt. Noen få medlemmer av denne gruppen nektet plent å gjøre tjeneste i fangeleirene og ble sendt til Legionen, men 123 godtok det og gikk til vakttjeneste med et noe overraskende høyt engasjement ut fra hvor motvillige de senere påsto at de hadde vært.¹³⁷ I Rettsboken fra et fengslingsmøte mot vaktsoldaten Arne N. H. fra Molde datert 2/7 – 45 sto det:

Forutsetningene for å tjenestegjøre i våpenhirden ble brutt, idet det snart viste seg at det var tyskerne som overtok kommandoen og mange av siktedes kamerater rømte derfor fra hirden og over til Sverige (sic)¹³⁸

¹³⁷ Christie, 1952. Side 68

¹³⁸ L. sak. Sogn Politikammer:dom 301/45

I de tilfellene hvor ”mine” Vaktbataljonmenn meldte seg såpass tidlig at de tjenestegjorde i Hirdvaktbataljonen hadde de i avhør lite eller ingenting å si i forhold til hva de ble lovet eller forespeilet når de vervet seg. De bevitner imidlertid så å si enstemmig at de ikke visste at de skulle tjenestegjøre som fangevoktere. Denne påstanden er nok tvilsom. Et av Rikshirdens mest fremstående medlemmer og regimentsfører for Hirdregiment 1 Viken, Per Dahlen, sendte 12/2 – 42 ut Regimentsordre 6/42 til samtlige Fylkings- og Sveiteførere under sin kommando om vervingen til Hirdvaktbataljonen. I denne sto det følgende:

For utbygging av veinett og baner i Norge, vil russiske krigsfanger bli satt inn i arbeidet. Til bevokning av disse fanger skal settes opp en Hirdbataljon. Denne bataljonen vil bli ledet av en Hirdfører. [.....]Menn i Hirdbataljonen maa forplikte seg til 6 maaneders tjeneste. Efter (uleselig, min anmerkning) ukers vaapenutdannelse paa Halden festning, begynner tjenesten i bataljonen. Efter endt tjeneste blir medlemmene av hirdbataljonen garantert å komme tilbake til sine gamle stillinger. Det er ogsaa anledning til aa fortsette nok 6 maaneder efter avsluttet tjeneste¹³⁹

Jeg har ikke kommet over noen vervingsannonse til Hirdbataljonen, og det er mulig at disse skilte seg fra Dahlens skriv på avgjørende områder. Imidlertid blir det etter min mening litt vanskelig å tro på medlemmene av Hirdbataljonen når de benekter at de kjente til at de skulle bevokte fanger til tross for at de er såpass kategoriske og enstemmige. Som nevnt i kapittel 1 innrømmer noen få medlemmer av avdelingen at de kjente til det på forhånd. I de vervingsannonsene jeg har kommet over i sakene som omhandler Vaktbataljon ”Nord” og/eller SS Vaktbataljon står det også eksplisitt at det er tjeneste som fangevoktere det gjelder.¹⁴⁰ Vaktmannen Harry M. uttalte følgende:

Om vi fikk beskjed om hvor vi skulle hen på forhånd kan jeg ikke med bestemthet si, men jeg synes å huske at det ble nevnt for oss kvelden før vi skulle avreise fra Holmestrand.¹⁴¹

Dersom Dahlens skrivelse er dekkende er det eneste disse medlemmene av NS og Rikshirden kunne klage på det faktum at de ikke ble dimittert på det tidspunkt kontrakten gikk ut. De fleste medlemmene av Hirdvaktbataljonen ble overført til andre militære avdelinger, eller til (bake til) stillinger innen NS. Bare et lite antall medlemmer av Hirdvaktbataljonen fikk forlate tjenesten uten at de gikk inn i annen tjeneste for tyskerne eller NS. Medlemmene av Hirdbataljon forholdt seg til den lovede tjenestetiden på 6 – 12 måneder. Dette viste seg imidlertid ikke å være riktig. Det store flertallet ble tvunget til å gjøre en eller annen

¹³⁹ L. sak. Oslo Politikammer: dom 4131
Dokument 39 ad 13

¹⁴⁰ Begge fra Hamar Stiftstien. Datert 12/8 og 12/9 – 42. Se Vedlegg 1

¹⁴¹ L. sak. Ringerike Politikammer: varetektsfengslede 324/45

krigsrettet tjeneste til krigens slutt. Medlemmene av SS Vaktbataljon på sin side hadde mer omfattende grunner til å føle seg lurt og utnyttet. Det store flertallet av disse møtte opp på Germanische Leitstelle i Oslo og signerte kontrakter forfattet på tysk. Siden få av dem behersket dette språket stolte de på oversettelsen de fikk formidlet fra norske frontkjempere og tysktalende norske statsborgere som arbeidet på kontoret. Det framgår fra forklaringen til mange av dem at oversettelsen var feil, og nesten alle skrev under på å tjenestegjøre til krigens slutt, selv om de hadde planlagt og trodde at de vervet seg for 6 – 12 måneder.

Det ser ut til at SS ikke brydde seg nevneverdig om hvor de fikk de frivillige til Vaktbataljonen fra. Flere i mitt kildegrunnlag ble etter eget utsagn tvunget inn i tjeneste etter at de hadde skrevet brev til Germanische Leitstelle for å undersøke hvilke betingelser som gjaldt. Det ser ut til at Germanische Leitstelle regnet en slik skrivelse som innmelding. Selv om dette godt kan være unnskyldinger fra de aktuelle mennene, høres påstanden troverdig ut. SS Vaktbataljon var ikke noen spesielt populær avdeling, og vervingsnivået til tysk krigstjeneste i Norge var mye lavere enn NS hadde forespeilet og tyskerne kanskje forventet, derfor måtte nok de ansvarlige for Vaktbataljonen skaffe seg folk så godt de kunne.

Mennene som vervet seg til SS Vaktbataljon ble som regel forespeilet at de skulle være bedriftsvakter og utføre helt upolitisk arbeid. I tillegg fikk mange av dem beskjed om at det var snakk om sivilt arbeid. At de skulle innrulleres i Waffen SS ble ofte underslått, ofte visste de ikke engang at de skulle gjennomgå militær trening. John E. fra Ski uttalte i avhør:

Stemningen i denne vaktbataljon var meget amper, da de fleste var lurt inn i bataljonen på falske premisser. Siktete fikk da han meldte seg til tjeneste utrykkelig beskjed om at dette var ikke noe arbeid som hadde noe med politikk å gjøre¹⁴²

I dommen mot vaktmannen Osvald S. fra Bærum, en mann som faktisk deserterte fra Vaktbataljonen og rømte til Sverige og som senere ble frifunnet for tjenesten selv om han innrømmet å ha vært i Korgen sto det:

Retten mener at T.(*tiltalte, min anmerkning*) var i god tro da han meldte seg til vaktjeneste. Han har tydeligvis svevet i den villfarelse at han meldte seg til civil vaktjeneste, og retten finner å burde akseptere hans forklaring om at det først gikk opp for ham hva han hadde innlatt seg på da han annen gang kom til Halden¹⁴³

¹⁴² L.sak. Follo Politikammer: dom 23/46. Dokument 4

¹⁴³ L. sak. Oslo Politikammer: dom 3141

Dette gjaldt utvilsomt mange av medlemmene av SS Vaktbataljon, men Aker Herredsretts frifinnelse av Osvald S. er så vidt jeg vet helt unik. Av en eller annen grunn som ikke fremgår i saken, anket heller ikke påtalemyndighetene avgjørelsen. Senere ble Osvald S. pågrepet og innsatt i varetekt igjen mens han ble etterforsket for sin opptreden i Korgen. Denne etterforskningen kom det intet ut av, og 4/6 – 47 ble Osvald S. endelig løslatt. Da hadde han sittet i varetekt nesten sammenhengende siden kapitulasjonen (han sto først for retten 22/2 – 46 og ble pågrepet igjen allerede 1/3 samme år). Dermed slapp strengt tatt ikke Osvald S. unna straff selv om han ble frikjent. Han satt i praksis sammenhengende i varetekt i over to år, og dersom han hadde fått ”standard”- straffen på mellom tre og tre og et halvt års tvangsarbeid ville han ha blitt løslatt omtrent på samme tid.

Disiplinære problemer blant mannskapene

Som nevnt ovenfor var stemningen og moralen innen SS Vaktbataljon til dels svært dårlig. Dette viste seg delvis gjennom udisiplinert opptreden, obsternasighet ovenfor de overordnede, ulovlig fravær fra tjenesten og drikking i arbeidstiden. I enkelte tilfeller hadde det enda mer dramatiske utslag. Jeg har allerede nevnt minst 19 tilfeller av regulær desertering. Flere av vaktmennene unnlot å returnere etter permisjoner og ble avhentet hjemme enten av norsk politi eller SIPO. Hans S. fra Oslo, som allerede tidligere hadde bemerket seg som unnasluntrer idet han hadde rømt fra arbeidstjeneste med OT og meldt seg til Vaktbataljonen for å unnsnippe straff for det, er et eksempel på dette. Han ble pågrepet og dømt til 21 dagers skarp arrest høsten 1943. Få måneder senere ble han dimittert etter en rekke søknader, delvis som en følge av det ulovlige fraværet, men sikkert like mye pga et omfattende alkoholmisbruk.¹⁴⁴ Dessuten ser det ut til at tyvperm var et utbredt fenomen. Eksempelvis stakk Elif P. av mens han hadde dagperm i Halden og dro hjem til Bergen helt i begynnelsen av tjenestetiden sin. Han ble pågrepet av politiet og satt i arrest i Halden og senere i Holmestrand frem til han ble sendt nordover.¹⁴⁵

I sakene finnes det også indikasjoner på at enkelte av vaktmannskapene tok sin misnøye med de tyske overordnede lenger enn de andre. Arne N. H. fra Molde havnet i klammeri med en tysk offiser i november 1942. Selv påsto han at han hadde skutt etter tyskeren etter at denne hadde skjelt ham ut og slått etter ham. Dette er usannsynlig. Hadde han gjort det, ville han temmelig sikkert ha blitt stilt for krigsrett og sendt til Tyskland, mens det reelle utfallet av

¹⁴⁴ L. sak. Oslo Politikammer: dom 1271

¹⁴⁵ L. sak. Bergen Politikammer: dom 259

hendelsen var at han ble fraktet i håndjern til Holmestrand av en norsk politimann og satt i arrest i 21 dager. Andre vitnemål i saken antyder at Arne N. H. og den tyske offiseren hadde havnet i slagsmål, uten at noen fremlegger noen årsak.¹⁴⁶ Den serbiske fangen Nikola Rokic bevitnet følgende om en annen av vaktmennene:

Tolken x var fryktelig brutal og plaget og mishandlet fangene. Dette holdt han med på til omkring midten av september. Da var der en mattransport og under denne hadde x stjålet noe brennevin. Kiefer kom inn på rommet til x og der ble slagsmål mellom disse 2. Kiefer hadde fått et kraftig slag av x. X fikk straff for dette og ble sendt bort fra Botn senere¹⁴⁷

Som vi ser gjorde denne vaktmannen seg skyldig i mer enn en type disiplinærovertredelse. Jeg har ikke lest saken mot denne aktuelle vaktmannen, men regner med at han fikk omtrent samme straff som Arne N.H. Imidlertid kan det ha gått langt verre for ham. Olaf N. fra Drammen hadde under tjeneste ved Fiskå Verk i Kristiansand blitt pågrepet mens han stjal vin fra lageret, og under pågripelsen hadde han utalt en del fornærmende gloser mot Joseph Göbbels. Det er litt vanskelig for meg å bedømme hva tyskerne betraktet som det mest alvorlige, men Olaf N. ble i hvert fall dømt til 3 års tukthus og sendt til Mitskau- leiren i Tyskland hvor han senere ble utkommandert som soldat i SS Straffebataljon og deltok i kamper mot den røde hær i Ungarn og Tsjekkoslovakia inntil han ble tatt som krigsfange.¹⁴⁸

Ellers er det verdt å nevne at damvokteren ved Skarpfoss- dammen i saken mot Unterscharführer Nils D. fra Rognan bevitnet at mannskapene fra SS Vaktbataljon hadde vært svært udisiplinerte og bla brutt seg inn i alle hyttene som lå i området og stjålet alt de kom over.¹⁴⁹ Under tjenesten i Korgen ble tre av de norske vaktene, Randulf L. fra Narvik samt Ivar H. og Oddvar J. arrestert og satt i arrest i Mosjøen høsten 1942. Dette skyldtes at de tre hadde vært alt for hjelpsomme overfor fangene, gitt dem ekstra rasjoner og sigaretter, tillatt dem å arbeide i sakte tempo etc. I tillegg skulle de ha forklart fangene veien til Sverige! Dette kan vel vanskelig omtales som disiplinærproblemer, mer som medmenneskelighet. Men fra tysk synspunkt var det alvorlige disiplinære overtramp, og det er en ganske god indikasjon på hvordan en del av vaktsoldatene forholdt seg til ordre og instruksjoner. Senere dro Randulf L. til fronten med Regiment Norge uten å ha søkt permisjon fra Vaktbataljonen. Selv opplyste han da han kom hjem fra britisk krigsfangenskap i Tyskland i november 1946 at han hadde dratt

¹⁴⁶ L. sak. Sogn Politikammer: dom 301/45

¹⁴⁷ L. sak. Troms Politikammer: dom 1/55

¹⁴⁸ L. sak. Drammen Politikammer: sak 1746

¹⁴⁹ L. sak. Bodø Politikammer: sak 895/45

til fronten fordi han ikke ville tilbake til serberleirene. Denne påstanden er nok ikke helt troverdig. Delvis fordi Randulf L. allerede sommeren 1942 hadde søkt om opptak i DKM. I tillegg gikk han ikke inn i Regiment Norge før i april 1943, og da var ikke SS Vaktbataljon lenger i serberleirene.¹⁵⁰

Alkoholbruk og misbruk

Et annet element som bør tas med i redegjørelsen om de sosiale forholdene er kanskje litt på siden, men det er likevel interessant. Det handler om drikking. I svært mange av sakene rettet mot medlemmene av Vaktbataljonen blir det kommentert at mennene lå under for alkohol, og at dette til dels var årsaken til at de levde under relativt kummerlige kår. Eksempelvis ble Helge O. fra Sandefjord bøtelagt for overtredelse av løsgjengerloven og offentlig beruselse hele 14 ganger mellom 13/7 – 1927 og 13/3 – 1940. Han skal også ha hatt alvorlige problemer med å holde på en jobb pga drikkingen, og skal også ha mishandlet sin kone og barn omfattende¹⁵¹ Allerede flere ganger nevnte Luis J. fra Halden hadde gått inn i NS og politiet for å komme seg vekk fra ”dårlig selskap” hjemme i Halden etter påskyndelse fra sin far og sin advokat. Han var i ferd med å drikke seg fra gård og grunn, og gjorde ikke noe fornuftig. I saken hans ligger et brev fra hans advokat og foretningfører hvor denne ba ham innstendig om å ta seg sammen.

Luis J. gjorde forsøk på å bedre seg, men var åpenbart alt for glad i det sterke. Han opptrådte beruset i tjenestetiden ved flere anledninger, og da han ble grepet på fersk gjerning mens han forsøkte å stjele vin fra Politiskolens lager, var begeret fullt så å si, og han ble sparket ut. Kort tid senere gikk han inn i Førergarden, men dette hjalp heller ikke nevneverdig på alkoholproblemene, og han fikk sparken derfra også etter at han hadde skapt skandale på toget fra Hamar til Oslo etter at Quisling hadde talt på et NS – arrangement. Luis J. og et annet medlem av Førergarden hadde drukket seg fulle etter at arrangementet var over, og da de skulle reise tilbake til Oslo (ikke i følge med Quisling som hadde reist med et tidligere tog), hadde de havnet i klammeri med noen fremstående NS – medlemmer og blitt fratatt legitimasjonskortene sine. Senere forsøkte det andre medlemmet av Førergarden ved hjelp av en annen fremstående NS – mann han kjente som ved en tilfeldighet befant seg på toget å true seg til å få legitimasjonen tilbake, men det lyktes ikke. Luis J. hadde på det tidspunktet vært så døddrukken at han ikke hadde deltatt i krangelen. Etter det fikk begge sparken fra

¹⁵⁰ L. sak. Narvik Politikammer: sak 443/45

¹⁵¹ L. sak. Sandefjord Politikammer: avgj. L- dom 63/45

Førergarden. Fylkesføreren for Øst – Viken (bla Østfold) Sverre Steen ville ha Luis J. ekskludert fra partiet, og i et brev til Ministerpresidentens Adjutantstab datert 3/12 – 42 skrev han:

Det viser seg at (*Luis J. min bemerkning*) er henfallen til alkohol og det sies at han skal ha gjort seg skyldig i misligheter i politiets tjeneste. Hans skuddsmål for øvrig er meget slett¹⁵²

Det fremgår ikke i saken hvorvidt Luis J. ble ekskludert fra NS eller ikke, men jeg antar at han ble det. Etter at han ble sparket fra Førergarden, gikk Luis J. inn i Vaktbataljonen i august samme år. Senere ble han sendt til serberleiren Rognan hvor han stort sett var konstant beruset og gjorde seg skyldig i en lang rekke mishandlinger samt minst ett drap. Faktisk satt han i arrest på grunn av fyll i tjenesten nesten like mye som han gjorde tjeneste. Senere mistet han også stillingen som skiftkommandant ved Hærøya av samme grunn. Høsten 1944 ble han dømt til 7 måneders tukthus i tysk krigsrett for å ha tatt tyvperm og gått på ”fylla” i Halden. Han ble imidlertid løslatt etter bare ca 4 måneder og sendt tilbake til Holmestrand. Ett annet resultat av tyvpermen og fyllekulen var at han mistet sin komfortable jobb som kontorhjelp ved Germanische Leitstelle i Oslo som han hadde fått etter at han mistet jobben som vaktkommandør på Hærøya. Selv sa Luis J. om tjenesten i Rognan:

Det var meget drikking i leiren. Jeg selv var ofte så full at jeg ikke husker hva jeg foretok meg. I denne tilstand kan det tenkes at jeg kan ha begått vold mot serbere, men jeg kan altså ikke huske dette¹⁵³

Luis J. sitt vitnemål er ikke det eneste som antyder at de norske vaktene ofte drakk under tjenesten, men det er det kanskje mest tydelige. Vaktmannen Hans M. uttalte om forholdene i serberleiren Rognan:

Det var ikke noe kameratskap i leiren og der var atskillige utskielser med hensyn til drikking idet guttene var lei av å gå der¹⁵⁴

I Nils Christies avhandling foreligger følgende to utsagn fra menn jeg ikke kjenner identiteten til:

Det ble vi foret med av tyskerne. Kunne drikke ½ liter brennevin og flere flasker vin om dagen hvis vi ville.

Ikke så forferdelig mye. Bare et fingerbøl brennevin en gang imellom. Ellers sur rinskvin. Det påvirket neppe noen.¹⁵⁵

¹⁵² L. sak. Halden Politikammer: sak 575. Dokument 7 ad 9

¹⁵³ Ibid. Dokument 7

¹⁵⁴ L. sak. Bodø Politikammer: sak 895/45

Begge fremstillingene omhandler i hvilken grad de norske vaktsoldatene hadde tilgang til alkohol. Hans funn var imidlertid noe tvetydige. Enkelte av vaktmennene sa en ting, andre sa noe helt annet, som vist ovenfor. Mange av Christies funn tyder på at det var stor forskjell fra leir til leir. Vakt A6 i Christies avhandling uttalte følgende om bruk av rusmidler i tjenesten:

[...]Et par av oss nektet å gå videre på vakt etter en stund. Kommandanten tok oss da ned til seg og gav oss noen piller som holdt oss våkne.[...] Jeg sa at vi hadde fått slike piller, og retten regnet det straffeskjerpende. De andre som fikk det har holdt kjeft om det. Av brennevin hadde vi en flaske i måneden, men rødvin hadde vi nok av. Den var god kokende heit. Jeg har kristelige foreldre, og hadde aldri för smakt alkohol, men det ble jo drikking. En var jo forferdelig trött når en kom inn om aftenen, og ville gjerne ha litt fest. Og så ble det til en dram om morgenen for å komme i vigör¹⁵⁶

Oppsummering

Medlemmene av SS Vaktbataljon var gjennomsnittlig eldre enn frontkjemperne. Dette gjelder ikke Hirdbataljonen hvor vaktsoldatene i følge de fleste vitnemål var til dels svært unge. Regner man også dem inn i tallmaterialet for SS Vaktbataljon som helhet, blir fortsatt den gjennomsnittlige alderen på ”mine” 85 medlemmer av Vaktbataljonen nesten fire og et halvt år høyere enn for frontkjemperne jeg har behandlet. De som hadde meldt seg til Hirdbataljonen var i all hovedsak aktive medlemmer av Rikshirden og overbeviste medlemmer av NS. Dessuten inneholdt Hirdvaktbataljonen en god del menn som opprinnelig vervet seg til krigstjeneste, men ble underkjent enten på grunn av alder eller helsemessige forhold. Dette var ikke tilfelle i samme grad for SS Vaktbataljons del. I denne avdelingen ser det ut til at svært mange av medlemmene var økonomiske opportuniste som søkte seg til en relativt behagelig jobb med forholdsvis bra betaling. Det var snakk om menn som stort sett var i 30- og – 40 – årene med til dels store familier. De var dårlig utdannet, og hentet sitt utkomme i yrker med forholdsvis lav status og med lav lønn. Eksempelvis hadde medlemmene av SS Vaktbataljon i mitt kildemateriale i gjennomsnitt 3,3 barn (da er de som ikke hadde barn tatt ut), mens tilsvarende for de 24 frontkjemperne jeg har behandlet som var foreldre er 2,1. Det skal også nevnes at mens fire medlemmer av Vaktbataljonen hadde fire barn (en av disse hadde enda flere, men de var satt bort gjennom forsorgen), to hadde fem barn, fire hadde seks og en hel åtte, var det bare tre av frontkjemperne som hadde så mange som tre barn.

¹⁵⁵ Christie, 1952. Side 136

¹⁵⁶ Christie, 1952. Side 135

Mens 27 av medlemmene av SS Vaktbataljon bare hadde folkeskoleutdanning og bare en hadde høyere utdanning, er tilsvarende tall for den noe større frontkjempergruppen hhv 11 og 17, noe som er en signifikant forskjell. I tillegg arbeidet medlemmene av SS Vaktbataljon nesten utelukkende i skog- og jordbruk (flere av dem som selveiende bønder) eller som arbeidsfolk eller håndverkere. Bare tre av de 85 hadde stillinger som kvalifiserer dem til å bli kategorisert som tilhørende gruppen intellektuelle/ledelse. Dette gjelder en fabrikkbestyrer, en skipsoffiser og en mann som frem til 1940 hadde vært lokomotivstallformann i Narvik. Jernbaneinstallasjonene i byen ble imidlertid lagt i grus under kamphandlingene, og denne mannen livnærte seg som maler og sjømann frem til han gikk inn i Vaktbataljonen.

I frontkjempergruppen er det også til dels mange håndverkere og arbeidere, noe som sikkert henger sammen med at disse grupper var relativt større i Norge på den tiden enn de er i dag. Det blir allikevel en markant forskjell, idet hele 11 frontkjemper er registrert med sivilt yrke som skoleelev, student eller hjemmeværende (det siste gjelder uten unntak menn som hadde vervet seg til fronttjeneste før de hadde blitt gamle nok til å skaffe seg sivilt arbeide). Videre var det åtte ansatt i handel/kontor/funksjonær- stillinger mot en fra SS Vaktbataljon (han var kontorist ved et NS – kontor), åtte tjeneste- og embetsmenn (disse var med unntak for en brannkonstabel alle enten militære offiserer eller politifolk) mot ingen medlemmer av SS Vaktbataljon i samme yrkesgrupper. Ytterligere syv hadde posisjoner som intellektuelle/ledelse. De fordelte seg på stillinger/utdanning som ingeniør, arkitekt og kommunal bygningssjef, disponent, lege, lektor, skipskaptein og en jurist.

Mennene i SS Vaktbataljon var gjennomgående mindre ideologisk motiverte for sin tjeneste enn frontkjemperne. Denne påstanden underbygger jeg med at mer en 25 % av dem jeg har behandlet saken til ikke var medlemmer av NS i det hele tatt, mens ytterligere i hvert fall to meldte seg inn i sammenheng med at de gikk inn i Vaktbataljonen. Tre ble ekskludert fra partiet, mens ytterligere tre meldte seg ut. Videre var det bare fire av dem jeg har behandlet som hadde tillitsverv innen NS, og et dusin andre som var aktive innen Rikshirden eller medlemmer av NS særorganisasjoner. For frontkjemperne er tallene ganske annerledes. Nesten samtlige var medlemmer av NS eller NSUF, og flertallet av de andre var medlemmer av GSSN, aktive i rikshirden, medlemmer av NS særorganisasjoner eller ansatte i forskjellige kolliderende eller direkte tyske organisasjoner som f. eks Likvidasjonsstyret, Frontkjemperkontoret, GREPO eller endog SIPO. Minst 17 av ”mine” frontkjemper hadde tillitsverv innen NS eller partiets særorganisasjoner.

I tillegg vitner mange av medlemmene av vaktbataljonen om at det hadde vært svært dårlig stemning i deres rekker, delvis fordi de følte seg lurte og utnyttet, delvis fordi de mente seg dårlig behandlet og direkte mobbet av sine overordnede. Minst 19 medlemmer av Vaktbataljonen jeg kjenner til deserterte fra tjenesten. Syv klarte å ta seg over til Sverige hvor de ble internert og utlevert til Norge etter krigen, mens fem andre ble pågrepet i forsøk på å gjøre det samme og dømt til tukthus i tyske krigsretter. Disse sonet straffene delvis på Grini og delvis i Tyskland. Flere av dem i den spesielle straffeleiren for medlemmer av politiet og SS i Mitskau utenfor Danzig. Minst to satt imidlertid i Dachau. Minst to medlemmer av SS Vaktbataljon som ble sendt til Tyskland for å avsone tukthusstraffer (den ene for faneflukt, den andre for tyveri, beruselse i tjenesten og fornærmelser mot tyske politiske ledere) deltok senere i kamper mot den røde hær i Ungarn, det daværende Tsjekkoslovakia og Østerrike som utkommanderte til SS Straffebataljoner. En deserterte fra tjeneste i serberleiren Osen og skjulte seg i Oslo. Han var imidlertid svak for alkohol og ble pågrepet etter et ”fylleslagsmål” på byen og overlevert til SIPO. For å redde seg unna krigsrett begynte han som angiver. Først i Oslo, senere i Bergen. Han var imidlertid en bortimot uforbederlig dranker og kriminell, og ble overlevert til norsk politi i januar 1945 og dømt til to og ett halvt års fengsel. Senere ble han en av tre medlemmer av Vaktbataljonen som ble dømt til døden, og i juli 1947 ble han den eneste som faktisk ble henrettet.

Natt til 21/4 – 45 deserterte hele vaktavdelingen på seks mann fra sin post ved Møsvatndammen ved Rjukan. Denne gruppen innså at Tyskland kom til å tape krigen, og fryktet at de måtte ta del i en borgerkrig når det skjedde. Derfor tok de med seg våpnene sine og stakk til fjells. De klarte å holde seg skjult til etter kapitulasjonen og fire ble pågrepet i Hemsedal 12/5 – 45, mens en ble arrestert i Enebakk 31/5 – 45. Ellers var forholdet mellom de norske vaktsoldatene og dere tyske overordnede både i leirene og ellers generelt meget anstrengt, og tjenesten var preget av omfattende drikking og mange disiplinærovertredelser. Tyvperm, beruselse i tjenesten, insubordinasjon og regelrett ordrenekt ser ut fra vitnemålene jeg har lest til å ha hørt til dagens orden.

I tillegg til at mange av vaktsoldatene var politisk uinteresserte, eller i hvert fall ikke var nasjonalsosialistisk innstilte, at de var økonomisk vanskeligstilte samt at enkelte rett og slett var arbeidsledige, kan det ut fra mitt kildegrunnlag se ut som om en uforholdsmessig stor andel av medlemmene av SS Vaktbataljon slet med svekkede sjelsevner, mentale utfordringer og i minst ett tilfelle regelrett sinnssykdom. Betrachninger om menneskes ”begrensede åndelige evner”, ”lavtstående intellekt” og andre uttrykk med samme meningsinnhold som

neppe ville vært brukt i dag går igjen i sak etter sak. Flere fikk redusert straff på grunn av sin mentale kapasitet, og to fikk saken henlagt etter bevisets stilling idet de ”mentalt sto så lavt at de ikke ville være gjenstand for adferdsjustering gjennom straff”. Det ble gjort judisielle observasjoner av en rekke av vaktsoldatene, og disse ble jevnt over målt til å inneha iq på under 80. Det laveste tallet jeg har funnet er 55. Dette må imidlertid ikke oppfattes som om at det utelukkende var eldre nazister, økonomiske opportuniste og mentalt tilbakestående menn i SS Vaktbataljon. En del av de yngre medlemmene som meldte seg mot slutten av krigen må så vidt jeg kan bedømme ha gjort dette av ren eventyrlyst og utferdstrang. Det samme gjaldt enkelte eldre medlemmer som vervet seg tidligere. De så mest ut til å ha gått lei av sitt daglige virke, og ønsket å oppleve noe annet. I en del tilfeller er det umulig for meg å påvise mennenes bevegelsesgrunner til å gå i tysk tjeneste. Dette blir ytterligere vanskeliggjort ved at det i mange tilfeller ikke var noen interesse til stede for å avdekke deres motivasjon. Mange politifolk som utførte avhørene nøyde seg rett og slett med å registrere at de hadde vervet seg, og brydde seg ikke nevneverdig om hvorfor.

Alt i alt kan vi slutte oss til at medlemmene av SS Vaktbataljon på ingen måte oppfylte SS sin målsetning om at medlemmene skulle tilhøre eliten av folket. I motsetning til frontkjemperne som var bedre utdannet enn gjennomsnittet i befolkningen, var mer samfunnsmessig engasjerte og ikke minst i hovedsak tilhørte middelklassen og de øvre sosiale sjiktene i samfunnet, var vaktsoldatene lite orienterte om verdenshendelsene, de var dårlig utdannet og de tilhørte gjennomgående de lavere sosiale lag. Dette er en forenkling, men i det store bildet er den korrekt.

Kapittel 3 – SS Vaktbataljon i rettsoppgjøret og i komperasjon med lignende avdelinger i Danmark

Dette kapittelet kommer i all hovedsak til å handle om medlemmene av SS Vaktbataljon og deres ”skjebne” i rettsoppgjøret etter andre verdenskrig. Jeg skal se på hvordan medlemmene av denne avdelingen ble dømt i forhold til frontkjemperne, på hvordan de som gjorde tjeneste i serberleirene ble dømt i forhold til de som ikke var der, og dessuten forskjellen i straffnivået mellom de som ble dømt for mishandling og/eller drap i forhold de som ikke ble dømt for slikt. I andre del av kapittelet skal jeg se på forskjeller og likheter mellom SS Vaktbataljon i Norge og Danmark, samt en rekke væpnede vaktkorps som fantes i Danmark som ligner i sin oppbygging og tjeneste. Man kan helt klart argumentere for at jeg burde ha holdt meg til å sammenligne SS Vaktbataljon i Norge med den tilsvarende avdelingen i Danmark, men jeg vil hevde at forutsetningene er helt annerledes. Det fantes ingen serberleire i Danmark, og heller ingen fangeleire av noen type hvor danske statsborgere ble satt inn i vaktjeneste i omfattende grad. Derfor vil ikke de to avdelingene være umiddelbart sammenlignbare. Imidlertid fantes det vaktkorps oppstilt i Danmark som ble overført til helt andre deler av Europa, bla Frankrike, Italia og Balkan. I disse områdene gjorde i hvert fall noen danske vaktmenn seg skyldige i omtrent de samme forbrytelsene som medlemmene av den norske SS Vaktbataljon, og enkelte deltok endog i partisanbekjempelse. Også dette kapittelet kommer til å bli avrundet med en oppsummering.

Rettsoppgjøret i Norge

Det norske landssvikoppgjøret var til dels svært omfattende idet det ble reist sak mot absolutt alle som hadde vært medlem av Nasjonal Samling etter 9/4 – 40, et eksempel på at medlemskap i et politisk parti ble gjort straffbart. I tillegg ble en rekke personer som ikke

hadde vært medlemmer av NS også stilt for retten. Svært mange av disse hadde gjort tjeneste for den tyske okkupasjonsmakten enten i væpnet tjeneste eller på annen måte. Jeg skal ikke gå inn på noen analyse av rettsoppgjøret i seg selv, men nøyer meg med å sammenligne de to samme gruppene jeg har konsentrert meg om så langt.

Rettsoppjøret mot medlemmene av SS Vaktbataljon

Det fantes to vesensforskjellige grupperinger innen gruppen av menn som tjenestegjorde i Hirdvaktbataljonen, Vaktbataljon "Nord" og SS Vaktbataljon. Den første gruppen var de som gjorde tjeneste i serberleirene, den andre de som ikke gjorde det. Det er i utgangspunktet grunn til å tro at den førstnevnte gruppen ble straffet hardere, men dette er ikke nødvendigvis tilfellet. I følge Nils Christie ble ikke de vaktssoldatene som var i serberleirene dømt hardere enn de andre i utgangspunktet, bare dersom de hadde begått mishandling og/eller drap.¹⁵⁷ Mine funn er noe annerledes. Tar man vekk de av mine vaktssoldater som ble dømt til livsvarig tvangsarbeid, ble dømt til døden eller fikk sine saker henlagt samt den ene som faktisk ble frifunnet, er den gjennomsnittelige straffen på temmelig nøyaktig 4,5 års tvangsarbeid i første rettsinstans. I svært mange av sakene ble det levert anke fra den ene eller den andre parten (i mange tilfeller av begge). Åtte fikk straffen skjerpet i høyere rettsinstans, 12 fikk den redusert enten i høyere rettsinstans, ved kongelig resolusjon eller i noen tilfeller i gjenopptakelsessaker i samme rettsinstans som i utgangspunktet. Endelig straff for alle ble i gjennomsnitt 4,4 år, altså minimalt lavere enn i førsteinstans. Min beregning viser at de vaktssoldatene som ikke tjenestegjorde i serberleirene ble stående med en gjennomsnittelig tvangsarbeidsstraff på 3,2 år, mens de som hadde vært i leirene ble stående med et gjennomsnitt på 4,9 år.

Det er nærmest selvsagt en signifikant forskjell i straffenivået mellom de som ble dømt for mishandling, brutalitet og drap og de som ble dømt bare for andre forhold. Den førstnevnte gruppen (som i mitt tallmateriale utgjør 10 personer når man fortsatt holder de livstidsdømte og dødsdømte utenfor) fikk i gjennomsnitt 9,5 år. Dommene i denne gruppen strak seg fra Johan Ø. som fikk 1 år, 8 måneder (etter å ha sittet i varetekt i nesten to år), til Harald D. som sto for retten en rekke ganger fordi det stadig dukket opp nye momenter i saken og til slutt fikk 16 års tvangsarbeid.

I min gruppe er det 29 vaktmenn som tjenestegjorde i serberleirene uten å bli dømt for overgrep (flere av dem var tiltalt for dette, minst en for drap men ble frikjent hovedsakelig på

¹⁵⁷ Christie, 1952. Side 82

grunn av mangel på bevis). Disse ble i gjennomsnitt dømt til tvangsarbeid (en fikk fengselsstraff) i 4,5 år. Dette er signifikant høyere enn de vaktmennene som ikke gjorde tjeneste i leirene. Straffene i den gruppen som tjenestegjorde i serberleirene strekker seg fra Alf R. fra Arendal som på grunn av sin mentale helse bare ble dømt til 6 måneders fengsel, til John H. fra Bergen som fikk hele 15 år. Han var imidlertid et særtilfelle idet han det siste året av krigen gjorde tjeneste i FAK 144 og blant annet var med på Svalbard-aksjonen hvor norske soldater ble drept.¹⁵⁸ Når det er sagt så må det nevnes at også flere av disse mennene var særtilfeller. Sjur F. fra Grimstad var for eksempel Hirdtroppsfører og NS Fylkesorganisasjonsleder, Arne N. H. fra Molde var fungerende Hirdsveitefører og Troppssjef i Sogn og Fjordane Hirdbataljon samt at han fungerte som tolk for SIPO og Erik O. fra Kristiansand var med i FAK 144. Disse tre trekkes sammen med John H. gjennomsnittet kraftig opp, med hhv 8, 8 og 9 års tvangsarbeid. Tar man dem ut av regnestykket, blir det gjennomsnittelige straffenivået for serbervakter som ikke hadde begått overgrep eller drap mot fangene temmelig nøyaktig 3,5 år. Dermed ser det ut som om Christies påstand om at det ikke ble lagt nevneverdig vekt på tjeneste i serberleirene er korrekt.

Imidlertid er det enkelte unntak også i den gruppen medlemmer av SS Vaktbataljon som ikke var i serberleirene. Ole M. fra Oslo og Nils N. fra Os tilhørte bare SS Vaktbataljon i en relativt kort periode, men er med i sammenligningsgrunnlaget. Begge var tilsluttet FAK 144 og fikk hhv 8 og 12 års tvangsarbeid. Dermed trekkes disse gjennomsnittet i denne gruppen opp.¹⁵⁹ Tar man disse to ut av gruppen, blir den gjennomsnittelige stående straffen idømt medlemmer av SS Vaktbataljon som ikke tjenestegjorde i serberleire rett i overkant av 2,6 år.

Det er imidlertid verdt å nevne at denne gruppen også inneholder to menn som fikk eksepsjonelt korte straffer. Jeg sikter her til Einar E. fra Bærum som bare fikk 9 måneders tvangsarbeid og Eilif K. fra Heddal som mottok en dom på seks måneders tvangsarbeid. Begge disse står i en særstilling. Einar E. gikk inn i vaktbataljonen 8/3 – 43, 17 år gammel. I følge hans egne vitnemål og domspapirene tjenestegjorde han i avdelingen til kapitulasjonen, men bare i vaktbataljonens forlegninger i Oslo-området og i Holmestrand. I tillegg gjennomgikk han ikke våpentrening, bare et sanitetskurs. Einar E. var sanitäter og sykepasser,

¹⁵⁸ L. sak. Bergen Politikammer: dom 544

¹⁵⁹ Også Henry B. fra Trondheim og Thorvald T. fra Voss var tilknyttet både SS Vaktbataljon og FAK 144. Henry B. hadde imidlertid desertert og rømt til Sverige sommeren 1944 fordi han ikke ville være med på Svalbard-aksjonen. Thorvald T. hadde ikke kommet til FAK 144 fra SS Vaktbataljon før i november 1944, og var ikke med på noen av de aller mest graverende aksjonene avdelingen deltok i. Disse to ble idømt straffer på hhv 4 år (Henry B.) og 4 år, 1 måned (Thorvald T.) og trekkes ikke gjennomsnittet nevneverdig verken opp eller ned.

ikke ”ordentlig” vaktsoldat. Dessuten hadde han ennå ikke fylt 20 da krigen sluttet. Alt dette ble regnet som formidlende omstendigheter, og til tross for at han tjenestegjorde i vaktbataljonen i over to år fikk han en svært mild dom.¹⁶⁰

Eilif K. hadde gått i NS- kretser hjemme i Heddal helt fra 1940, og hadde ved flere anledninger utgitt seg for medlem av både NS og Rikshirden. Han ble imidlertid konfrontert med dette av en frontkjemper på permisjon, og denne rev både NS- nålen og hird- merkene Eilif K. hadde satt på seg av ham og skjelte ham ut. Denne hendelsen gjorde ham etter eget utsagn så flau at han meldte seg inn i både NS og Rikshirden kort tid senere. Eilif K. var, som mange andre av medlemmene av SS Vaktbataljon, svak for alkohol, og hadde ved et tilfelle meldt seg til fronttjeneste mens han var beruset. Han hadde imidlertid blitt underkjent på legeundersøkelsen og hadde glemt det hele. I februar 1943 ble han imidlertid innkalt til vaktbataljonen og meldte seg, motvillig, til tjeneste 27/2 – 43. Allerede 15/3 – 43 deserterte han imidlertid sammen med en annen mann fra Moss og forsøkte å ta seg over til Sverige. Han hevdet senere at han hadde desertert fordi mannskapene ble mobbet og forfulgt av de tyske overordnede, samt at han hadde hørt at kompaniet skulle sendes til serberleirene.

De to forsøkte imidlertid å ta drosje fra Halden til grensen, og sjåføren var angiver for SIPO. De tyske grensevaktene hadde i utgangspunktet godtatt de to vaktsoldatenes SS – identifikasjoner og historien om at de skulle besøke en bekjent som bodde i grensesonen, men drosjesjåføren avslørte dem og de ble pågrepet. Etter å ha sittet nesten ett halvt år på Akershus ble de to desertørene sendt til Tyskland med tukthusstraffer fra tysk krigsrett. Eilif K. kom til Dachau 28/9 – 43, den andre vaktsoldaten havnet et annet sted uten at det fremgår i saken hvor. I januar 1944 ble Eilif K. overført til Mitskau- leiren, og i oktober samme år ble han utkommandert til en SS Straffebataljon stasjonert ved Doblowitz i det daværende Tsjekkoslovakia.

Fra 26/11 – 44 til 13/1 – 45 da han ble alvorlig såret var Eilif K. ved fronten i Ungarn. Deretter lå han på lasarett i flere forskjellige land før han ble tatt som krigsfange av amerikanske tropper i Halle i Tyskland 18/6 – 45. Han kom først hjem til Norge 3/7 – 46, og ble umiddelbart innsatt i varetekt på Notodden. Imidlertid ble han løslatt mot meldeplikt allerede 25/7. Tinn og Heddals Herredsrett fant den svært korte tjenestetiden i SS Vaktbataljon, det faktum at han hadde forsøkt å unndra seg tjenesten og at han hadde blitt

¹⁶⁰ L. sak. Oslo Politikammer: dom 351

ekskludert av NS sommeren 1943 som svært formildende, og tjenesten i SS straffebataljonen ble ikke lagt ham til last idet han var tvunget til det. Også det faktum at han hadde sittet i krigsfangenskap i over ett år, fikk betydning for straffeutmålingen. Hadde det ikke vært for at han rett før han dro til vaktbataljonen hadde anmeldt en sambygding fordi denne hadde revet ned noen NS plakater Eilif K. hadde hengt opp, hvorpå den andre mannen hadde sittet ni måneder på Grini, ville Eilif K. sannsynligvis ha fått saken sin henlagt. Isteden ble han idømt seks måneders fengsel, en straff han sonet i underkant av fire måneder av før han ble løslatt på prøve fra Sem fengsel.¹⁶¹

Tar man ut de to med eksepsjonelt lave straffer, blir den gjennomsnittelig stående straffen mot medlemmer av SS Vaktbataljon som ikke tjenestegjorde i serberleirene noe høyere. Likevel er dette straffenivået vesentlig lavere enn for dem som gjorde tjeneste i serberleire uten å bli dømt for mishandling og/eller drap, med tvangsarbeid i 2,8 år. Straffenivået mot medlemmene av SS Vaktbataljon etter siste behandling i rettssystemet (ikke medregnet benådning) blir seende slik ut når det blir fremstilt skjematisk:

Tjeneste	Straff	Tjeneste	Straff
Serberleire (tot.)	4,9 år	Ikke serberleire (tot.)	3,2 år
Dømt for mishandling og/eller drap	9,5 år	Ikke serberleire eller andre forhold som trekker opp	2,6 år
Ikke dømt for mishandling og /eller drap	4,5 år	Ikke serberleire eller andre forhold som trekker ned	2,8 år
Ikke dømt for mishandling og/eller drap eller andre forhold som trekker opp	3,5 år	Samtlige (unntatt dem med livstidsstraff, dødsdom eller henlagt sak)	4,4 år

Som man kan lese ut av denne tabellen er mine funn noe forskjellige fra Christies. I min gruppe har medlemmene av SS Vaktbataljon som tjenestegjorde i serberleiren uten å ha blitt

¹⁶¹ L. sak. Notodden Politikammer: sak 281/46

dømt for mishandling og drap faktisk blitt straffet hardere enn de som ikke var i disse leirene. Som nevnt i innledningen er imidlertid ikke min gruppe representativ. Dessuten er den forholdsvis liten. Christie dokumenterer at om lag 350 menn fra Hirdvaktbataljonen og SS Vaktbataljon gjorde tjeneste i serberleirene, jeg har bare behandlet 46 av disse. I tillegg er flere av disse tatt ut av tallgrunlaget fordi de enten fikk sin sak henlagt eller fordi de mottok dommer som ikke kan regnes inn i en slik fremstilling (dødsdom, livsvarig tvangsarbeid). Dermed er det en mulighet for at resultatet er et utslag av rene tilfeldigheter. Et annet element som kan ha spilt inn er på hvilket tidspunkt av rettsoppgjøret disse vaktene ble dømt.

Det er et kjent fenomen at straffene mot landssvikerne sank etter hvert som rettsoppgjøret skred frem. I min gruppe er det imidlertid litt vanskelig å dokumentere at det skjedde. Dette fordi flertallet av ”mine” vakter ble dømt relativt tidlig. Det først medlemmet av SS Vaktbataljon som fikk sin dom var Halvor H. fra Onsøy utenfor Fredrikstad. Han sto for Eidsivating Lagmannsrett allerede 24/7 – 45 sammen med 6 frontkjempere fra Fredrikstad og Sarpsborgområdet i den aller første frontkjempersaken under rettsoppgjøret. Disse fikk nærmest selvsagt langt hardere straffer enn mange av dem som fulgte senere. Halvor H. fikk ni års tvangsarbeid, selv om han ikke hadde tjenestegjort i serberleirene. Imidlertid ble hans straff (samt straffen mot alle de andre seks i samme sak) nedsatt senere. I Halvor H. sitt tilfelle skjedde ikke dette før ved Kongelig Resolusjon av 20/2 – 48.

Nesten samtlige av ”mine” vaktsoffiserer var dømt innen utgangen av 1946, og det ser ut fra tallmaterialet ikke ut til at straffene ble nevneverdig avkortet i denne perioden. Vel fikk ni av de som ble dømt i 1945 senere sine straffer nedsatt, noe som bare gjelder en av dem som ble domfelt i 1946. Dette alene er imidlertid ingen grunn til å påstå at domsnivået sank. Faktum er at endelig dom for dem som ble dømt i 1945 i gjennomsnitt var 3,3 år, for dem som ble dømt i 1946 (unntatt to som fikk saken henlagt og en som ble frifunnet) lå på 4,7 år. Dette er ingen anomali slik det kanskje kan se ut som. Det skyldes rett og slett at det var de minst kompliserte sakene som kom for retten først. Mens gruppen fra 1946 blant annet inneholder medlemmene av FAK 144 og fire menn som ble dømt for mishandling og/eller drap, var det ingen ekstraordinære forhold med noen av de som ble dømt i 1945.

Først med gruppen som ble dømt i 1947 kan vi se at straffene ser ut til å ha sunket. To av de som ble dømt de året fikk riktignok livsvarig tvangsarbeid og en dødsstraff, men i alle de tilfellene var det helt eksepsjonelle omstendigheter. For de resterende ble den gjennomsnittelig stående straffen 2,5 år.

Når vi kommer til 1948 går den gjennomsnittelige straffen kraftig opp igjen. Fem av de syv i min gruppe som ble dømt det året ble dømt for mishandling og/eller drap, en hadde vært høytstående i NS – hierarkiet. Den siste hadde vært frontkjemper etter at han var i serberleirene og kom ikke tilbake til Norge før i 1947. Den sistnevnte fikk den klart laveste dommen med fire års tvangsarbeid. Gjennomsnittelig straff i 1948 var hele 9,4 år.¹⁶² For året 1949 gir det ingen mening å lage noen statistikk ettersom det bare er snakk om to personer. Begge fikk sin straff vesentlig nedsatt allerede i 1950. Den allerede flere ganger nevnte svenske statsborgeren Johan L. ble dømt til 8 års tvangsarbeid i 1949, Høyesterett nedsatte straffen til 4,5 år året etter.

Den andre dømt i 1949 er det eneste virkelig gode eksempelet jeg har på at straffene sank merkbart i løpet av rettsoppgjøret. Gunnar K. fra Vardø utgjorde et helt spesielt tilfelle. Han var ung, født i januar 1925, og hadde gått inn i NSUF i 1941 (overført til NS 1/10 – 43). Våren 1942 gikk Gunnar K. inn i Hirdvaktbataljonen 17 år gammel. Han ble sendt til serberleiren Rognan hvor han ble kjent for å være en av de mest brutale av de norske vaktene. Nicola Rokic sa om Gunnar K.:

Han var en veldig farlig type og til tross for sine unge år var han en fryktelig kar til å mishandle fangene på forskjellig vis¹⁶³

Gunnar K. hadde en eldre bror som falt i Finland med Skijegerbataljonen, og gikk selv inn i Waffen SS i mai 1943. Senere var han i Kroatia og Russland frem til han ble såret i julen 1943. Deretter var han på lasarett i Oslo frem til sommeren 1944 da han returnerte til Tyskland. Sent på høsten ble han satt inn i kamper i Pommern som menig soldat i den nederlandske SS regimentet ”General Seifert”. 11/1 – 45 ble Gunnar K. såret igjen og lå på lasarett til han ble tatt som amerikansk krigsfange i midten av april. Han satt i krigsfangenskap frem til 22/12 – 45 da han ble løslatt. Det neste halve året arbeidet Gunnar K. som tolk og kantinearbeider i en britisk leir i Hannover. I juli – 46 meldte han seg for norske myndigheter i Hamburg, men fikk bli i Tyskland. Senere møtte han en tysk kvinne han forlovet seg med, og i juli 1947 søkte han helt åpent om norsk pass til seg selv og innreisetillatelse til Norge for sin forlovede. Disse søknadene ble avslått. Kort tid senere ble Gunnar K. ettersøkt av norske myndigheter. Han ble imidlertid ikke pågrepet til tross for at han hadde oppgitt sin korrekte adresse i byen Verden i nærheten av Hannover hvor han hadde

¹⁶² En av dem dømt i 1948 var Luis J. fra Halden. Han hadde opprinnelig blitt dømt til døden i 1946, men fikk sin sak opp igjen i 1948. Da ble han idømt 14 års tvangsarbeid.

¹⁶³ L. sak. Helgeland Politikammer: i eske 56: avgjort dom. Dokument 2 ad 15

startet en skraphandel da han søkte om norsk pass. I september 1948 fikk han dessuten utstedet ekteskapslisens fra den Kongelige Norske Generalkonsul i Hannover. Våren 1949 kom Gunnar K. tilbake til Norge og meldte seg for politiet i Oslo hvorpå han ble arrestert og innsatt til varetekt i Oslo Fengsel. Da han endelig sto for retten klarte ikke påtalemyndighetene å bevise at Gunnar k. hadde gjort seg skyldig i mishandling og han ble dømt til 4 års tvangsarbeid i Salten Herredsrett 10/12 - 49, tilsvarende dommen mot en annen tidligere serbervakt som hadde blitt frontkjemper og sittet i fangenskap i Tyskland etter krigen. Imidlertid ble straffen redusert til 2 år i Høyesterett, og 21/4 – 50 ble Gunnar K. løslatt.

Følgende tabell beskriver hvordan straffenivået utviklet seg i løpet av rettsoppgjøret

År hvor dommen falt	Gjennomsnittelig stående straff
1945	3,3 år
1946	4,7 år
1947	2,5 år
1948	9,4 år
1949	3,25 år

Tabellen over mine funn gir ingen indikasjoner på at det er grunnlag for å si at idømt straff mot medlemmene av SS Vaktbataljon sank nevneverdig over tid. Imidlertid må jeg understreke at jeg tar visse forbehold, som skissert tidligere i avsnittet.

SS Vaktbataljon og frontkjemperne i rettsoppgjøret

En direkte komperasjon mellom straffenivået idømt ”mine” grupper av vaktsoilder og frontkjemper vil med nødvendighet inneholde flere svakhetspunkt. For det første er enkelte oppført i begge grupper, og for det andre er flere av frontkjemperne i mitt kildematerial for høyt i gradene til at de egentlig kan sammenlignes. Ikke minst sto en stor andel av frontkjemperne jeg har behandlet for langt mer omfattende landssvik enn medlemmene av SS Vaktbataljon. Av 102 saker jeg har behandlet er det bare et fåtall som er ”rene” frontkjemperaker. Det er i nesten alle tilfellene andre omstendigheter i sakene som spiller inn på straffenivået. Selv om sammenlikningen kanskje ikke er ideell, mener jeg den vil vise

tendensene i oppgjøret. Dette fordi de forbeholdene jeg har nevnt så vidt jeg vet gjelder for forholdet mellom de to gruppene som helhet.

Også i frontkjempersakene ble det svært ofte anket av den ene eller den andre parten i retts sakene. I min gruppe fikk 20 dømte redusert sin straff som en følge av anke til høyere rettsinstans eller ved kongelig resolusjon (hvorav fire fikk dødsdommer redusert til livstidsstraff) mens åtte fikk straffen skjerpet (to fra livsvarig til dødsdom). Stående dom mot frontkjemperne i mitt kildegrunnlag i første rettsinstans (når jeg har tatt ut dem som fikk dødsstraff eller livsvarig fengsel) ble 5,8 år. Endelig dom etter at sakene var ferdigbehandlet i retts systemet endte på 5,7 år.¹⁶⁴ Som vi kan se var det gjennomsnittelige straffenivået bare minimalt lavere ved endelig avgjørelse enn det hadde vært i første rettsinstans. Det vi også kan se er at straffenivået mot frontkjemperne i gjennomsnitt lå markant høyere enn mot medlemmene av SS Vaktbataljon. Forskjellen er på om lag 1, 3 år, både i første rettsinstans og som stående dom.

Vaktbataljonen første rettsinstans	Vaktbataljonen endelig domsnivå	Frontkjemperne første rettsinstans	Frontkjemperne endelig domsnivå
4,5	4,4	5,8	5,7

Når det gjelder frontkjemperne er tendensen med lavere straffer etter hvert som rettsoppgjøret skred frem heller ikke så fremtredende som jeg hadde forventet på forhånd. Også i denne gruppen var det store flertallet dømt i løpet av 1946, men her er tallgrunnlaget senere mer omfattende idet gruppen er større.

Det samme gjaldt her som i forhold til SS Vaktbataljon, at de mest kompliserte sakene kom senere i rettsoppgjøret. Derfor ble det også slik at den gjennomsnittelige straffeutmålingen ikke sank nevneverdig ettersom en relativt stor andel av de dømte var tiltalt for svært alvorlige forhold. Mine grupper er relativt små, og ved noe som kan være en tilfeldighet er bare tre av de ti sakene jeg har behandlet som ble pådømt i 1948 ”rene” frontkjempersaker. Dersom man bare ser på disse, så har straffene gått noe ned (i disse tre sakene ble den gjennomsnittelige straffeutmålingen 3,5 år), og det er grunn til å tro at dette var en gjennomgående trend. Ser vi på de to dommene som falt i 1949 forsterkes dette inntrykket idet disse to fikk en

¹⁶⁴ En som opprinnelig hadde blitt idømt 18 års tvangsarbeid fikk straffen økt til livstidsfengsel, tre som hadde blitt dømt til døden hadde fått sine dommer omgjort til tidsbegrensede straffer.

gjennomsnittsdom på bare 2,4 år. Det siste året jeg har tall for er 1953, men dette året er langt fra representativt for rettsoppgjøret. Den ene av de domfelte hadde sittet på sinnssykeasyl eller vært på arbeidstrening helt siden 1946. Den andre hadde opprinnelig blitt dømt til døden i 1946 og fått sin straff omgjort til livsvarig tvangsarbeid året etter. Begge disse to tilhørte terrorgruppen ”Høst- banden” og hadde gjort seg skyldige i både terrordrap og bombeattentater. Det er grunn til å tro at den førstnevnte ville fått omtrent samme behandling i rettsoppgjøret som den andre dersom han ikke hadde blitt erklært sinnssyk.¹⁶⁵

År hvor dommen falt	Gjennomsnittelig stående straff
1945	6,3
1946	5,7
1947	6,3
1948	6,4
1949	2,4
1953	12

Rettsoppgjøret mot frontkjemperne og de fleste andre grupper av landssvikere er dokumentert og diskutert i mange arbeider tidligere. Derfor velger jeg å la temaet ligge med dette. For mer inngående fremstillinger kan Johs. Andenæs *Det vanskelige oppgjøret* eller Hans Fredrik Dahl og Øystein Sørensen (red.) *Ett rettferdig oppgjør? Rettsoppgjøret i Norge etter 1945* anbefales.

Danske organisasjoner

I Danmark fantes det en lang rekke forskjellige vaktkorps som minner om den norske SS Vaktbataljon. Det er riktignok vanskelig direkte å sammenligne Norge og Danmark når det gjelder den andre verdenskrig. Dette ikke minst fordi det offisielle Danmark valgte en helt annen vei enn Norge. Danmark er territorielt svært lite i forhold til Norge, er flatt og godt tilrettelagt for mekaniserte militære avdelinger og ligger dessuten helt inntil Tyskland. Dermed var det ikke å forvente at den i brede lag av befolkningen til dels direkte foraktede

¹⁶⁵ ”Høst – banden” hadde seks medlemmer. Fire av disse ble dømt til døden i Eidsivating Lagmannsrett i 1946, en ble dømt til 11 års tvangsarbeid (fordi han var regnet som ”undermåler”) mens den siste ble erklært sinnssyk. Senere ble tre av de fire som fikk dødsstraff omgjort sine straffer til først livsvarig tvangsarbeid, senere tidsbegrensede straffer. Den siste var mannen som ga banden navn, sjefen for Likvidasjonsstyret Håkon Høst. Han døde av sykdom i Akershus Landsfengsel 24/2 – 48.

dansk hæren skulle gjøre nevneverdig motstand mot en militær fullstendig overlegen motstander. Bare en håndfull menn mistet livet i løpet av tyske okkupasjonen av Danmark,¹⁶⁶ de aller fleste av disse i noen spredde skuddvekslinger mellom den kongelige danske garde og tyske tropper i København.

I Norge fikk Kongefamilien og regjeringen flere timers varsel etter at DKM Blücher ble senket i Drøbak- sundet, og hadde dessuten hundrevis (for ikke å si tusenvis) av kilometer av territorium å retirere over. Den norske regjeringen og kongefamilien kunne gradvis trekke seg tilbake under beskyttelse av svært underlegne, men hardt kjempende elementer av den norske hær og kunne til slutt unnsnippe om bord på britiske marinefartøyer hvorpå det ble opprettet en norsk eksilregjering i London. Denne muligheten hadde ikke de danske tilsvarende. Som en følge av General¹⁶⁷ Nikolaus von Falkenhorst sin operasjon ”Weserübung” ble både den danske regjering og kongefamilie fanget i København. Tyske tropper inntok nesten alle offisielle bygninger og tilholdssteder for ledende danske politikere og kongelige i løpet av kort tid etter at de strømmet ut av lasteskip som lå på Københavns havn. I motsetning til Norge som ikke ble tvunget til kapitulasjon før britiske, franske og polske tropper trakk seg tilbake og først oppga den offisielle motstandskampen i begynnelsen av juni, måtte Danmark kapitulere militært i løpet av krigens første dag.

De danske politiske organer valgte å samarbeide for å unngå akkurat den skjebnen som senere ble Norge til del, full tysk overherredømme. Helt frem til 29/8 – 43 da de politiske organene nedla arbeidet i protest førte danske myndigheter en samarbeidspolitikk. Dette er hovedsaken i forskjellen mellom Norge og Danmark. Mens SIPO og tyske okkupasjonsmyndigheter tok kontroll i Norge allerede helt fra begynnelsen, skjedde ikke dette i Danmark før sommeren 1943. SIPO etablerte seg først i Danmark i september 1943,¹⁶⁸ og hadde dermed ikke behov for tilsvarende avdelinger som SS Vaktbataljon.

Danske vaktkorps

Det fantes ingen store tvangsarbeidsleire eller fangeleire i Danmark. Det fangevaktholdet som var nødvendig der ble gjort av tyskerne selv, fengselsvesenet som fortsatte i vanlig tjeneste

¹⁶⁶ Vel å merke under selve okkuperingen av Kongeriket Danmark 9/4 – 40, Operasjon Weserübung. Hundrevis, muligens tusenvis danske statsborgere ble drept i løpet av okkupasjonstiden som varte helt frem til Grössadmiral Karl Dönitz signerte Tysklands kapitulasjon 7/5 – 45.

¹⁶⁷ General i 1940, forfremmet til Generaloberst senere

¹⁶⁸ Tamm, 1997. Side 316

gjennom hele krigen og frem til det ble oppløst 19/9 – 44,¹⁶⁹ det regulære danske politiet. Imidlertid fantes det flere lignende organisasjoner i aktivitet som minnet mye om SS Vaktbataljon og kanskje særlig HBV. Det første som ble opprettet var *Schweriner Wacht- und Schliessgesellschaft* (heretter bare betegnet Schwerinerkorpset). Selv om medlemmene var uniformert og bar våpen under tjenesten var dette et privat tysk sikkerhetselskap, ikke en militæravdeling. Schwerinerkorpset rekrutterte i hovedsak sine mannskaper i Danmark fra det etnisk tyske mindretallet på Sønderjylland. I all hovedsak gjorde avdelingen tjeneste som vakter ved tyske flyplasser på Jylland, og mannskapene forpliktet seg i tillegg til å drive adgangskontroll til å gripe inn ovenfor eller i det minste rapportere alle tegn på demonstrasjon og sabotasje til tyskerne.¹⁷⁰ Det hadde allerede fra begynnelsen av krigen vært sivile danske vaktmenn ved de fleste flyplasser i Danmark, og med Schwerinerkorpset ble dette satt i mer ordnede former. De som ikke var villige til å forplikte seg til fast tjeneste i Schwerinerkorpset, hadde fra 1943 muligheten til å verve seg til *Kombattendienst*, en organisasjon under Wehrmacht som i gitte situasjoner skulle mobilisere og beskytte flyplasser og Luftwaffe-installasjoner mot angrep. Det var i hovedsak tenkt mobilisert ved en eventuell invasjon.¹⁷¹

Mer direkte militært rettet var *Marinevægterkorpset* og *Sommerkorpset* som begge utførte mer omfattende tjeneste enn Schwerinerkorpset. I tillegg til å drive adgangskontroll, drev disse avdelingene også med mer aktivt vakthold ved en rekke forskjellige typer installasjoner over hele Danmark. Blant annet bevoktet de lagre, våpendepoter og havneområder. De drev også patruljevirkosomhet, men bare på tysk militært område. De hadde ingen politimyndighet. Marinevægterne hadde opprinnelig vært en sivil organisasjon, men ble etter hvert underlagt DKM og uniformert og bevæpnet. De gjennomgikk militær trening og var underlagt tysk militær straffelov, men tilhørte ikke offisielt den tyske marinen. Sommerkorpset¹⁷² ble opprettet i begynnelsen av 1944 og lignet mye på Marinevægterkorpset, men arbeidet for Luftwaffe. Det besto av 600 – 700 mann, men ikke flere enn 493 var pågrepet ved utgangen av 1945. Egentlig var heller ikke Sommerkorpset noen virkelig militær organisasjon, men også de var underlagt den militære, tyske straffelov. Det var ikke meningen at de skulle utføre annet enn relativt passiv vakttjeneste, men under folkestreiken i København i begynnelsen av juli 1944 hadde flere av de mest fremtredende medlemmene av korpset dannet en terrorgruppe

¹⁶⁹ Tamm, 1997. Side 309

¹⁷⁰ Tamm, 1997. Side 287

¹⁷¹ Tamm, 1997. Side 287

¹⁷² Sommerkorpset tok sitt navn fra grunnleggeren, den danske armekapteinen Poul Sommer. Han ble i april 1949 dømt til 12 års fengsel for å ha grunnlagt og ledet korpset.

som bla bedrev streifpatruljer i bygatene, og ved minst et tilfelle beskjøt sivilbefolkningen på måfå.¹⁷³

Tjeneste som vakt for Werhmacht ble regnet som tysk krigstjeneste, og straffet relativt hardt i det danske rettsoppgjøret. Dette hang delvis sammen med at de fleste av disse sakene var forholdsvis ukompliserte, og de ble behandlet blant de aller første i oppgjøret. Frem til oktober 1945 var det vanlig at vaktmennene ble idømt straffer på to til to og ett halvt år i lavere rettsinstanser som senere ble hevet til fengsel i opp til fire år i Landsretten.¹⁷⁴ Senere var det til dels stor variasjon i straffenivået fra domstol til domstol, før straffenivået for ”ren” vaktjeneste i begynnelsen av 1946 stabiliserte seg på mellom to og tre år. For vakter som hadde gjort svært langvarig tjeneste, meldt seg til tjeneste i løpet av det siste året av krigen eller gjort seg skyldig i aggressiv opptreden, som for eksempel å avfyre våpenet sitt, lå straffenivået mye høyere. Normalstraff i de sakene lå på rundt åtte års fengsel.¹⁷⁵ Totalt ble ca 1 700 danske statsborgere dømt for landssvik hvor vaktjeneste var den primære eller eneste forbrytelsen.

For dem som hadde tjenestegjort i ett av vaktkorpset, som ikke var ansatt direkte av de enkelte tjenestestedene, var straffene normalt høyere enn for andre. Medlemmene av Schwerinerkorpset og Kombattendienst ble ikke straffet hardere, i det siste tilfellet var det faktisk omvendt. Menn som var betegnet som stridsudyktige fikk straffer helt ned i seks måneders fengsel. For vaktsoldatene i Marinevægterkorpset og Sommerkorpset stilte det seg annerledes. Marinevægterne ble antatt å ha hatt ren økonomisk motivasjon for å verve seg, og fikk i motsetning til frontkjemperne ikke gehør for at de hadde vært ideologisk motivert eller var ”unnskyldt” på grunn av den danske regjeringens holdning under okkupasjonen. Normalt fikk marinevægterne en minimumsstraff på fire år. De aller yngste og de som forlot korpset i løpet av kort tid etter at de danske myndighetene nedla arbeidet 29/9 – 43 fikk straffer på to til tre år, hadde de gått inn i korpset etter den datoen lå straffene ofte på rundt fem år.¹⁷⁶ Sommerkorpset lå enda høyere i straffenivå. Delvis skyldtes dette at de hadde båret sorte uniformer og ofte hadde blitt forvekslet med Schalburgkorpset eller HIPO. Mer sentralt var imidlertid den tidligere nevnte terrorgruppen. Medlemmene av Sommerkorpset ble ikke gjort kollektivt ansvarlige for terroraksjonene, men fikk likevel strengere straff enn de andre

¹⁷³ Tamm, 1997. Side 288

¹⁷⁴ Landsretten tilsvare omtrent den norske Lagmannsretten

¹⁷⁵ Tamm, 1997. Side 286 - 287

¹⁷⁶ Tamm, 1997. Side 288

vaktmennene. Til å begynne med ble medlemmene av Sommerkorpset som regel idømt straffer på opp mot 10 års fengsel, men fra begynnelsen av 1946 sank straffenivået først til normalstraff på fem års fengsel. Senere sank det ytterligere til en normalstraff på fire år. Etter at et medlem av Sommerkorpset fikk sin sak avgjort i Høyesterett i september 1946 ble straffene enda mer samkjørt med dommene mot andre vaktmenn, men fortsatte å ligge noe høyere i gjennomsnitt.¹⁷⁷

OT- vakter, Schalburgkorpset og SS- vagtbatallion Sjælland

Enda mer til felles med den norske SS Vaktbataljon hadde mennene som tjenestegjorde i OT's spesielle vaktavdeling *Schutzkommando*. OT var ikke en direkte militær organisasjon, men var en gren av Wehrmacht. Organisasjonens overordnede oppgave var arbeidstjeneste, men etter hvert som krigen gikk ble det mindre og mindre mulighet for regulære tropper å utføre vaktjeneste ved OT sine anlegg over hele Europa, og Schutzkommando ble opprettet. Medlemmene av denne avdelingen fikk en ganske omfattende militær utdanning, og var bevæpnet omtrent som regulært infanteri. De danskene som meldte seg til Schutzkommando, ble i hovedsak sendt utenlands hvor de blant annet gjorde vaktjeneste ved krigsfange- og tvangsarbeidsleire i Frankrike, Italia og Russland, deltok i fangetransporter og i en del tilfeller til og med i partisanbekjempelse, blant annet på Balkan og i Ukraina. De aller fleste gikk imidlertid relativt rolig vaktjeneste ved OT sine leire og lagre rundt om hele Europa. I mange tilfeller bar de heller ikke våpen i tjenesten. For manges vedkommende utviklet tjenesten seg etter hvert til i hovedsak å gjøre den samme arbeidstjenesten som de "vanlige" medlemmene av OT.¹⁷⁸

Noe overraskende ble OT – vaktene i hovedsak mildere straffet enn medlemmene av Marinevægterkorpset og Sommerkorpset. Til å begynne med var det stor variasjon i straffene disse mennene mottok, og det strakk seg fra rundt ett års fengsel helt opp mot fem – seks. Etter hvert stabiliserte straffene mot OT- vaktene, unntatt i de tilfellene hvor det fantes ekstraordinære omstendigheter, seg på omtrent det samme nivået som medlemmene av Schwerinkorpset og de "sivile" vaktene. Altså på en normalstraff på rundt to år.¹⁷⁹ Personlig synes jeg dette er merkelig. Etter min mening bør tjeneste som fangevokter i leire utenfor Danmarks grenser, fangetransporter og partisanbekjempelse ansees som grovere overtramp

¹⁷⁷ Tamm, 1997. Side 289

¹⁷⁸ Tamm, 1997. Side 289

¹⁷⁹ Tamm, 1997. Side 290

enn det å sto vakt ved et depot eller i porten på en flyplass. Imidlertid var det danske rettssystemet, som det norske, nesten utelukkende interessert i hva som skjedde i eget land og brukte ikke mye tid på hva som skjedde andre steder.

Schalburgkorpset er kanskje den danske avdelingen som lignet mest på den norske SS Vaktbataljon, selv om heller ikke den kan sies å ha vært identisk. Avdelingen ble grunnlagt av den tidligere SS offiseren K.B. Marthinsen i februar 1943 og oppkalt etter en av de mest fremtredende av de danske frontkjemperne kaptein C.F. von Schalburg. Han falt imidlertid i kamp med Frikorps Danmark i juni året før og hadde ingenting med dette korpset å gjøre.¹⁸⁰ Opprettelsen av avdelingen var gjort på initiativ fra SS og Germanische Leitstelle Dänemark, og meningen var at den skulle bidra til å øke rekrutteringen av frontkjemper. Mange tidligere frontkjemper ble innrullert i korpset, men de som vervet seg direkte viste i følge Ditlev Tamm svært liten interesse for å dra til fronten. Isteden gjorde de tjeneste direkte for tyskerne i Danmark.

Schalburgkorpset var også i utgangspunktet en vaktavdeling, men hadde noe videre fullmakter. Blant annet bedrev avdelingen politiaktig tjeneste. Mer dystert var det at medlemmene av dette korpset gjorde seg til villige verktøy for SS og SD etter hvert som stemningen i det okkuperte Danmark ble stadig dårligere. Selv om de i hovedsak utførte vakttjeneste på forskjellige steder, hovedsakelig i København- området, gjorde de seg også skyldige i en lang rekke overgrep mot sivilbefolkningen. Da SS begynte med gjengjeldelsesaksjoner og terroraksjoner mot sivilbefolkningen som svar på sabotasje mot den tyske krigsmakt, deltok ofte personell fra Schalburgkorpset i disse aksjonene. Dette kan ikke sies om SS Vaktbataljon i Norge. De deltok ikke i slike terroranslag og gjengjeldelsesaksjoner, men de var med på noen få aksjoner med målsetting om å bekjempe hjemmefronten. At de aldri lyktes i å bidra til det var ikke deres fortjeneste.

Schalburgkorpset var meget upopulært i den danske befolkning. Ett av hovedmålene ved den store folkestreiken sommeren 1944 var akkurat å få denne avdelingen vekk fra København og ut av politiarbeidet. Dette kravet ble oppfylt, og Schalburgkorpset ble forflyttet fra frimurerlosjen på Blegedamsvej i København sentrum til Ringsted på Sjælland. Fra det tidspunkt ble avdelingen preget av indre strid, delt opp i flere forskjellige organisasjoner og

¹⁸⁰ Tamm, 1997. Side 303

endelig oppløst i februar 1945.¹⁸¹ En av de nye organisasjonene var *SS – Ausbildungsbatallion Schalburg* som ble opprettet i juli 1944 og forlagt på en militærkaserne i Ringsted. Denne avdelingen sto direkte under kommando av den tyske HSSPF Dänemark Pancke, et klart likehetstrekk med den norske SS Vaktbataljon. Noe senere skiftet avdelingen navn til *SS Vagtbatallion Sjælland*, muligens rett og slett for å slippe belastningen ved å bli knyttet til Schalburgkorpset.

Den danske SS vaktbataljonen utførte en del politimessig tjeneste etter at det regulære danske politiet ble oppløst høsten 1944. Blant annet gikk de streifpatroljer i og rundt Ringsted, deltok i veisperringer hvor de blant annet sjekket id- kort og grep sannsynligvis inn overfor ordensforstyrrelser og muligens også sabotasjeaksjoner. Avdelingens egentlige formål var imidlertid å skulle settes inn i kamp sammen med tyske militæravdelinger ved en eventuell invasjon samt, og dette var nok det viktigste, å bekjempe sabotasje mot tyske mål. De fleste medlemmene av *SS vagtbatallion Sjælland* hadde tidligere enten deltatt i Frikorps Danmark eller Schalburgkorpset.¹⁸² Det var bare noen ytterst få som gikk direkte inn i denne avdelingen.

Straffenivået mot medlemmer av Schalburgkorpset og dennes avliggere, herunder *SS vagtbatalion Sjælland*, lå normalt meget høyt etter dansk målestokk. Korpsets grunnlegger K.B. Marthinsen ble henrettet, det samme ble hans stabssjef Jacob Holm.¹⁸³ For menige Schalburg- menn varierte straffene i begynnelsen av rettsoppjøret mellom to og 10 års fengsel. Dette var personer som ikke var tiltalt for noe annet enn å ha vært medlemmer i avdelingen. De som hadde gjort tjeneste enten bare i, eller også i, *SS Vagtbatallion Sjælland* ble vanligvis idømt enda et par år ekstra.¹⁸⁴ For de som ble dømt for terrorvirksomhet, politimessig arbeid eller andre graverende forhold, lå straffene vesentlig høyere enn dette. I disse tilfellene ble det som regel lagt til grunn en minimumsstraff på 10 år. De som hadde utført ”vanlig” vakttjeneste slapp noe lettere. Her lå straffenivået på om lag fem års fengsel.

Som man kan se ut fra redegjørelsen i det foregående lå straffeutmålingen mot vaktmenn ansatt i tyske vaktkorps i Danmark i gjennomsnitt noe lavere enn straffene mot medlemmene

¹⁸¹ Tamm, 1997. Side 304

¹⁸² Tamm, 1997. Side 304

¹⁸³ Marthinsen hadde gått av som sjef for Schalburgkorpset høsten 1944. Mannen som erstattet ham, en dansk armeløytnant, ble likvidert av hjemmefronten.

¹⁸⁴ Tamm, 1997. Side 305

av den norske SS Vaktbataljon. Unntaket for dette var dem som gjorde tjeneste i Schalburgkorpset og dennes etterfølgende organisasjoner, bla SS- vaktbataljon Sjælland. Der lå normalstraffen faktisk betydelig over straffene idømt medlemmer av den norske SS Vaktbataljon. Jeg har valgt ikke å behandle enkelte andre avdelinger som var i aksjon i Danmark i løpet av krigens siste par år som kan minne om SS Vaktbataljon. Jeg sikter til Etterretningstjenesten og HIPO- korpset. Særlig det siste kunne vært interessant i sammenheng siden Hirdvaktbataljonen opprinnelig, i hvert fall offisielt, var tilknyttet HIPO i Norge. Jeg har imidlertid kommet frem til at disse organisasjonene var såpass forskjellig fra den norske SS Vaktbataljon at de ikke har noen plass i komperasjonen. HIPO og Etterretningstjenesten kan etter min mening med langt større hell sammenlignes med STAPO og lignende organisasjoner. Selv om i hvert fall HIPO også drev med vaktjeneste, var det politiaspektet av disse som var det sentrale.

Oppsummering

I forhold til rettsoppjøret etter andre verdenskrig fantes det to adskilte grupper av vaktsovdater fra den norske SS Vaktbataljon. De som hadde tjenestegjort i serberleire og de som ikke hadde gjort det. I tillegg må den første gruppen deles i to, på de som hadde gjort seg skyldige i alvorlig mishandling og/eller drap, og de som ikke hadde gjort det. I følge de funnene Nils Christie presenterte i 1952 var det ingen merkbar forskjell i straffutmålingen mot de vaktsovdater som tjenestegjorde i serberleirene og de som ikke gjorde det. Mine funn tyder på at den konklusjonen er feil. Ut fra tallmaterialet fra de 85 sakene jeg har behandlet ble serbevaktene i gjennomsnitt dømt til 4,9 års fengsel. De som ble dømt for mishandling og/eller drap ble idømt straffer på 9,5 år, de andre i gjennomsnitt 4,5 år. Tar man de hvor hadde andre ekstraordinære forhold (høytstående NS – verv, FAK 144 etc) ut av regnestykke, ble de serbevaktene som ikke var dømt for drap eller mishandling dømt til i gjennomsnitt 3,5 års tvangsarbeid. For dem som ikke tjenestegjorde i serberleirene lå straffen i gjennomsnitt på 3,2 år. Fjerner man dem hvor det finnes ekstraordinære forhold som trekker straffen opp, blir det gjennomsnittlige straffenivået 2,6 år. Tar man ut dem med særlige forhold som trekker straffen ned blir gjennomsnittet 2,8 år. Dermed kan man slutte seg til at de som gjorde tjeneste i serberleirene faktisk ble hardere straffet enn de som ikke gjorde det. Jeg må imidlertid ta forbehold for at tallmaterialet er relativt begrenset, og det er helt klart mulighet for statistiske tilfeldigheter har spilt inn på resultatet. Dersom man hadde gått gjennom en større gruppe av mennene, eller aller helst alle, er det mulig at resultatet hadde vært annerledes.

I komperasjon med frontkjemperne ble medlemmene av SS Vaktbataljon straffet noe mildere. Man må imidlertid ta høyde for at nesten ingen av de sakene som inngår i mitt kildegrunnlag er "rene" frontkjempersaker. I nesten alle tilfeller er det andre omstendigheter tilstede som sannsynligvis trekker opp straffenivået. Imidlertid inkluderer "min" vaktgruppe også mange menn med andre forhold, slik at sammenlikningen kan sies å være representativ. Mens medlemmene av SS Vaktbataljon ble idømt gjennomsnittelige straffer på 4,5 år i første rettsinstans og 4,4 som stående straff, er de tilsvarende tallene for frontkjemperne i min gruppe hhv 5,8 og 5,7 år. Selv om man må ta hensyn til at disse funnene kan representere statistiske tilfeldigheter, mener jeg at mine funn dokumenterer at medlemmene av SS Vaktbataljon gjennomgående ble idømt mildere straffer enn frontkjemperne.

Danmark hadde ingen fangeleire av den typen som fantes i Nord Norge, og det fantes derfor heller ingen vaktavdelinger av samme type som SS Vaktbataljon der. Dessuten var ikke SIPO, som på mange måter kontrollerte SS Vaktbataljon i Norge, tilstede i Danmark før høsten 1943. Det fantes vaktmannskaper i tysk tjeneste i Danmark også, men de første årene var dette menn som hadde sivilrettslige ansettelsesforhold til de forskjellige grenene av den tyske vernemakten. Etter hvert ble en rekke forskjellige vaktkorps med større eller mindre grad av militær tilknytning opprettet. Først ute var Schwerinerkorpset som strengt tatt var et sivilt sikkerhetsselskap med halvmilitære oppgaver. Medlemmene i dette korpset bar uniformer og våpen, og sørget for sikkerhet ved flyplasser. Disse var ikke underlagt den tyske militære straffelov, og i rettsoppgjøret etter krigen ble de vanligvis idømt straffer på rundt to år. Dette lå omtrent på samme nivå som for dem som hadde vært sivilt ansatte.

Senere fulgte flere andre korps hvor straffenivået lå noe høyere. Marinevægterne hadde opprinnelig vært en sivil organisasjon, men ble etter hvert underlagt DKM. Da begynte de å bære uniform og våpen. De gjorde vakttjeneste ved DKM sine installasjoner over hele Danmark. Marinevægterkorpset mottok en viss militær trening, men skulle ikke utføre krigstjeneste. I rettsoppgjøret ble det antatt at medlemmene av avdelingen utelukkende hadde hatt økonomiske motiver, og de ble gjennomgående dømt til straffer på fire år. For helt unge medlemmer lå straffenivået ned mot to år. Sommerkorpset var omtrent tilsvarende Marinevægterne, men var tilknyttet Luftwaffe. Korpset gjorde seg svært upopulært ved at enkelte medlemmer organiserte seg i en terrorbande under folkestreiken i København sommeren 1944 hvor medlemmer av Sommerkorpset blant annet beskjøt sivile. Til å begynne

med lå straffenivået for Sommerfolk helt oppe i ti år, men dette sank gradvis til det stabiliserte seg på rundt fire års fengsel.

OT- vaktene var medlemmer av OT som hadde vervet seg til den spesielle vaktavdelingen Schutzkommando. Ved siden av vanlig arbeidstjeneste måtte OT nemlig beskytte sine anlegg og depoter over hele Europa. Medlemmene av OT sin Schutzkommando gjennomgikk til dels omfattende militær trening, og deltok blant annet i vakthold ved fangeleire og fangetransporter. Enkelte danske medlemmer av Schutzkommando deltok også i partisanbekjempelse. De fleste drev imidlertid med forholdsvis passivt vakthold, og etter hvert stort sett som vanlige OT- arbeidere. Straffenivået for medlemmer av OT Schutzkommando lå relativt lavt, og dersom det ikke fantes helt ekstraordinære omstendigheter ble de ilagt straffer på rundt to års fengsel.

Mer belastet og aktivt var Schalburgkorpset. Dette ble opprettet i februar 1943 og var ment å øke rekrutteringen av danske frontkjempere. Dette ble imidlertid ikke resultatet. I stedet drev Schalburgkorpset mye med terrorhandlinger og gjengjeldelsesaksjoner mot den danske sivilbefolkningen. Etter folkestreiken ble Schalburgkorpset flyttet fra København til Ringsted, og etter mye indre stridigheter ble det gradvis delt opp i flere underavdelinger før det til slutt ble oppløst tidlig i 1945. En av korpsets avleggere var SS- Ausbildungsbatallion Schalburg som senere ble til SS- vagtbataillon Sjælland. Denne avdelingen drev politimessig tjeneste i og rundt Ringsted, gikk streifpatruljer og deltok i veisperringer. Dens egentlige oppgave var å bekjempe sabotasje, samt at den skulle settes inn i kamper dersom det kom en invasjon. Mange av medlemmene av SS- vagtbataillon Sjælland var hjemvendte frontkjempere, nesten alle de andre kom fra Schalburgkorpset.

Tjeneste i Schalburgkorpset ble hardt straffet. Den første tiden vekslet dommen mellom to og ti års fengsel, senere ble de liggende på rundt fem. De som hadde gjort tjeneste i SS – vagtbataillon fikk som regel ett til to år ekstra. For dem som hadde deltatt i politimessig arbeid, streifpatruljer og veisperringer lå straffenivået på rundt 10 år. For dem som hadde deltatt i regelrette terroraksjoner, overfall på danske borgere og enda mer graverende overgrep, lå straffene selvsagt over det igjen. Schalburgkorpset var nok den danske avdelingen som minnet mest om SS Vaktbataljon, særlig etter at den ble direkte underlagt HSSPF Dänemark sommeren 1944. Den kan likevel ikke ansees for å ha vært tilsvarende, ikke minst fordi den ikke direkte tilhørte SS.

Avslutning/ konklusjoner

I innledningen skisserte jeg en rekke spørsmål jeg ønsket å finne svar på. I denne delen skal jeg gjennomgå disse, og se om jeg har funnet de svarene. Det første spørsmålet var hvilke politiske stridsspørsmål som førte til opprettelsen av den norske SS Vaktbataljon. I korthet ble Hirdbataljonen som senere ble til SS Vaktbataljon opprettet av NS i begynnelsen av 1942 som et forsøk på å starte gjenoppbyggingen av den norske hær. Denne målsettingen sprang ut fra den nasjonalistiske fløyen av NS. NS var nemlig ikke noe samlet politisk parti, men mer en samling av nasjonalister og fascister med forskjellige siktemål og til dels forskjellige ideologier under en felles fører. Den andre hovedfløyen innen partiet var pangermanistene som var mindre opptatt av å gjenreise et selvstendig norsk militærvesen, og mer ivrige etter å stille seg bak tyskerne i deres kamp mot kommunismen. Det var ikke slik at opprettelsen av Hirdvaktbataljonen vakte direkte motstand fra pangermanistene, men den fikk ikke nevneverdig støtte heller. Dette til tross for at de fleste peker på pangermanisten Thorvald Thronsen som mannen bak opprettelsen.

Et større, egentlig viktigere moment som kanskje ikke egentlig er et politisk stridsspørsmål var maktkampen mellom institusjoner innen den tyske okkupasjonsmakten. Reichkommisær Joseph Terboven ønsket å sette fortgang i utbyggingen av infrastruktur og industri, for på den måten å vekke oppmerksomhet i Berlin og på sikt oppnå en ”bedre” stilling enn som administrator for det etter hans mening ubetydelige Norge. Dermed la han storslåtte egne planer. Disse passet imidlertid ikke inn i planene allerede utviklet av Werhmacht, og Terboven fikk ingen hjelp eller arbeidskraft fra disse.

Det hjalp selvsagt ikke at Terboven og Wehrmacht- kommandanten von Falkenhorst var uforsonlige personlige uvenner. For å rette på dette gikk Terboven til Wilhelm Rediess og SS. Rediess var ikke noen spesielt sterk personlighet, og lot seg til dels styre av Terboven. Med disse to og Rediess` hjelper Karl Leib i spissen ble det planlagt et leirsystem kontrollert av SS i Norge som skulle utføre det arbeidet Terboven ønsket. For å utføre det praktiske arbeidet hentet man de to Kz- offiserene Karl Benno Hüttig og Hans Loritz samt et femti- talls medlemmer av Allegeimeine SS og Totenkopfverband til Norge. Senere fulgte fangene. Disse var ”illegale” fanger fra Balkan. I følge SS var de mordere, forbrytere og banditter. I realiteten var de i stor all hovedsak politiske fanger, gisler og partisaner. Imidlertid gikk Terbovens planer fortsatt på tvers av de planene Wehrmacht og von Falkenhorst hadde. Da en rekke fanger klarte å rømme og ta seg over til Sverige hvor de lot seg intervju i internasjonale media om forholdene i leirene så Werhmacht sitt snitt. Oppslagene var ekstremt dårlig reklame for Tyskland og særlig SS. Etter en kort kampanje i Berlin, fikk Wehrmacht kontrollen også over serberleierne og SS Vaktbataljon og resten av SS måtte trekke seg ut.

NS hadde mange planer og strategier i forhold til den tyske okkupasjonsmakten. Som nevnt ovenfor fantes det flere fløyer inne NS, og de hadde vidt forskjellige målsettinger. For de nasjonalistiske var opprettelsen av Hirdvaktbataljonen ett definitivt forsøk på å gjenreise den norske hæren. Dette kan knyttes sammen med opprettelsen av Den norske Legion året før. Tanken var at Hirdvaktbataljonen kunne avløse tyske tropper som vaktavdeling, men stå under NS sin kontroll. Dette var tyskerne lite interessert i. De hadde allerede ”underslått” DnL fra norsk kontroll, og i løpet av sommeren 1942 gjorde de det samme med Hirdvaktbataljonen. Denne gikk over til å bli SS Vaktbataljon i 1943, etter at NS hadde forsøkt å ta kontrollen tilbake, men blitt avvist. Etter det hadde ikke vaktbataljonen noen rolle i NS sitt arbeid før Frode Halle utarbeidet en mobiliseringsplan for alle norske formasjoner ved en eventuell alliert invasjon av Norge. I disse planene inngikk bla SS Vaktbataljon og SS Skijegerbataljon sammen med Hirdavdelinger og andre NS- organisasjoner. Dette til tross for at både vaktsoldatene og skjegerne var innrullert i Waffen SS og måtte betraktes som tyske soldater selv om de var norske statsborgere. Denne mobiliseringen ble det aldri noe av, og medlemmene av SS Vaktbataljon hadde i all hovedsak falt utenfor NS sin kontroll i og med overførselen til SS i begynnelsen av 1943. Mange medlemmer av avdelingen som ble dimittert ble imidlertid ganske umiddelbart satt til arbeid for NS. Som oftest i HBV.

Sånn sett kan man kanskje si at SS Vaktbataljon ikke passet inn i NS sine planer og strategier i forhold til den tyske okkupasjonsmakten i det hele tatt. Det er imidlertid å gå litt langt. Den norske SS Vaktbataljon fungerte som propagandavirkemiddel for samarbeidet mellom ”det nye Norge” og Tyskland, samt til en viss grad som arena for verving av frontkjemper. Tyskerne tok imidlertid kontroll over vaktbataljonen lenge før den ble det NS hadde ment og håpet at den skulle bli, begynnelsen på den nye norske hæren.

Den tjenesten SS Vaktbataljon faktisk gjorde, var ikke den det var ment at den skulle gjøre i utgangspunktet. Først besto avdelingen av Hirdvaktbataljonen som var ment å være bedriftsvakter under NS sin kontroll. Isteden ble disse mennene fangevoktere under direkte tysk kommando. Selv om de ikke hadde meldt seg til slik tjeneste var medlemmene av Hirdvaktbataljonen i de fleste tilfeller fullt villige til å utføre tjeneste. Mange av dem gjorde det også med en slik nidkjærhet at gjorde seg skyldige i til dels omfattende overgrep mot fangene. Deretter kom SS Vaktbataljon, hvor mannskapene var klar over at de skulle være fangevoktere. De ble imidlertid på sikt det Hirdvaktbataljonen ikke ble, et bedriftsvern. Dette ville de sannsynligvis ikke ha hatt noe imot. Problemet var at de i de aller fleste tilfeller ble forespeilet tjeneste i 6 – 12 måneder, ofte fortalt at det var snakk om sivil tjeneste. Isteden ble de som meldte seg til SS Vaktbataljon, i flere tilfeller folk som bare hadde spurt etter betingelsene for verving, innrullert i Waffen SS for resten av krigen. Dette ble senere ett av hovedankepunktene i vaktsoldatenes misnøye med tjenesten og sine overordnede. Våren 1943 og helt mot slutten av krigen deltok avdelingen i streifpatruljer på Hardangervidda og i husundersøkelser, id- kontroller og veisperringer på jakt etter MilOrg- folk. Vitnemål fra flere av vaktene tyder på at de ikke viste noen nevneverdig iver i disse aksjonene, og SS Vaktbataljon bidro ikke til å pågripe noen som helst.

Medlemmene av SS Vaktbataljon var i det store bildet betraktelig dårligere utdannet enn frontkjemperne. De hadde også ”dårligere” jobber og tjente betraktelig dårligere. I min gruppe hadde 31,2 % av medlemmene av SS Vaktbataljon bare folkeskoleutdannelse, mens bare 1,2 % hadde høyere utdannelse. Tilsvarende tall for frontkjempergruppen var hhv 10,8 % og 13,7 %. I forhold til arbeidssituasjon hadde 35,3 % av medlemmene av SS Vaktbataljon arbeid som kan beskrives som ”generell arbeider”, mens ytterligere 20 % var arbeidere i land- og skogbruk. Bare 3,5 % hadde arbeid som kunne klassifiseres som intellektuell/ ledelse. Tilsvarende tall for frontkjemperne var hhv 15,7 % som ”generell arbeider”, 5,9 % arbeidere i jord- og skogbruk mens 6,8 % var plassert i klassen intellektuell/ ledelse. I disse to

sammenhengene må jeg ta det forbehold at utdannelsesnivå ikke var oppgitt for hele 43,5 % av medlemmene av SS Vaktbataljon samt 33,3 % av frontkjemperne. Sivilt arbeid var ikke oppgitt for 10,6 % av medlemmene av SS Vaktbataljon samt hele 26,4 % av frontkjemperne.

Når det kommer til den ideologiske motivasjonen for å verve seg til SS Vaktbataljon, så var den nok i mange tilfeller ikke så stor. Mange av medlemmene var medlemmer av NS, en del av dem svært overbeviste og aktive også. En del av medlemmene hadde opprinnelig vervet seg til fronttjeneste, men blitt sendt til vaktbataljonen av en eller annen grunn. Ofte var dette fordi de var for unge eller gamle, eller at de hadde en eller annen type medisinsk svakhet som gjorde at de ble underkjent ved den strenge legekontrollen for krigsfrivillige. Selv om SS Vaktbataljon tilhørte Waffen SS og strengt tatt hadde de samme kravene som andre SS-avdelinger, slet de såpass med rekrutteringen at de lempet på disse og tok imot en del menn som var underkjent for DnL og Waffen SS- frontavdelinger. Imidlertid var det bare fem av de totalt 85 medlemmene av SS Vaktbataljon jeg har behandlet som hadde noe tillitsverv i NS eller noen av partiets relaterte organisasjoner. 22 av 85 var ikke medlemmer i det hele tatt, og tre av de som var medlemmer meldte seg ut. Dette mener jeg underbygger at den ideologiske motivasjonen blant mannskapene var relativt lav.

I motsetning var samtlige av de 102 frontkjemperne i min undersøkelse med ni unntak medlemmer av NS. 17 av disse innehadde tillitsverv i NS eller underliggende organisasjoner. Dessuten var det i min gruppe av frontkjemper nesten ingen "rene" frontkjempersaker. De aller fleste hadde ett eller annet type forhold i tillegg. I mange tilfeller var dette bare passive medlemskap i NSKO, GSSN eller lignende, men i svært mange tilfeller var det snakk om tjeneste for STAPO, GRPEO, SIPO, aktivt arbeid for NS etc. Det er etter min mening ganske åpenbart at frontkjempergruppen må ha vært langt mer ideologisk overbevisste og motiverte. Dette kan selvsagt bero på en tilfeldighet ettersom vi snakker og bare henholdsvis 85 av ca 1 000 (SS Vaktbataljon) og 102 av ca 5 000 (dømte frontkjemper) personer, men det passer inn i det inntrykket jeg hele tiden har fått fra alle vitnemål.

Siden svært mange medlemmer av SS Vaktbataljon ikke meldte seg til tjeneste av ideologiske årsaker, hvorfor vervet de seg da? Min påstand er at svært mange meldte seg av økonomiske årsaker. SS Vaktbataljon betalte relativt bra, særlig dersom en mann hadde familie. Eksempelvis ville en gift mann med fire barn, medregnet alle tilleggene som ble utbetalt, tjene ikke mindre enn 435 kr i løpet av en måned. Dette er ikke småpenger for en gruppe hvor

minst 35 % av mennene hadde vanlig, sivil lønnsinntekt på under 250 kr i måneden.¹⁸⁵

Medlemmene av SS Vaktbataljon hadde dessuten i mange tilfeller en relativt stor forsørgelsesbyrde.

Det er heller ingen tvil om at flere i min gruppe meldte seg til avdelingen for å komme seg bort fra problemer på hjemstedet. Ytterligere noen få var arbeidsledige og minst to i min gruppe meldte seg fordi de ikke var fysisk i stand til å fortsette å utføre det arbeidet de allerede hadde. I en del av sakene er det umulig for meg å avgjøre nøyaktig grunnen til at de aktuelle mennene vervet seg til tjeneste i SS Vaktbataljon. De blir ikke spurt i avhørene om sine bevegelsesgrunner til å gå i tysk tjeneste, og mange av disse er verken spesielt unge, i økonomisk uføre eller medlemmer av NS. Jeg vil rett og slett anta at det er ren eventyrlyst eller kjedsomhet som har ført dem inn i tysk væpnet tjeneste, men det er strengt tatt ikke noe mer enn en gjetning.

Medlemmene av Hirdvaktbataljonen og SS Vaktbataljon var ikke spesielt motiverte eller ivrige soldater. Delvis skyldes dette selvsagt menneskematerialet. De som virkelig ønsket å være soldater og/eller var egnet for det, vervet seg til DnL, Panzergrenadierstandarte Norge eller SS Skijegerbataljon. De gikk ikke inn i SS Vaktbataljon. Når det er sagt, så gjorde en ganske stor del av medlemmene av SS Vaktbataljon fronttjeneste senere. I de tilfellene var det imidlertid som regel slik at de aktuelle mennene hadde gått inn i SS Vaktbataljon mens de var for unge til å gjøre tjeneste ved fronten. Christie dokumenterer to vaktssoldater som var under 16 år da de gikk inn i Hirdvaktbataljonen. Ingen av dem i min gruppe var fullt så unge, men flere var bare rundt 17 og en 16.¹⁸⁶ Imidlertid var det ikke alle av disse i min gruppe (det var vel å merke de fleste) som senere vervet seg til fronttjeneste.

Viktigere var det kanskje at en svært stor del av vaktssoldatene følte seg lurte og dårlig behandlet. Mange trodde de hadde vervet seg for 6 – 12 måneder, andre hadde faktisk papirer på at de hadde vervet seg for en slik periode. De ble imidlertid regelrett ”sjanget” til å tjenestegjøre krigen ut. Mange hadde også blitt forespeilet sivil, upolitisk tjeneste mens det

¹⁸⁵ I mange av sakene er det ikke oppgitt noen inntekt i det hele tatt. Det er ut fra statistikken over hvilket sivilt arbeid disse mennene hadde grunn til å tro at også svært mange av disse tjente langt under middels, slik at prosentandelen av de ”lavtlønnede” ville steget. De er imidlertid ikke med i sammenligningen.

¹⁸⁶ Den sistnevnte hadde vel å merke etter eget utsagn allerede vært ved fronten da han kom til Hirdvaktbataljonen som 16 åring. Han avanserte til graden av SS Unterscharführer før krigen sluttet, selv om han da fortsatt ikke hadde fylt 19.

bare var de som vervet seg etter våren 1943 som visste at de var i ferd med å verve seg til tysk tjeneste. Stikk i strid med de lovnader og beskjeder nesten alle mennene hadde fått, ble de uansett hva de selv mente rett og slett innrullert i Waffen SS. I en gitt situasjon kunne SS Vaktbataljon faktisk ha blitt sendt til fronten, selv om soldatene i stor grad var kampudyktige eller for gamle til slikt. Det skjedde aldri, men personlig tror jeg det hadde mer å gjøre at det rett og slett ikke var behov for dem enn at det hadde å gjøre med kontraktene mennene hadde signert.

Vaktsoldatene følte seg, antakelig med god grunn, nedprioritert og foraktet av sine tyske overordnede og norske instruktører. Dette prøvde ofte ikke de overordnede å legge det minste skjul på. Det finnes flere vitnemål i sakene mine som omhandler regelrette slagsmål mellom norske vaktsoldater og tyske offiserer. En relativt stor andel medlemmer av SS Vaktbataljon deserterte, mange andre uteble etter permisjon eller tok tyvperm fra tjenesten. Driking i tjenesten var ett omfattende problem, og noe tilnærmet enhver annen form for disiplinærproblemer var i til dels omfattende grad. Selv når de var utplassert på vakt langt fra sine tyske offiserer, viste vaktsoldatene svært dårlig disiplin og begikk blant annet en rekke innbruddstyverier.

I rettsoppgjøret etter krigen ble medlemmene av SS Vaktbataljon i hovedsak behandlet relativt tidlig. Dette fordi de fleste sakene var relativt ukompliserte. Det skyldtes også til en viss grad at det norske rettssystemet i utgangspunktet ikke var nevneverdig interesserte i hva som hadde skjedd i serberleirene. Derfor kom senere en del saker som dreide seg om drap og alvorlig mishandling opp igjen, selv om de tiltalte i enkelte tilfelle hadde sonet ferdig sine opprinnelige dommer og blitt løslatt. Dette var imidlertid uvanlig. De fleste som ble tiltalt for drap og mishandling, fikk disse tiltalene allerede i første rettsinstans. Mer vanlig var det at vaktsoldater hadde klart å hemmeligholde at de hadde tjenestegjort i serberleire i det hele tatt. I de tilfellene ble det bare unntaksvis reist ny sak, og da tilnærmet utelukkende i saker hvor mishandling og/ eller drap var mistenkt.

Mine funn tyder på at medlemmer av SS Vaktbataljon som tjenestegjorde i serberleirene fikk hardere straff enn de andre, uavhengig om de hadde gjort seg skyldige i mishandling og/eller drap eller ikke. I følge mine tall (unntatt menn med dødsstraff, livstidsstraff eller med henlagt sak) ble de som tjenestegjorde i serberleirene i gjennomsnitt idømt straffer på 4,9 år, mens de som ikke var i serberleirene i gjennomsnitt fikk straffer på 3,2 år. Det er imidlertid en lang

rekke andre forhold til stede. Vi må for det første skille mellom de medlemmene som tjenestegjorde i serberleirene som ble dømt for misshandling og/ eller drap og de som ikke ble det. Mellom disse to gruppene var er det ganske stor forskjell. De som ble dømt for mishandling og/eller drap mottok i gjennomsnitt dommer på 9,5 år, gjennomsnittet for de andre hvor heller ingen andre ekstraordinære forhold var til tjeneste (fremstående tillitsverv i NS, tjeneste i FAK 144 etc.) var 3,5 år. For de i min gruppe som ikke var i serberleirene og det ikke var noen ekstraordinære forhold som trakk opp eller ned ble den gjennomsnittelige straffen 2,8 år. Forskjellen i straffenivået mellom medlemmer av SS Vaktbataljon med tjeneste i serberleir uten mishandling og/eller drapsdom og de som ikke hadde tjenestegjort i serberleir lå dermed på om lag ni måneders tvangsarbeid.

Også i forhold til frontkjemperne var det forskjell i domsnivået. I den komperasjonen kom imidlertid medlemmene av SS Vaktbataljon relativt godt ut. Unntatt personer i begge gruppene som mottok dødsstraffer, livstidsstraffer eller fikk sine saker henlagt ble medlemmene av SS Vaktbataljon stående med en gjennomsnittelig straff på 4,4 år.

Frontkjempergruppen unntatt de samme ble stående med en gjennomsnittelig straff på 5,7 år. Altså en forskjell på 1 år og ca 4 måneder. I et gjennomsnittelig straffenivå som ligger såpass lavt er dette en stor forskjell. Faktum er at forskjellen i straff mellom disse to gruppene utgjør over en fjerdedel av den gjennomsnittelige straffen idømt et medlem av SS Vaktbataljon.

I Danmark fantes det en rekke forskjellige vaktavdelinger som mer eller mindre minner om SS Vaktbataljon. Bare etn av disse tilhørte imidlertid SS på lik linje med den norske SS Vaktbataljon. Det er snakk om SS- vaktbatallion Sjælland. Denne var imidlertid "bare" en utløper av det beryktede Schalburgkorpset som gjorde seg skyldig i en lang rekke til dels stygge forbrytelser. Tjeneste i begge disse avdelingene ga streng straff. Medlemskap i Schalburgkorpset ble vanligvis idømt straff på ca fem år dersom det ikke var noe ekstra. Tjeneste i SS- vaktbatallion Sjælland ble normalt "belønnet" med enda ett par års fengsel. En del av dem som hadde tjenestegjort i disse avdelingene hadde imidlertid deltatt i politimessig arbeid, vegsperringer etc. Disse ble som regel idømt straffer på 10 år og mer. Som vi ser ble medlemskap i disse to organisasjonene gjennomgående strengere straffet enn det å tjenestegjøre i den norske SS Vaktbataljon.

Det fantes imidlertid flere andre slike korps også, og de var mer direkte innrettet på ren vakttjeneste. Tjeneste i Schwerinerkorpset, sivilansatt vaktmann for Wehrmacht eller i OT Schutzkommando ble etter hvert i gjennomsnitt straffet med fengsel i to år. Dette til tross for

at en del av dem som tjenestegjorde i OT Schutzkommando deltok i bevoktning av fanger og til og med i partisanbekjempelse. Dette ble det imidlertid ikke lagt nevneverdig brett på i danske rettssaler, og også Schutzkommando- mannskapene ble regnet blant de mindre landssvikerne. Hardere ble straffen for dem som hadde gjort tjeneste i Marinevægterkorpset og Sommerkorpset. Disse korpsetene direkte knyttet til hhv DKM og Luftwaffe, selv om de ikke offisielt tilhørte disse organisasjonene. De gjorde mer omfattende tjeneste enn Schwerinerkorpset og de sivilt ansatte, men mindre enn Schalburgkorpset. Stort sett fordrev de tiden med vakthold på tysk militært område. Enkelte medlemmer av Sommerkorpset dannet imidlertid en terrorgruppe under folkestreiken i København sommeren 1944. Denne hendelsen medførte at tjeneste i Sommerkorpset ble hardere straffet enn tjeneste som marinevægter til tross for at de to avdelingene i all hovedsak utførte den samme tjenesten. I sakene mot marinevægterene, hvor det ble antatt at mannskapene utelukkende hadde hatt økonomisk motivasjon for å melde seg, ble det opprinnelig idømt straffer som lå rundt fem års fengsel. Senere sank normaldommen til rundt fire år, med to års fengsel som dom til de aller yngste. Tjeneste i Sommerkorpset ble opprinnelig taksert til 10 års fengsel. Senere gikk straffenivået ned, og til slutt stabiliserte det seg på mellom fire og fem år. Som vi kan se ble også tjeneste i både Marinevægterkorpset og Sommerkorpset hardere straffet enn tjeneste i SS Vaktbataljon.

I innledningen skisserte jeg egentlig bare to hypoteser. Den ene er at jeg mente at medlemmene av SS Vaktbataljon kom fra dårligere sosiale kår, var dårligere utdannet og at de gjorde krigstjeneste av mindre ideologiske årsaker enn frontkjemperne. Dette har jeg underbygget og ut fra det kildematerialet jeg har lagt til grunn for dette arbeidet bevist. Jeg må imidlertid presisere at jeg tar visse forbehold i forhold til representativt utvalg samt størrelsen på gruppen. Mange av personene i begge grupper er valgt ut på grunn av at sakene sannsynligvis inneholdt viktige opplysninger om temaet. Dermed er det langt fra sikkert at noen av mine grupper utgjør noe tverrsnitt av de aktuelle gruppene i landsvikoppgjøret. Faktisk er det mer enn sannsynlig at de ikke gjør det. Imidlertid mener jeg at sannsynligheten for at de avslører de samme tendensene som gruppene i sin helhet ville gjort er stor.

Den andre hypotesen jeg fremsetter er at mannskapene i SS Vaktbataljon i hovedsak var misfornøyd med tjenesten sin, og at stemningen i avdelingen var dårlig. Også dette har jeg underbygd, hovedsakelig i kapittel 2. Det meste av grunnlaget for denne slutningen kommer vel å merke fra vitnemål fra medlemmene selv, og det er god grunn til å være forsiktig med å

ta deres utsagn bokstavelig. Imidlertid kommer vitnemålene fra såpass mange som neppe har hatt noen kontakt med hverandre, samt dessuten også fra andre grupper av landssvikere og enkelte sivile vitner. I tillegg er disse vitnemålene lagt til grunn i en rekke rettssaker mot forskjellige vaktsovdater. Alt dette gjør at jeg tar det for gitt at opplysningene stemmer.

Dermed er også denne hypotesen etter min mening tilstrekkelig etterprøvd. Alt i alt mener jeg at jeg har underbygget og verifisert de påstandene og hypotesene jeg opprinnelig kom med, og at jeg med dette arbeidet har dokumentert at medlemmene av SS Vaktbataljon i hvert fall i mange tilfeller var opportuniste som var mer interesserte i spenningen og de gode økonomiske vilkårene enn ved den ideologiske betydningen ved tjeneste i denne avdelingen.

Litteratur

- Arneberg, Sven T. 2004. *Legionærene- Nordmenn i skyttergravskrig ved Leningrad 1942 – 43*. Lillehammer: Thorsrud
- Andenæs, Johs. 1998. *Det vanskelige oppgjøret- Rettsoppgjøret etter okkupasjonen. 3. opplag*. Oslo: Tano Aschehoug
- Bohn, Robert 2000. *Reichskommissariat Norwegen – "Natoionalsozialistische Neuordnung" und Kriegswirtschaft*. München: R.Oldenburger Verlag
- Brazier, Eirik 2004. *Vi famler så å si i blinde. Rettsoppgjøret mot frontkjemperne i Beitstad og Tønsberg. 1945 – 1948*. Hovedfagsoppgave i Historie ved Universitetet i Oslo.
- Brandal, Nikolai 2004. "En rettstat verdig. Oppgjøret i Stortinget 1945 – 50", i Hans Fredrik Dahl og Øystein Sørensen (red.), *Et rettferdig oppgjør? Rettsoppgjøret i Norge etter 1945*. Oslo: Pax
- Browning, Christopher R. 1992. *Ordinary men. Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland*. New York: HarperCollins Publishers Inc.
- Christie, Nils 1952. *Fangevoktere i Konsentrasjonsleire- En sosiologisk undersøkelse av personlige bakgrunnsfakta og innstillinger overfor fangene hos en gruppe voktere dømt for mishandling og/eller drap, og hos en kontrollgruppe*. Magistergrad i Sosiologi ved Universitetet i Oslo.
- Dahl, Hans Fredrik 2004. "Oppgjøret som rystet Norge", i Hans Fredrik Dahl og Øystein Sørensen (red.), *Et rettferdig oppgjør? Rettsoppgjøret i Norge etter 1945*. Oslo: Pax
- Dahl, Hans Fredrik og Øystein Sørensen 2004. "Et parti av lovbrøyttere", i Hans Fredrik Dahl og Øystein Sørensen (red.), *Et rettferdig oppgjør? Rettsoppgjøret i Norge etter 1945*. Oslo: Pax

- Justis- og Politidepartementet 1962. *Om landsvikoppgjøret – Innstilling fra et utvalg nedsatt for å skaffe tilveie materiale til en innberetning fra Justisdepartementet til Stortinget*. Oslo: Mariendals Boktrykkeri A/S (Gjøvik)
- Nøkleby, Berit 2004. *Krigsforbrytelser – Brudd på krigens lover i Norge 1940 – 45*. Oslo: Pax
- Riedel, Dirk A. 2006. „Die SS- Inspektion z.b.V. in Norwegen“, i Timm C. Richter (red.), *Krieg und Verbrechen*. München: Martin Meidenbauer Verlagsbuchandlung
- Speer, Albert 2005. *Erindringer. 3. Utgave*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag A/S (Opprinnelig utgitt av Ullstein Buchverlage GmbH, Berlin 1969)
- Steiner, Felix 1992. *Die Freiwilligen der Waffen- SS: Idee und Opfergang. 7.Auflage*. Rosenheim: Deutsche Verlagsgesellschaft (DVG).
- Sørensen, Øystein 1989. *Hitler eller Quisling. Ideologiske brytninger i NASJONAL SAMLING 1940 – 1945*. Oslo: J.W. Cappelens forlag A/S.
- Tamm, Dietlev 1997. *Retsopgøret efter besættelsen 1 og 2. 3. Udgave*. København: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag A/S.

Andre kilder

218 landssvikssaker fra Riksarkivet

Vedlegg 1

Vaktmannskaper søkes

For en vaktbataljon, som blir innsatt til bevoktning av fanger innen Norge. De som forplikter sig blir ikke innsatt i hærtjeneste, men er utelukkende forpliktet til sivil tjeneste.

Foruten fritt losji, forpleining og bekledning får man godgjort:

1. Grunnlønn pr. Måned 150 kroner. 2. Tjenestetillegg 75 kroner. 3. Tillegg for gifte a) 90 kroner, b) skilte eller enkemenn med egen husstand 90 kr. 4. Barnetillegg: For det første barnet 15 kroner, for det andre barnet 25, for det tredje barnet 35, for det fjerde barnet 45, for hvert av de øvrige barn 45 kroner. Disse satser gjelder for barn fra ett til 16 år. 5. Fri lægebehandling også for deres egne familiemedlemmer. 6. Fri sosialforsikring.

Anmeldelser finner sted ved Antagelseskontoret, Oslo, Drammensveien 105

Vedlegg 2

Brev fra den jugoslaviske krigsforbryterkommisjonen

En stund etter krigen begynte det norske rettsvesenet å interessere seg for å få vitnemål fra tyske soldater som hadde tjenestegjort i serberleirene. Dette hadde hovedsakelig sammenheng med sakene mot Egil H., Louis J., Olaf N., Arnfinn S. og Olaf Ø og andre vaktmenn tiltalt for fangedrap. Det var særlig interesse for å finne ut hvorvidt dette hadde skjedd på tilskynding, initiativ eller eventuelt også direkte ordre fra tyske tjenestemenn.

De tyske tjenestemennene som var mest ønsket å få vitnemål fra for sakene mot de norske tidligere vakter var Karl Hesse, Karl Lampe, Karl Matheus og August Rimer. Hesse hadde vært kommandant og Lampe nestkommanderende i Korgen, Matheus hadde tjenestegjort i Beisfjord og Rognan mens Rimer hadde tjenestegjort i Rognan. Imidlertid hadde ikke det norske rettsvesenet vært særlig interessert i disse mennene umiddelbart etter krigen, og samtlige (samt de aller fleste andre tyskerne som hadde tjenestegjort i serberleirene) hadde blitt sendt hjem til Tyskland sammen med nesten alle de tyske krigsfangene som fantes i Norge (hva som skjedde med dem som hørte hjemme i det senere DDR vet jeg ikke). De fleste hadde havnet i britisk sone, og minst 32 av dem hadde senere blitt utlevert til Jugoslavia hvor de ble stilt for retten som krigsforbrytere. Norge henvendte seg til Jugoslavia for å forhøre seg om hvorvidt det var mulig å få disse mennene midlertidig utlevert slik at de kunne vitne, eller i det minste om det var mulig å få avhørt disse om de angjeldende sakene. Svaret var imidlertid negativt. Hesse, Lampe, Matheus og Rimer var nemlig alle skutt i 1946 – 47.

Svarbrevet fra den jugoslaviske krigsforbryterkommisjonen blir referert på de kommende tre sider. Det noe spesielle norske språket skyldes oversettelsen som ble gjort av en jugoslavisk tjenestemann. Brevet er 100 % nøyaktig referert slik det forelå. Formen er imidlertid noe annerledes siden jeg skriver på PC, mens originalen var skrevet på maskin.

JUGOSLAV WAR CRIMES COMMISSION

USFET

No. 330/47

Date 10. march 1947

Augsburg

Emne: Behandling i Jugoslavia av leirpersonale i jugoslaviske PW leirer i Norge

To: Norwegian war crimes liaison detachment with 7708 war crimes group apo 178, US Army

Deres tidligere Wiesbaden- representant viste stor interesse angående behandlingen for jugoslaviske domstoler av en del av de tyske leirpersonale i de tallrike jugoslaviske PW leirer, som ble holdt av tyskerne i Norge under okkupasjonen.

Deres representant bad denne oversikt sendt ham, i den hensikt å informere Deres sakkyndige autoriteter, så vel som det norske folk – som viste interesse og sympati overfor de jugoslaviske PW – om resultatet av behandlingen av fascist – forbryterne som på den mest umenneskelige måte torturerte og myrdet flere tusen fanger i Norge.

Personalet i disse leirene – 32 av dem ble dømt i Jugoslavia – hadde deltatt i den systematiske terrorisering, misshandling og myrding av nærmere 4 000 jugoslaviske PW – partisaner, medlemmer av den jugoslaviske nasjonale frihetsbevegelse, hvorav etter Norges frigjøring bare 1 500 var ilive, de fleste av disse overlevende var blitt syke for resten av livet som følge av lidelsene de hadde gjennomgått under fangenskapet.

De tyske fascistere respekterte ikke bestemmelsene i Genfer- konvensjonen, men holdt i leirene i Norge regime med systematisk utryddelse: fangene ble daglig behandlet dårlig på den mest grusomme måte og ble nektet selv den mest nødvendige mat og lægehjelp, de ble holdt under uhørte og uutholdige hygieniske forhold som kveg, endelig ble de drept på de grusomste måter: av slag, sult, frost eller bare skutt og kastet i massegraven.

Korgen, Karasjok, Osen, Beisfjord, Örlandet, Botn, Rognan og andre leirer i Norge var stedene hvor disse masseforbrytelsene mot jugoslaviske PW fandt sted og de er vel kjendte blant folk som bor på disse steder. Det norske folk syntes aldri ”ikke å vite noe” om eksistensen av disse leirene eller om lidelsene til de mennesker som var der – forskjellig fra de tyskerer som skjönt de bodde nær konsentrasjonsleiren ”aldri visste der var leirer som Dachau, Buchenwald, Belsen etc”. Tvert om, det norske folk vocket omhyggelig hva som gikk for seg i leiren og hjalp fangene som de kunne, ofte med fare for sitt eget liv.

Under rettsforhandlingene mot leirpersonalet som fandt sted i Belgrad ble det

opplest – og var til stor nytte for retten – en rekke forklaringer fra nordmenn som hadde vært vitne til forbrytelsene så vel som tallrike dokumenter som var omhyggelig oppteget av norske myndigheter, hvilke gav et levende bilde av de triste tildragelsene i de omhandlende leirer.

Disse dokumentene var samlet av the British war Crimes Commission of Norway og ble overbragt de jugoslaviske myndigheter ved utleveringen av krigsforbryterne.

Under behandlingen vitnet en mengde vitner – som overlevde fangenskapet – mot sine tidligere plageånder og gav et detaljert bilde av de fryktelige forbrytelser som ble begått i leiren ikke bare av medlemmene av SS, men også av medlemmer av Organisasjon Todt og Wermacht., som syntes å kappes i å utføre forbrytelse mot fangene.

På grunnlag av de ovenfor anførte dokumenter og öyenvitnenes uttalelser ble de innstevnede som medlemmer av tidligere tyske militære og para - militære organisasjoner undersøkt og dømt av militærdomstolen i Belgrad 23. oktober 1946. De innstevnede appellerte til høyesterett i den jugoslaviske hær som avsa sin dom 1. desember 1946, og delvis forandret den underordnede retts kjennelse.

Vedlagt følger et utdrag av dommen som ble avsagt av høyetsrett inneholdende navnene på de innstevnede, personalia og straffene som hver av dem ble idømt.

Skjönt de forbrytelser som er begått i de forskjellige tyske konsentrasjonsleirer er velkjendte over hele verden, bör noen skikkelser og enkeltheter som angår de forbrytelsene som ble begått i de jugoslaviske PW leirene i Norge bli nevnt, siden de ble begått mot krigsfanger som skulle ha hatt spesiell behandling og beskyttelse ifølge bestemmelsene i Genferkonvensjonen.

Slik sultet Hesse, Karl, som kommandant for leiren Korgen, og Lampe, Karl, som visekommandant fangene til en slik tilstand at de knapt veide 40 kg. Under påskudd av at to fanger var flyktet, lot de angjeldende resten av fangene kle av seg og tvang dem til å ligge under åpen himmel i 16 timer, de som forsøkte å röre seg ble öyeblikkelig skutt.

Av samme grunn beordret Hesse, sammen med SS Major Dolph skyting av 40 PW der Hesse personlig valgte de som skulle skytes.

I tillegg til dette, understötte Hesse den systematiske undertrykkelse av PW ved kriminelle forbrytere som tyskerne holdt i leiren som redskaper for utförelsen av forbrytelsene.

ANNINGER, Johan, GEMEINHARD, Max og LEHMANN, Fritz som

medlemmer av leirstaben er verd å nemne for deres umenneskelige behandling av PW i leiren Karasjok. Som følge av dette døde i en tid på omkring 5 måneder nær 300 PW av et antall av 400, dvs. bare 109 PW overlevde det.

De samme forbrytere beordret skytingen av 45 syke og utmattede PW i den leiren 13. november 1942.

ANNINGER deltok personlig i skytingen av 283 – 286 (angitte) tyfuspassienter.

RIEMER, August, leiroffiser i leiren Botn, beordret bl. a skytingen av 73 syke fanger 26. november 1942 og skytingen av en annen gruppe syke fanger 23. januar 1943.

I den leiren ble de syke og utmattede fanger systematisk utryddet: således f. eks. i august eller september 1942, ble fire TBC pasienter drept i apoteket.

MATEUS, Karl, som medlem av leirkommandoen i Beisfjord og andre steder, deltok personlig i myrdingen av nær 300 syke PW 17. juli 1942. Den samme forbryter tok del i skytingen av 50 syke fanger 23. januar 1943.

I tillegg til det ovenfor og mange andre forbrytelser ble han funnet skyldig i å ha behandlet en jugoslavisk PW meget dårlig og eventuelt skutt ham utenfor leiren i naboskapet til hjemmet til Håkon Johansen i begynnelsen av 1943.

KRANZ, Wilibald ble nevnt som en av de mest grusomme forbryterne i leiren i Botn: han pleide å slå fangene som besvimte eller var for utmattet til å fortsette arbeidet, til døde; i den strengeste frost beordret angjeldende PW å kle av seg og tilføyde spottende at dette ville gjøre dem godt og tvang dem eventuelt til å hugge hull i isen på en frossen innsjø og så ”bade”. Denne ”badning” ble gjentatt til de fleste fangene døde eller ble alvorlig syke.

Denne delegasjon vil være glad over å befordre hvilke som helst enkeltheter som angår behandlingen av ovennevnte krigsforbrytere i tilfelle det skulle interessere Deres myndigheter.

Denne delegasjon vil være Dem takknemlig om de forhold som er beskrevet her blir publisert i Norge og at nordmennene slik ble kjent med at de nasistene som utførte masseforbrytelsene i de jugoslaviske PW leire i Norge er blitt rettfærdig straffet.

A. Pejovic

(sign.)

Lt. Col. Andrija PEJOVIC, C.O.

Yugoslav W.C. Liaison Det,
with 7708 Grimes Group

APO 178, US Army

JUGOSLAV WAR CRIME

COMMISSION USFET

(stempel)

Vedlegg 3

Tyskere dømt i jugoslavisk krigsrett

Minst 32 tyske tjenestemenn fra reservepolitiet, Wehrmacht, OT og Allgemeine SS som hadde tjenestegjort i "serberleirene" i Norge ble utlevert til Jugoslavia etter krigen, så å si alle etter at de først hadde blitt repatriert til Vest Tyskland og hadde havnet i den britiske sonen. Ikke unaturlig ble disse ansett som krigsforbrytere av den jugoslaviske staten. Det er mulig det var flere enn 32, men det var i hvert fall 32 som ble dømt for sine forbrytelser i Beograd. Hvor lenge de som "bare" ble dømt til fengsel eller straffarbeid faktisk endte opp med å sone, eller hvorvidt de eventuelt etter hvert ble overført til soning i hjemlandet har jeg ikke oversikt over.

Dømt til døden og henrettet ved skyting i Beograd

Anniger, Johan – SS Untersturmführer. Tjenestegjorde i Beisfjord og Karasjok i 1942.

Brettschneider, Kurt – SS Untersturmführer. Tjenestegjorde i Beisfjord og Korgen 1942 – 43.

Dwelk, Friederich – SS Untersturmführer. Tjenestegjorde i Beisfjord og Korgen 1942 – 43

Fleckstein, Karl – Unteroffizier enten i Reservepolitiet eller Wehrmacht. Tjenestegjorde i fangeleirene Korgen, Ulvingen og Potus i 1943.

Gemeinnhard, Max – SS Obersturmführer. Tjenestegjorde i staben i Beisfjord, Karasjok og Osen 1942 – 43

Hager, Richard – SS Untersturmführer. Tjenestegjorde i Beisfjord og Botne i 1942.

Hesse, Karl – SS Obersturmführer. Kommandant for Korgen 1942 – 43.

Kalinovski, Emil – Unteroffizier i Wehrmacht. Tjenestegjorde i staben i Rognan og Botne 1943 – 44

Kapus, Friederich – SS Untersturmführer. Tjenestegjorde i Beisfjord og Osen 1942 – 43.

Kranz, Willibald – SS Untersturmführer. Tjenestegjorde i Beisfjord og Botne 1942 – 43.

Lampe, Karl – SS Untersturmführer. Nestkommanderende i Korgen 1942 – 43.

Lehmann, Fritz – SS Untersturmführer. Tjenestegjorde i staben i Beisfjord og Karasjok

Leopold, Max – Haupttruppenführer (usikker i hvilken organisasjon, sannsynligvis reservepolitiet). Tjenestegjorde i apoteket i arbeidsleiren i Trondheim (Ørlandet?) 1942 – 45.

Lindner, Oscar – Organisasjon Todt- offiser. Tjenestegjorde i Ørlandet arbeidsleir

Matheus, Karl – SS Sturmführer. Tjenestegjorde i Beisfjord og Botne 1942 – 43

Raschek, Ceslaus – Hauptmann i Wehrmacht. Kommanderte 180 Infanteribataljon i midt Norge.

Reinke, Max – Obergrefreiter i Wehrmacht. Vakt ved Ørlandet arbeidsleir 1943 – 44.

Rimer, August – SS Untersturmführer. Tjenestegjorde i Botne og Rognan 1942 – 43

Sarfert, Willi – SS Oberscharführer. Tjenestegjorde i fangeleire (ikke spesifisert hvilke) 1942 – 43

Schultze, Heinrich – Hauptmann i Wehrmacht. Kommandant for fangeleiren Korgen og Potus 1943 - 44

Schwander, Karl – SS Untersturmführer. Tjenestegjorde i Osen i 1942.

Witek, Ignac – SS Untersturmführer. Tjenestegjorde i Osen 1942 – 43.

Dømt til fengsel

Wenzel, Adolf – Obergrefreiter i Wehrmacht. Vakt i fangeleirene Korgen og Potus. Dømt til 20 års fengsel.

Dømt til straffarbeid

Barsikovski, Otto - Oberleutnant i Wehrmacht. Tjenestegjorde i fangeleirene Korgen, Ulvingen og Sandnessjøen 1943 – 45. Dømt til 5 års straffarbeid.

Brejora, Emil – Unteroffizier i Wehrmacht. Tjenestegjorde i Ørlandet arbeidsleir 1942 – 44. Dømt til 10 års straffarbeid.

Dose, Heinrich – Oberfeldwebel i Wehrmacht. Tjenestegjorde i Ørlandet arbeidsleir 1943 – 45. Dømt til 9 års straffarbeid.

Müller, Walther – Sanitätsunteroffizier i Wehrmacht. Tjenestegjorde i Ørlandet arbeidsleir 1943 – 45. Dømt til 14 års straffarbeid.

Schrade, Kristian – Ingeniør og offiser i OT. Tjenestegjorde i Ørlandet arbeidsleir 1942 – 44. Dømt til 10 års straffarbeid.

Starkens, Joseph – Offiser i OT. Tjenestegjorde i Ørlandet arbeidsleir 1942 – 45. Dømt til 15 års straffarbeid.

Wendland, Bruno – Offiser i OT. Tjenestegjorde i Ørlandet arbeidsleir 1942 – 45. Dømt til 6 års straffarbeid.

Wesolek, Gustav - Unteroffizier i Wehrmacht og vaktsjef (Kommandführer) i Ørlandet arbeidsleir 1943 – 45. Dømt til 8 års straffarbeid.

Zwinger, Joseph - Hauptmann i Wehrmacht. Kommandant for ikke spesifisert fangeleir i 1945. Dømt til 10 års straffarbeid.

Forkortelser og forklaringer

Abwehr - Det regulære tyske militære etterretningsvesen

Allgemeine SS – Den ”sivile” grenen av SS. Politisk, kulturell og administrativ organisasjon som i løpet av krigen fikk stadig mer innflytelse over det tyske samfunn. Underlagt Heinrich Himmler. Se SS.

AT – Arbeidstjenesten. Fanten i både tysk (OT) og norsk versjon.

DKM - ”Der Deutschen Kriegsmarine”. Den regulære tyske marine. Egentlig Wehrmacht Marine, WM. Se Wehrmacht.

DnL - Den norske Legion. Kanskje bedre kjent som ”Legionen”. Norsk, militær avdeling oppstilt for å delta i krigen mot Sovjetunionen på tysk og finsk side. Opprinnelig var det meningen at DnL skulle utgjøre en full divisjon, men det ble aldri nok frivillige til å overstige en enkelt bataljon. Etter at denne hadde avlagt troskapsed til Adolf Hitler i Fallingsbostel ble den sendt til Leningrad- fronten tidlig i 1942 hvor den senere gjorde en til dels svært god figur. Trukket tilbake i mars 1943 og oppløst i Oslo 10/5 – 43. Avdelingens kommandant var den fhv. Rittmester Arthur Qvist som ble en av de fire nordmenn som nådde høyest grad i tysk tjeneste under krigen. I Qvist sine fravær på permisjon og kurs ble DnL ledet av Politiminister Jonas Lie, Finn Gunnar Finson/Halvorsen og Frode Halle.

FAK 144 - Frontaufklärungsgruppe 144. Wehrmacht- avdeling underlagt Abwehr. Opprettet i Oslo mars – april 1944. Egentlig ment som militær oppklaringsavdeling i ”ingenmannsland” og bak fiendens linjer ved en eventuell alliert invasjon av Norge. Ble imidlertid stort sett brukt i aksjoner mot MilOrg og Hjemmestyrkene bla i Maridalen utenfor Oslo, i Sandefjord- området, Bergen og på Dombås. Besto totalt av 16 nordmenn samt under ett halvt dusin tyske befalingsmenn. Sto under kommando av den tyske Leütnant Köhl og den norske SS Unterscharführer Alf Waldemar Lindberg. Åtte nordmenn tilsluttet avdelingen deltok i ett Fallskjermjegerkurs i Tyskland fra slutten av mai – 44, ett kurs som ble avbrutt etter ca en uke pga invasjonen i Normandie. Deltok i et tokt mot Svalbard hvor ni nordmenn ble satt i land

sammen med tyske marinetropper og deltok i ett angrep mot en radio- og kanonpost utplassert av den norske Brigade i nærheten av Barentsburg. Åtte nordmenn mottok EKII etter den operasjonen (den niende hadde dekorasjonen fra før). I krigens siste dager hadde FAK 144 to patruljer ute på oppklaring bak allierte linjer. Den ene (Hamm- gruppen) overga seg i Tromsø på kapitulasjonsdagen. Den andre (Lindberg – gruppen) var utkommandert på Finmarksvidda og overga sine våpen til en norsk militæroffiser først 10/5. Lindberg – gruppen ble tatt for å være tyskere ettersom de bar Wehrmacht- uniformer til tross for at de hadde overlatt sine personalia til den norske offiseren i Nordreisa, og kom seg helt til Mosjøen i selskap med tyske OT – mannskaper før de ble pågrepet 24/5 – 45. De fleste medlemmene av FAK 144 ble kommandert fra SS Vaktbataljon, de resterende var frontkjempere av forskjellige sjatteringer.

GESTAPO - Die Geheime staatspolizei. Det tyske hemmelige politi, underavdeling av SIPO. Se SIPO

GREPO - Grensepolitiet. Underavdeling av det norske STAPO opprettet 1/8 – 41. Overtok mange av arbeidsoppgavene fra Tollvesenet og det regulære norske ORPO i grenseområdene mot Sverige og Finland. Besto av 9 grupper (avdelinger) samt en hovedkommando i Oslo. De fleste medlemmene av korpset gjorde etter hvert fronttjeneste. Se STAPO

GSSN - Germanske SS Norge. Norsk parallell til Allgemeine SS. Opprettet sommeren 1943 som erstatning for Norges SS som da allerede var oppløst. Det store flertallet av medlemmene av både Norges SS og GSSN gjorde dessuten fronttjeneste. GSSN var offisielt underlagt NS og Quisling, deres egentlige overhode var Jonas Lie. GSSN stilte opp flere militære avdelinger. Den mest betydningsfulle var STAPO`s utrykningskommando/ SS z.b.V.- kompaniet under kommando av den tidligere frontkjemperen Jens Håkon Grønnerød

HAE - Hirdens Alarmenheter. Væpnet alarmerhet tilsluttet Rikshirden. Tilsluttet ”Rikets væpnede makt”. Se Rikshirden.

HBV - Hirdens Bedriftsvern. Væpnet bedriftsvern tilsluttet Rikshirden. Tilsluttet ”Rikets væpnede makt”. Se Rikshirden.

Hirdbataljonene- Opprettet som et siste forsøk på militær mobilisering av NS – medlemmer våren 1945. Tidligere kommandant av Skijegerbataljonen Frode Halle utarbeidet planer om å opprette egne bataljoner i 15 fylker bestående av Hird- medlemmer, folk fra AT og frivillige NS – medlemmer. Organisasjonen skulle også ta opp i seg HAE, HBV, Skijegerbataljonen og SS Vaktbataljon, i følge Halle med den mening å unndra disse avdelingene tysk kontroll.

Meningen var at avdelingene skulle settes inn i kamp og til å opprettholde ro og orden ved en eventuell alliert invasjon av Norge.

Hirdvaktbataljonen – Opprettet som væpnet norsk avdeling med hovedsaklig sivile formål våren 1942. Base ved Fredriksten Festning i Halden. Basis fra Hirden, et ledd i forsøket på å gjenopprette en nasjonal, norsk hær. Opplæring gjort av det regulære norske ordenspolitiet og tyske instruktører. Avdelingen ”kuppet” av SS i juni 1942 og flyttet til Holmestrand i sin helhet ved juletider samme år. Medlemmene sendt som vaktmannskap til ”Serberleire” i Nord Norge. En del medlemmer valgte heller å gjøre fronttjeneste med DnL. Avdelingen ble etter hvert i praksis til SS Vaktbataljon, men i teorien ble den inkludert i DnL og nedlagt ved juletider 1942.

Luftwaffe - ”Der Deutsche Luftwaffe”. Det regulære tyske flyvåpenet. Egentlig Wehrmacht Luftwaffe. WL. Se Wehrmacht

NS - Nasjonal Samling. Norsk politisk parti og ”statsbærende” parti sommeren 1940 – 1945. Kollaborerende politisk parti under krigen, ledet av Vidkun Quisling, grunnlagt 17/5 - 1932. Stilte til Stortingsvalg i 1933 og 1936 hvor de fikk hhv ca 2,2 % og ca 1,8 % av stemmene. Vokste til å ha ca 50 000 medlemmer i løpet av WWII. Gjennomsyret det norske samfunnet, men deler av partiet motarbeidet de tyske okkupantene mer eller mindre direkte. Moderorganisasjon for Rikshirden og Germanske SS Norge.

NSH - Nasjonal Samlings Hovedorganisasjon. Den nasjonale partiorganisasjonen. I denne oppgaven vanligvis omtalt bare som NS.

NSHJ - Nasjonal Samlings Hjelpeorganisasjon. Sosial og veldedig særorganisasjon av NS. Drev bla med innsamling av klær, mat og penger til vanskeligstilte medlemmer av partiet. Vanligvis, og i denne oppgaven, betegnet som NSH.

NSKO - Nasjonal Samlings Kamporganisasjon. Særorganisasjon av NS. Før 1940 en organisasjon som de NS- medlemmene som fortsatt regnet seg som aktive medlemmer av partiet meldte seg inn i. Vanligvis regnet som en særorganisasjon for de mest dedikerte medlemmene. Ofte omtalt bare som KO.

NSUF - Nasjonal Samlings Ungdomsfylking. En slags norsk parallell til Hitlerjugend. NS sin ungdomsorganisasjon. Medlemmer av denne skulle automatisk bli overført til NSH i løpet av det året de fyllte 18. Dette skjedde imidlertid ikke alltid.

ORPO – Ordenspolitiet. Benyttet på både norsk og tysk sådant. I denne oppgaven vil forkortelsen ORPO vanligvis bety det tyske ordenspolitiet som stilte opp en rekke væpnede avdelinger. Dersom det menes det norske ordenspolitiet, vil det stå (norske) ORPO eller rett og slett politiet.

SD - Sicherheitsdienst des Reichführer SS. Den tyske sikkerhetstjenesten. Arbeidet bla med antiterror- arbeid. Underavdeling av det tyske SIPO. Se SIPO

Skijegerbataljonen- SS – Schijäger – Bataillions 506 ”Norwegen”. Tysk frontavdeling hovedsakelig bestående av norske frivillige soldater. Formelt underlagt 6.SS- Gebirgsdivision ”Nord”. Sprang ut av Skiløperkompaniene underlagt DnL på Leningradfronten 1941 – 43. Da DnL ble oppløst i mars 1943 gikk ca 500 medlemmer av avdelingen over til SS, derav nesten alle offiserene. En del av disse endte i Skijegerbataljonen selv om de fleste havnet i 23. Panzergrenadierstandarte Norge. Skijegerbataljonen var ved fronten i Karelen hvor det stort sett ikke skjedde noe særlig, men de var også innblandet i hektiske kamper, blant annet det kjente Hasselmann/ Kaprolat- slaget. Etter Finlands kapitulasjon høsten 1944 deltok Skijegerbataljonen i det tyske tilbaketoget gjennom Finland og inn i Skibotndalen i Troms hvor de muligens gjorde seg skyldige i krigsforbrytelser (i Finland, ikke i Skibotndalen). Det ble reist beskyldninger om at elementer fra bataljonen deltok i kamper mot ilandsatte norske tropper i Finmark. Skijegerbataljonen ble senere sendt sydover sammen med resten av 6. SS – Gebirgsdivision ”Nord” og stasjonert på Mysen. De fleste offiserene ble sendt til Tyskland for videre tjeneste. De norske medlemmene av Skijegerbataljonen hvis tjenestetid ikke var utløpt eller som vervet seg på nytt ble blandet opp med tyske mannskaper fra ORPO - reservebataljonene, og etter hvert oppdelt i seks kompanier stasjonert i Gjøvik, Holmestrand, Notodden, Oslo, Skien og Vikersund. Tre av disse kompaniene hadde norske kommandanter og tyske nestkommanderende, de andre tre det stikk motsatte. Mest kjent av disse er nok avdelingen som lå på Vikersund siden disse helt mot slutten av krigen deltok i flere trefninger med norske MilOrg – mannskaper, bla under ”Haglebu – slaget”.

SS - Schutz Staffel. Opprinnelig en del av SA, da som livvakt for Adolf Hitler og andre fremstående ledere i nazi- bevegelsen. Senere en politisk militær avdeling med forgreninger dypt inne i det sivile liv (Waffen SS) samt en sivil politisk, kulturell og administrativ organisasjon (Allgemeine SS) som tok stadig større kontroll over alle samfunnets områder i det tredje rike. Ledet av Heinrich Himmler

SIPO - Sikkerhetspolitiet. Brukt om både tysk og norsk sådant. Det tyske SIPO besto bla av SD og GESTAPO, det norske besto av KRIPO og STAPO (senere med dennes underavdeling GREPO). I denne oppgaven betyr forkortelsen SIPO det tyske sikkerhetspolitiet. Dersom det menes det norske sikkerhetspolitiet vil det stå (norske) SIPO

STAPO - Statspolitiet. Opprinnelig opprettet som utrykningspoliti i 1933, sannsynligvis i hvert fall delvis som en følge av sammenstøtene mellom ordenspolitiet og streikende arbeidere i 1931 – 32 (ganske særlig ”Menstad- slaget”). Oppløst ved politireformen av 1936. Gjenopprettet i 1941, da utelukkende som politisk- og antiterrorpoliti. Underavdeling av (norske) SIPO. Ledet av Karl Alfred Nicolai Marthinsen frem til denne overtok kommandoen av hele SIPO 31/5 – 44. Se SIPO

Wehrmacht - Egentlig hele det regulære tyske militærvesen (hær, flåte og flyvåpen). Imidlertid stort sett brukt som betegnelse for den tyske hæren, hvis egentlige betegnelse var Wehrmacht Heer, forkortet WH. Det er i denne betydning uttrykket blir brukt også i denne oppgaven

